

cultuurhistorische analyse

april 2009

20

30

20

30

40

50

MARKTVELD

Uddel

UDDELSCHIE

BOS

BLEEKE MEER

De Bosh

Het Hof

Schuit

School

Hunneshans

UDDELSCHIE

VEEN

Put

MP.2

MP1

MP.6

SK

SK

SK

SK

SK

SK

SK

SK

SK

SK

SK

Put

Uddel

cultuurhistorische analyse

Leon van Meijel, Heide Hinterthür, Els Bet
in opdracht van de gemeente Apeldoorn

inhoudsopgave

samenvatting	7	dorpslandschap	63
inleiding	13	ontstaan	63
aanleiding en doel	13	groei	65
samenwerking en afbakening	15	religie	69
aanpak en leeswijzer	15	onderwijs	69
bodem- en waterlandschap	17	bedrijvigheid	71
stuwwallen en kame-terrassen	17	structuurbeeld dorp	72
dekzanden en pingoruïnes	17	ruimtebeeld - straatbeeld en erfinrichting	75
kwelwater en occupatie	18	ruimtebeeld - randen naar het heideontginningsgebied, hoeken en kruispunten	77
waardering	20	ruimtebeeld - randen naar het oude kampenlandschap	79
aanbevelingen	20	ruimtebeeld - randen naar het oude kampenlandschap: materiaal en kleur	81
agrarisch cultuurlandschap	23	ruimtebeeld - materiaal en kleur	83
verbranding	23	ruimtebeeld - dynamiek	85
bemesting	23	waardering	87
kunstmest	25	aanbevelingen	87
wegen	31	toeristisch landschap	89
boerderijen	33	arcadië	89
structuurbeeld kampen	37	toerisme	91
het oude kampenlandschap: ruimtebeeld - landschap	39	structuurbeeld toeristisch landschap	95
structuurbeeld heideontginning	41	routing door het landschap	96
heideontginningsgebied: ruimtebeeld - landschap	43	waardering	98
heideontginningsgebied: ruimtebeeld - erfinrichting	45	aanbevelingen	98
heideontginningsgebied: ruimtebeeld - contour en zoom	47	bijlage 1 - archeologische beleidskaart	101
heideontginningsgebied: ruimtebeeld - materiaal en kleur	49	bijlage 2 - cultuurhistorische beleidskaart	103
waardering	51	bijlage 3 - cultuurhistorische informatiekaart	107
aanbevelingen	51	bijlage 4 - geraadpleegde bronnen	109
kroondomein Het Loo	55	colofon	110
jacht	55		
bosbouw	57		
structuurbeeld kroondomein	59		
waardering	61		
aanbevelingen	61		

samenvatting

inleiding

In Uddel bestaat een acute behoefte aan een groot aantal nieuwe woningen. Bij de bouw ervan wordt gestreefd naar een vorm van 'dorpseigen uitbreiden'. Daarbij vormt de cultuurhistorie een belangrijke inspiratiebron. Deze cultuurhistorische en ruimtelijke analyse van Uddel heeft tot doel om een handreiking te bieden aan de ruimtelijke visie voor het dorp, alsmede bouwstenen te leveren voor het bestemmingsplan en het welstandsbeleid. De begrenzing van het onderzoeksgebied bestaat uit de gemeentegrens in het noorden, de bosrand van het Kroondomein in het oosten, de bosrand van het Kroondomein en De Broekeld in het zuiden en de Meervelderweg en de gemeentegrens in het westen.

Het onderzoek is in september en oktober 2008 en januari en februari 2009 uitgevoerd door architectuurhistoricus van Meijel, stedenbouwkundige Els Bet en architect Heide Hinterthür. Aan de hand van archief- en literatuuronderzoek, veldwerk, analyse en interpretatie wordt in tekst en beeld inzicht geboden in de historisch ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis, het structuurbeeld en het ruimtebeeld van het bodem- en waterlandschap, het agrarisch landschap, het Kroondomein Het Loo, het dorpslandschap en het toeristisch landschap.

cultuurhistorische achtergronden

Uddel dankt zijn ontstaan en ontwikkeling in belangrijke mate aan de specifieke kenmerken van het bodem- en waterlandschap. De gevarieerde terreingesteldheid met dekzanden, beekdalen, vennen en plassen is een gunstige conditie voor bewoning geweest. Het geaccidenteerde terrein van

de stuwwalflanken, de Hierdense Beek en het Uddeler- en Bleeke Meer zijn bovendien nog steeds markante en duidelijk herkenbare elementen in het landschap.

In dit landschap ontwikkelde Uddel zich tot een agrarische nederzetting. Het agrarisch cultuurlandschap kwam gefaseerd tot stand. In de eerste fase ontstonden akkers voor tijdelijk gebruik door verbranding van het oerbos. In de tweede fase ontwikkelden de boeren het potstalsysteem, waarbij plaggenbemesting langdurig voor vruchtbare akkers cq. kampen zorgden. In de derde betrekkelijk jonge fase leidde de introductie van kunstmest tot de ontginning van de heidevelden. In het huidige landschap zijn de resterende heidevelden en kampen relictten van het oude landbouwsysteem, en de rationele verkavelingsstructuren van de ontginningen zijn tekenen van het recente landbouwsysteem. De landbouw gedijde mede dankzij de exploitatie van het bos dat tot ver in de negentiende eeuw onder toezicht stond van de Marken. Daarna gingen grote gebieden over op het Kroondomein Het Loo, voor de jacht en de grootschalige bosbouw en houtproductie (Koninklijke Houtvesterij). De uitgestrekte bossen en heidevelden van het Kroondomein omsluiten Uddel nog steeds aan de oost- en de zuidzijde. Het natuurschoon rond Uddel is - mede door de geïsoleerde ligging op de Veluwe - betrekkelijk laat en in beperkte mate toeristisch geëxploiteerd. Kenmerkend waren de spaarzame en overwegend kleinschalige voorzieningen, zoals hotels, pensions, campings en restaurants. De toeristische ontwikkeling van Uddel wordt bemoeilijkt door het niet meer kunnen zwemmen in het Uddelermeer (de oorspronkelijke grote trekker) en de onaantrekkelijke verblijfskwaliteit in de kern van Uddel.

Het dorp ontwikkelde zich de afgelopen 150 jaar van een agrarische nederzetting met verspreide bebouwing zonder voorzieningen tot een volwaardige kern met diverse faciliteiten. Het hoogtepunt voor de gemeenschap was de bouw van de eerste eigen kerken in de jaren vijftig van de vorige eeuw aan de Garderenseweg. De gerichtheid op het omringende landschap bepaalt in hoge mate het beeld en de sfeer van het dorp. Een tekort aan (betaalbare) woningen zet momenteel de leefbaarheid van het dorp onder druk.

aanbevelingen

Algemeen:

- De landschappelijke diversiteit en de bijbehorende structuur- en ruimtebeelden koesteren; elk landschap op zicht én in hun onderlinge samenhang herkenbaar houden. Vooral aan deze bijzondere verscheidenheid ontleent Uddel zijn ontstaansgeschiedenis en identiteit. De streekeigen afwisseling in landschapstypen cq. de variatie in ecosystemen maakt Uddel interessant voor natuur en recreatieve ontwikkelingen. Per landschapstype dienen de specifieke eigen structuurelementen en architectonische beeldaspecten als uitgangspunt bij nieuwe ontwikkelingen. De bestaande landschappelijke eenheden niet verbrokkelend of gelijkschakelen, maar juist in hun specifieke eigenheid heel laten en versterken (NB. deze eenheden vallen niet samen met de begrenzing van het onderzoeksgebied maar strekken zich hierover uit).
- Nader onderzoeken welke 'waardevolle objecten' alsnog in aanmerking zouden moeten komen voor een beschermde status. De eerdere inventarisaties waren sterk objectmatig en architectonisch van aard. Deze gebiedsanalyse heeft geleid tot het nieuwe inzicht dat deze objecten de identiteit van Uddel bepalen en verder kunnen versterken, en derhalve een heroverweging verdienen vanuit de eigenheid van de gebiedskarakteristieken. Dat geldt vooral voor de boerderijen waarvan er al veel zijn verdwenen.

Voor een beter begrip van het bodem- en waterlandschap rond Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- Het samenhangende stelsel van de Hierdense Beek en het Uddeler- en Bleeke Meer: beter erfahrbaar maken.
- De hoogteverschillen in het geaccidenteerde gebied beter erfahrbaar maken.
- Het afwisselende landschapsbeeld verknopen met het historische verhaal van de ontwikkelingsgeschiedenis, en daarbij ook de archeologie betrekken.

blz. 20

Voor een betere beleving van het agrarisch cultuurlandschap rond Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- Het scherpe contrast qua structuur- en ruimtebeeld tussen het oude kampenlandschap aan de oost- en zuidzijde en het jongere heideontginningenlandschap aan de noord- en westzijde van het dorp.
- De oorspronkelijke agrarische organisatie van het dorp is nog afleesbaar in het stelsel van kampen tussen het Uddelermeer en de Uddeler Heegde.
- Het stelsel, dat erfahrbaar is vanaf de slingerende routes die erdoor en erlangs leiden, heeft een grote ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit. Deze reeks van door bosstroken omzoomde groene kamers bieden, door hun overeenkomst en opeenvolging maar juist ook door de

blz. 36-37

blz. 40-41

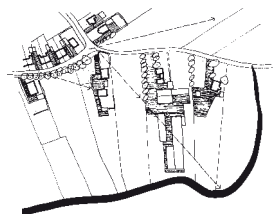

afwisseling in maat en richting, een schilderachtige benadering en inbedding van het dorp. Het stelsel van kampen vormt een intermediair tussen het besloten bos en het dorp en biedt letterlijk zicht op de ligging van het dorp op de flanken van de Veluwe. Omwille van deze ruimtelijke kwaliteit en omwille van de archeologische verwachtingen moeten de kampen niet verder bebouwd worden.

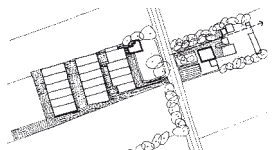
- De bebouwing in het oude kampenlandschap moet een verrijking zijn van het landschap en ondergeschikt aan de ervaring van de groene kamers. Vanwege de korte zichtlijnen is vaak het gehele erf in beeld, ook het achtererf met de stallen en schuren. Aandacht voor de verschijningsvorm van het gehele ensemble. Aandacht voor verfijnde detaillering, materiaalkeuze en kleurbeeld.
- De uitstraling van de 'groene kamers' in het oude kampenlandschap wordt niet alleen beïnvloed door hoe de bebouwing in de ruimtes zelf zijn gesitueerd en vormgegeven maar ook hoe de bebouwing erlangs, aan de randen, is gesitueerd en vormgegeven. Aandacht voor gelaagde overgangen, waarbij de bebouwing ondergeschikt is aan de beplanting.
- De weidse openheid van de heideontginningen met verspreid liggende agrarische bedrijven en langgerekte rechte wegen met vorkvormige kruisingen. De heideontginning wordt omzoomd door bos. De bosrand is overal in het gebied als rand ervaarbaar; het gebied is niet in

blz. 38-39

blz. 38-39

blz. 44-45

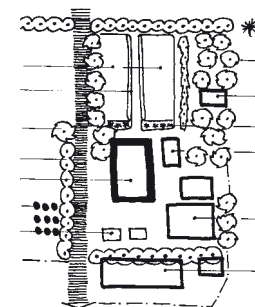
blz. 42-43

kleinere delen opgedeeld. De erfbeplanting vormt dus onderdeel van de boerderij en het erf, het ensemble staat los in het landschap. Met elkaar vormen de ensembles gelaagde vergezichten.

- Behoud van de resterende streekeigen hallehuisboerderijen. Bij eventuele herbestemming of herontwikkeling vormen de specifieke ordening van de bijgebouwen en de inrichting van het erf de uitgangspunten bij de nieuwe ontwerpogaven (niet alleen het hoofdgebouw maar juist het ensemble is van belang).
- De contour van de ensembles, het beeld van de bebouwing en beplanting vanuit de verte, verschilt met de schaal en aard van de erfbebouwing. Tegenover de kleinschalige ensembles met het woonhuis als hoofdgebouw, overkoepeld door hoge bomen, zijn er de nieuwe boerderijen waarbij het woonhuis omringd wordt door moderne opstallen en waar de bomen meestal alleen nog rondom het woonhuis staan.
- De schaalvergroting van (boeren-)bedrijven kan tot zekere hoogte samengaan met een harmonieuze inpassing in het landschap. Van belang is een samenspel van opgaand groen en bebouwing. Dat geldt zowel voor de woonbebouwing als de bedrijfsbebouwing. Als de schuren hoger worden moet ook de schaal van de beplanting groter worden (bijvoorbeeld een rij elzen in plaats van een haag).

blz. 32-35

blz. 32-35

- Cruciaal is de dakcontour met het witte lijnenspel van de boeiborden en het maken van kleinschalige reeksen in plaats van één groot volume.
- De schaal, vorm en material- en kleurkeuze van de bebouwing moeten elkaar versterken zodanig dat de ensembles samen met de beplanting een verrijking van het landschap vormen. Geen camouflagekleuren.

Voor een betere beleving van het kroondomein aan de rand van Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- De zichtbaarheid en toegankelijkheid van de dienstwoningen cq. jachtopzienerswoningen in het kroondomein.
- De toegankelijkheid van de bossen voor recreatieve doeleinden en verknopen met het historische verhaal over de bosontwikkeling (Houtvesterij).
- Het kroondomein vertegenwoordigt met bos en heide de grote schaal in het landschap rondom Uddel. Groot houden en niet verkrumelen.
- De landschappelijke inscenering rondom het Hof (de benadering door het open veld, de smalle doorgang tussen de bebouwing en omringend bos naar het volgende grote veld, het klimmen en dalen van de weg) heeft een grote landschappelijke kwaliteit. Het vormt de beëindiging van het kampenstelsel en de overgang naar het grootschaliger landschap ten zuiden van het Uddelemeer.

blz. 58-61

blz. 58-61

blz. 58-61

Voor een betere beleving van het dorp Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- De ligging van het dorp op de overgang tussen hoog en laag, op de grens tussen een kampenlandschap van middeleeuwse oorsprong enerzijds en een ruim honderd jaar oud ontginningenlandschap anderzijds.
- Het assenkruis van hoofdwegen culmineert bij de vier-sprong in een anticlimax: passende bebouwing, functies en inrichting openbare ruimte ter plaatse.
- De rafelige structuur van de westrand van het dorp met z'n vele achter elkaar geplaatste driehoekige terreinen en vorkachtige kruisingen vraagt om een heldere ruimtelijke articulatie van de hoeken. Aandacht voor heldere erfafscheidingen en zorgvuldige uitwerking van de hoekbebouwing.
- De eiken langs Garderense weg-Elspeterweg zijn in het dorp verdwenen, de weg heeft hier een hard en technisch karakter. Het zou goed zijn om, stap voor stap, de eiken weer terug te brengen langs de weg in het dorp.
- De overige bomen in het dorp staan verspreid, in tuinen en in plukken in groene bermen. Ze vormen een onmisbare achtergrond voor de bebouwing en markeren vaak een splitsing of straateinde. Bij nieuwe uitbreidingen en herinrichting van de openbare ruimte maken voor nieuwe boomplukken en groene bermen.

blz. 72-87

blz. 72-87

blz. 72-87

- Handhaaf het dorps straatprofiel; smalle rijloper en geen trottoir maar een zoom van afwisselend grind en gras
- Handhaaf de gelaagdheid in de verkaveling: voorerf, woonhuis, achtertuin, schuur.
- Gevels aan het eind van een straat moeten in hun indeling en positionering reageren op hun rol aan het eind van die straat.
- De daken zijn beeldbepalend in de ruimtebeelden. Houd de goothoogtes zo laag mogelijk.
- Maak de straatbeelden contrastrijker door meer licht-donkercontrasten in de bebouwing.
- Aandacht voor de fijschalige detaillering en de materialisering en het kleurbeeld van de dakbedekking.

blz. 75

blz. 75

Voor een extra impuls op het gebied van toerisme in Uddel zijn de bosrijke natuur, het afwisselende landschap en de rijke cultuurhistorie de belangrijkste ingrediënten; 'het kapitaal van Uddel' als het ware. Daarbij zou gedacht kunnen worden aan:

- Het aan elkaar koppelen van de natuur, het landschap en het erfgoed in de vorm van informatie en verhalen op informatiedragers en in routebeschrijvingen.
- Het ontsluiten van het cultuurlandschap door routes, informatiedragers, infrastructuur en verblijfplaatsen.
- Het vertellen van het specifieke verhaal over Uddel aan de hand van tot de verbeelding sprekende historische

blz. 94-98

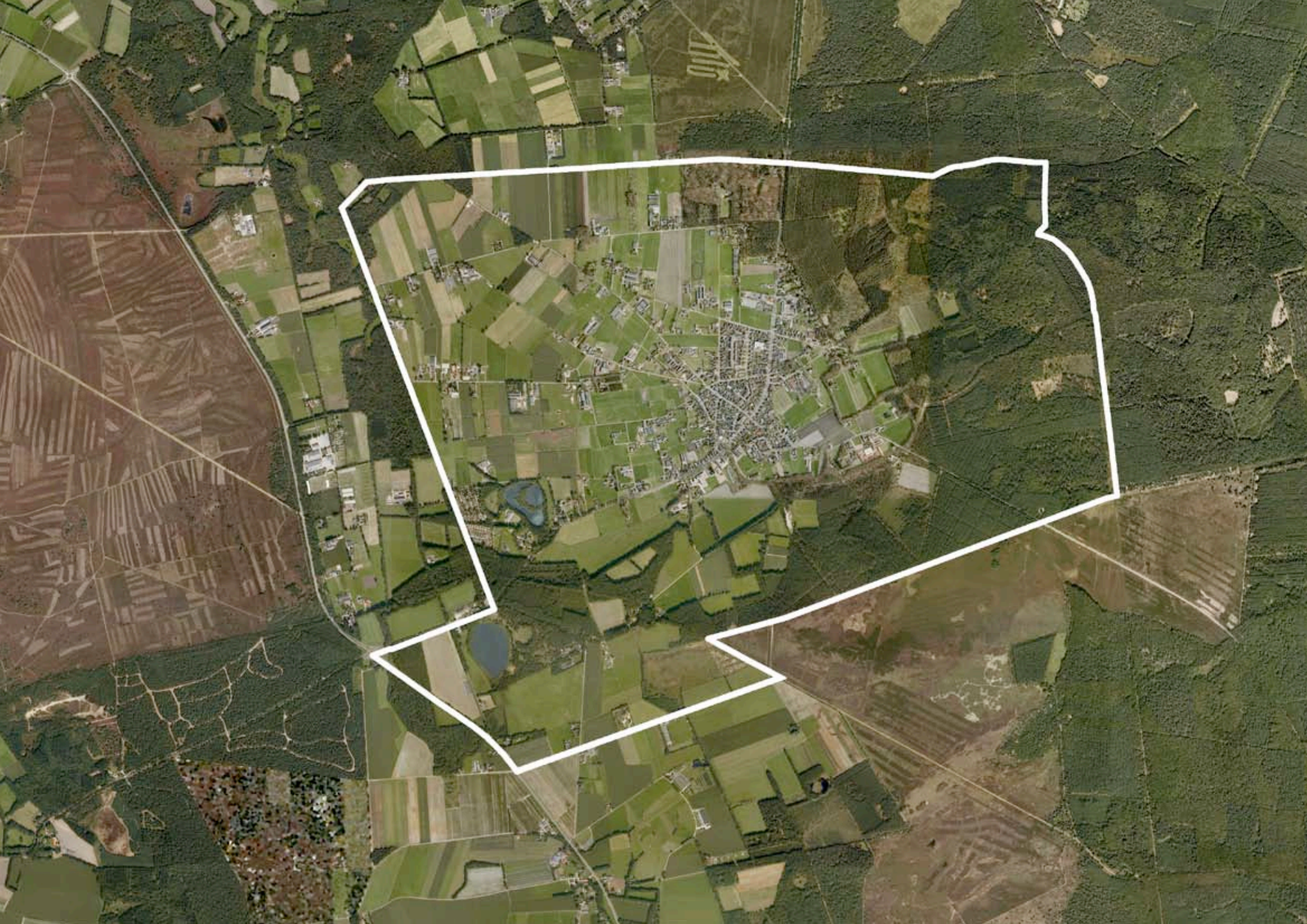
plekken en daarmee verbonden personages ('plaatsen van herinnering').

- Het organiseren van evenementen en manifestaties.
- Het verbeteren van de verblijfskwaliteit in de kern van Uddel en verbinden met de toeristische trekkers, in het bijzonder de omgeving van de meren.
- Het herintroduceren van activiteiten op en rond het Uddelermeer.
- Meer verblijfskwaliteit in of rondom het dorp.

blz. 89, 96-98

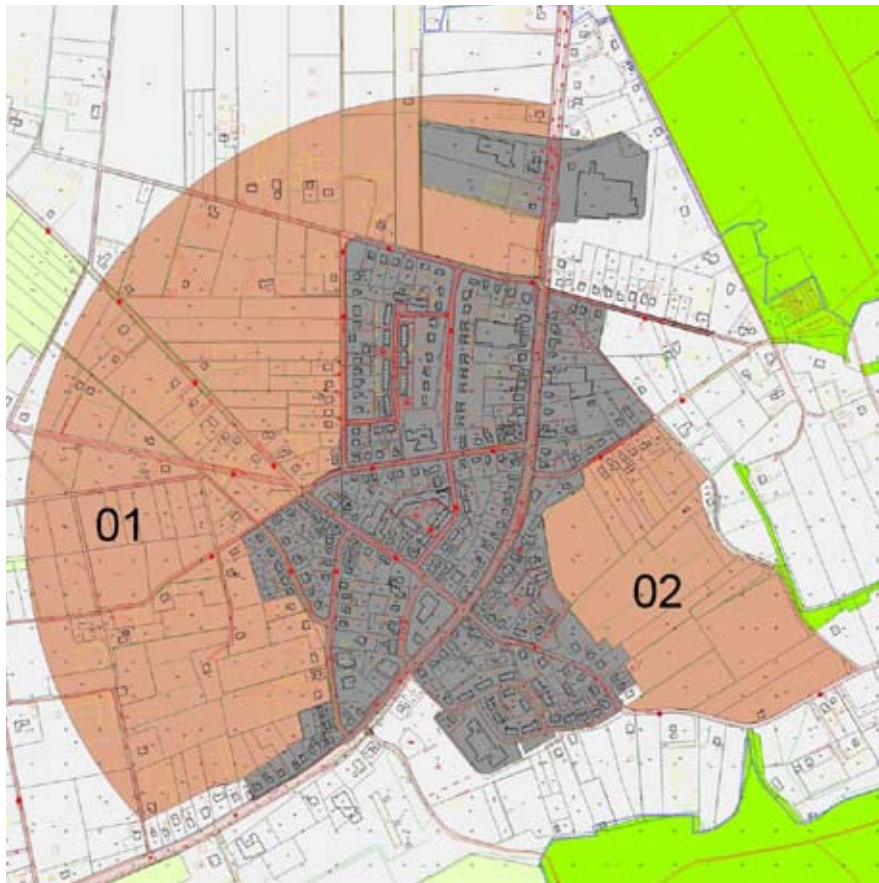
inleiding

aanleiding en doel

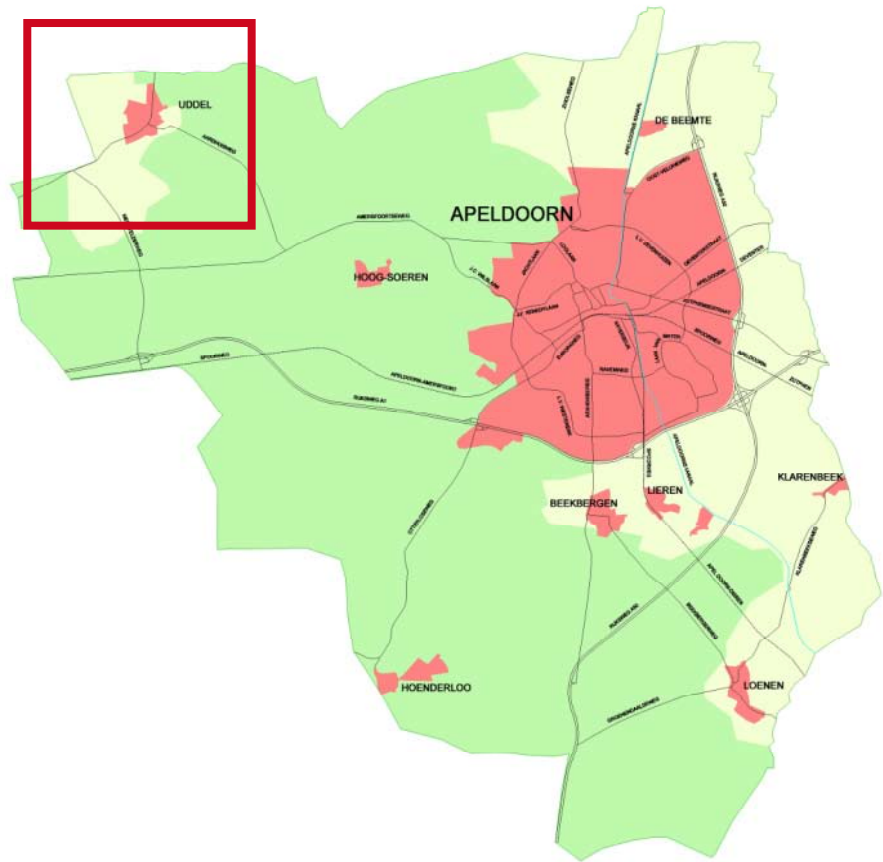
De belangrijkste aanleiding voor het opstellen van een cultuurhistorische en ruimtelijke analyse van Uddel is dat de planologische mogelijkheden voor dorpsuitbreidingen zijn verruimd en de markt hierop wil inspelen. In Uddel bestaat namelijk een acute behoefte aan een groot aantal nieuwe woningen. Hiervoor zijn in het verleden door de provincie twee zoeklocaties bepaald. Het wensbeeld daarbij is een vorm van 'dorpseigen uitbreiden' met respect voor de cultuurhistorische waarden in het gebied. Bij 'dorpseigen uitbreiden' wordt de bestaande identiteit van het dorp gerespecteerd en de verdere ontwikkeling ervan ondersteund. Omdat cultuurhistorie een van de meest bepalende factoren is voor de identiteit, moet dit aspect eerst op waarde worden geschat als input voor de ontwerpvoorstellen. Naast de beoogde woningbouw in de zoeklocaties spelen ook nog enkele inbreidingslocaties in het dorp en de wens om meer mee te liften met het toerisme.

De cultuurhistorische en ruimtelijke analyse van Uddel heeft kortom primair tot doel om vanuit cultuurhistorisch perspectief een handreiking te bieden aan de ruimtelijke visie voor de zoeklocaties en de dorpskern. Aan de uitwerking hiervan werkt bureau Zijanzicht uit Arnhem. Tegelijkertijd heeft deze studie tot doel om bouwstenen aan te leveren voor het bestemmingsplan en het welstandsbeleid. De cultuurhistorische en ruimtelijke analyse is derhalve niet alleen gericht op een goed beheer van de bestaande situatie, maar ook op de gewenste ontwikkelingsmogelijkheden van het dorp. Met andere woorden: de geanalyseerde cultuurhistorische identiteit van het dorp wordt vertaald in een ruimtelijke interpretatie.

zoekzones van Uddel (01 en 02)

locatie onderzoeksgebied (zie ook foto pagina 12)

samenwerking en afbakening

Vanwege de ontwikkelingsgerichte benadering van deze cultuurhistorische en ruimtelijke analyse is een samenwerkingsverband aangegaan tussen architectuurhistoricus Leon van Meijel, stedenbouwkundige Els Bet en architect Heide Hinterthür. Binnen dit team wordt de cultuurhistorische informatie vertaald in analytische beelden en tekeningen ten behoeve van de actuele ontwerpogaven (zonder zelf te ontwerpen). De bijdragen van de verschillende disciplines vullen elkaar aan, versterken elkaar en resulteren in dit gezamenlijke eindproduct. Het onderzoek is uitgevoerd in september en oktober 2008 en januari en februari 2009. De begrenzing van het onderzoeksgebied bestaat uit de gemeentegrens in het noorden, de bosrand van het Kroondomein in het oosten, de bosrand van het Kroondomein en De Broekeld in het zuiden en de Meervelderweg en de gemeentegrens in het westen.

aanpak en leeswijzer

Aan de hand van archief- en literatuuronderzoek, veldwerk, analyse en interpretatie wordt in tekst en beeld inzicht geboden in de historisch ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis¹, het structuurbeeld en het ruimtebeeld van de volgende te onderscheiden 'lagen':

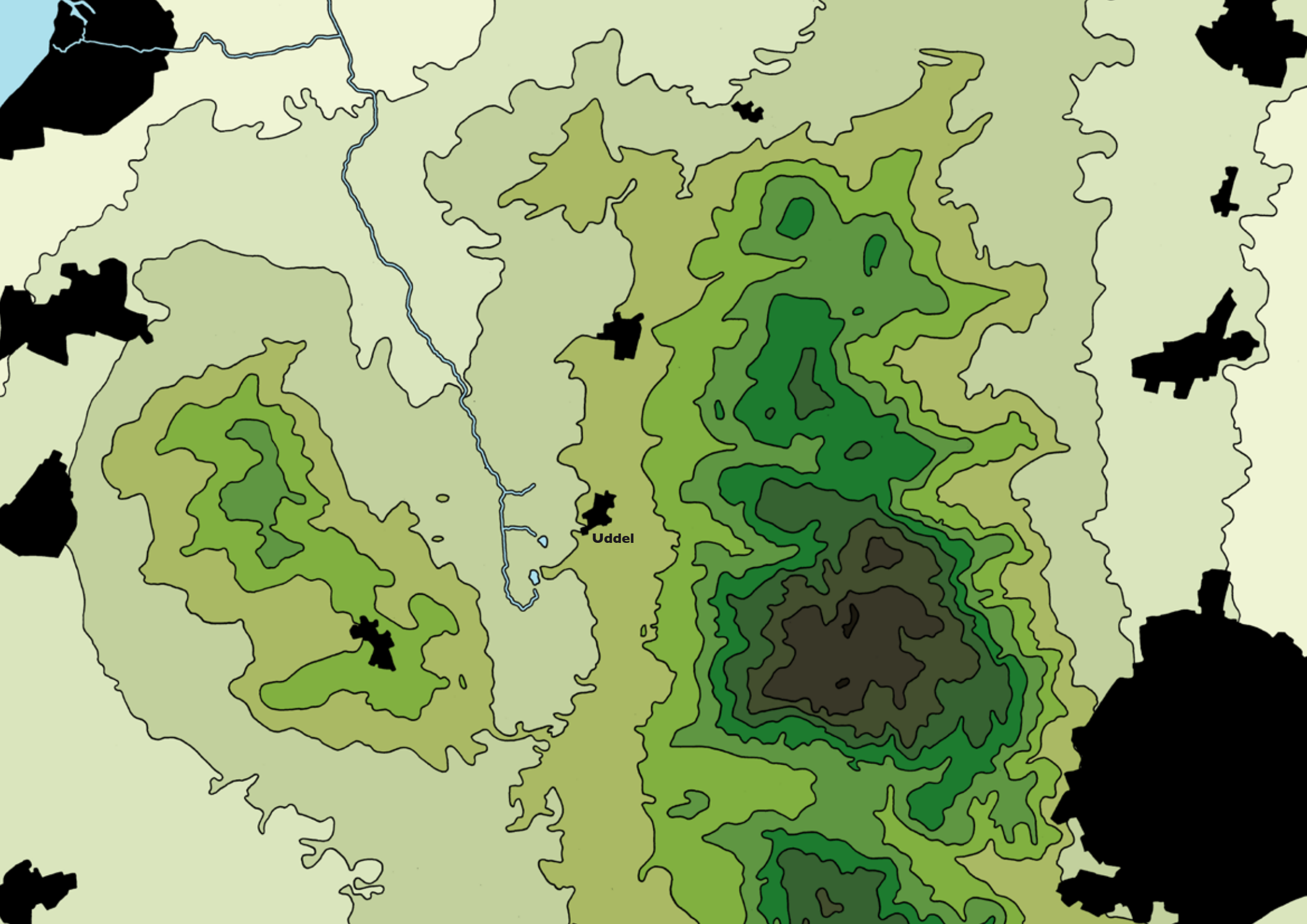
- bodem- en waterlandschap²;
- agrarisch landschap;
- Kroondomein Het Loo;
- dorpslandschap;
- toeristisch landschap.

Elke 'laag' is een hoofdstuk in het rapport. Daarbij is niet alleen aandacht voor de verschillende 'lagen' op zich, maar ook voor de overlappen, knopen en menging. Aan de orde komen o.a. de overgang openbaar / privé, de omvang en het gebruik van de erven en de dynamiek in het gebied. In het hoofdstuk 'waardering en aanbevelingen' wordt aangegeven welke kwaliteiten behouden moeten blijven cq. benut kunnen worden, met respect voor de bestaande dorpsidentiteit én met mogelijkheden voor verdere ontwikkeling. Op hoofdlijnen zijn de belangrijkste bevindingen in het kort weergegeven in de samenvatting voor in het rapport. De geraadpleegde bronnen zijn opgesomd in de bijlage achterin dit rapport.

De voorlopige bevindingen en het conceptrapport zijn ambtelijk en met bureau Zijaanzicht besproken. De opmerkingen zijn verwerkt in deze definitieve versie.

¹ Het cultuurhistorische onderzoek is een uitwerking van de globale informatie in het rapport *Cultuurhistorische Waardekaart gemeente Apeldoorn* (stoa, oktober 2004 i.s.m. bureau SB4).

² Hierin wordt het ondergrondse erfgoed van de archeologie meegenomen.

Uddel

bodem- en waterlandschap

Uddel dankt zijn ontstaan en ontwikkeling in belangrijke mate aan de specifieke kenmerken van het bodem- en waterlandschap. Het geaccidenteerde terrein van de stuwwalflanken, de Hierdense Beek en het Uddeler- en Bleeke Meer zijn bovendien nog steeds markante en duidelijk herkenbare elementen in het landschap. De gevarieerde terreingesteldheid met dekzanden, beekdalen, vennen en plassen is een gunstige conditie voor occupatie geweest.

stuwwallen en kame-terrassen

Het gebied van de huidige Veluwe maakte tot 240.000 jaar geleden, toen de voorlaatste ijstijd zich aankondigde, onderdeel uit van de uitgestrekte en vlakke Rijndelta. De Rijn waaierde ongehinderd uit over het lage land. Toen het klimaat afkoelde, kwam vanuit het noorden een enorm pakket landijs richting ons land. De ijslobben volgden rivierdalen, diepten deze verder uit en stuwden de grond aan weerszijden op tot stuwwallen. Dit proces leidde tot de IJsselvallei met aan de ene kant de Sallandse heuvelrug en aan de andere kant de Veluwe heuvelrug. Onder het gewicht van het landijs ontstond door het uitsmelten van meegevoerd puin, plaatselijk een dikke samengedrukte laag keileem (mengsel van klei, zand en stenen). Zo vormde zich het zogenaamde kame-terras tussen de Veluwe en Garderense heuvelrug; het driehoekige gebied waar later de dorpen Elspeet, Uddel en Garderen zijn ontstaan.

links: Positie van Uddel, op de flank van de Veluwe. (hoogtekaart met daarin de Hierdense beek, Uddelermeer en Bleeke Meer)

dekzand en pingoruïnes

Na de voorlaatste ijstijd volgde een periode met een warmer klimaat. De flora en fauna namen weer bezit van ons land, totdat ongeveer 110.000 jaar geleden de laatste ijstijd begon. Hoewel het landijs Nederland dit keer niet bereikte, was de ondergrond toch permanent bevroren. De huidige Noordzee was destijds droog. De wind had vrij spel en legde een metersdikke deken van zand uit de Noordzee over Nederland, de zogenaamde dekzanden. In het gebied rond Uddel ontwikkelde zich een dekzandlandschap dat door het vochtiger wordende klimaat langzaam bebost raakte, eerst met grove dennen, vervolgens met berken en later ook met eiken en beuken. Door afsterving van plantenmateriaal ontstonden ter plaatse humusrijke podzolgronden. Toen het 20.000 jaar geleden geleidelijk weer warmer werd, ontstond het bijzondere fenomeen van de zogenaamde pingoruïne. Pingoruïnes als het Uddelermeer en het Bleeke Meer vormden zich als volgt. Ijslenzen in de bevroren ondergrond konden door opvriazing tot wel tien meter hoog opbollen. Als de bovengrond scheurde door de druk van het opbollen, gleed de grond af en vormde een ring rond de ijslenzen. Vervolgens smolt de ijslenzen door de zon, waarna binnen de ring een meer ontstond. Een pingoruïne is dus een meertje met een ringwal. Omdat de regen niet door de keileemlaag kon wegzakken, zocht het water een natuurlijke weg via erosiedalen. Zo ontstond bijvoorbeeld de Hierdense Beek, plaatselijk ook wel Leuvenumse of Staverdense Beek genoemd. Deze zogenaamde laaglandbeek beek stroomt van het Uddelermeer en Bleeke Meer over een lengte van ongeveer 25 km naar Hierden bij het Veluwemeer.

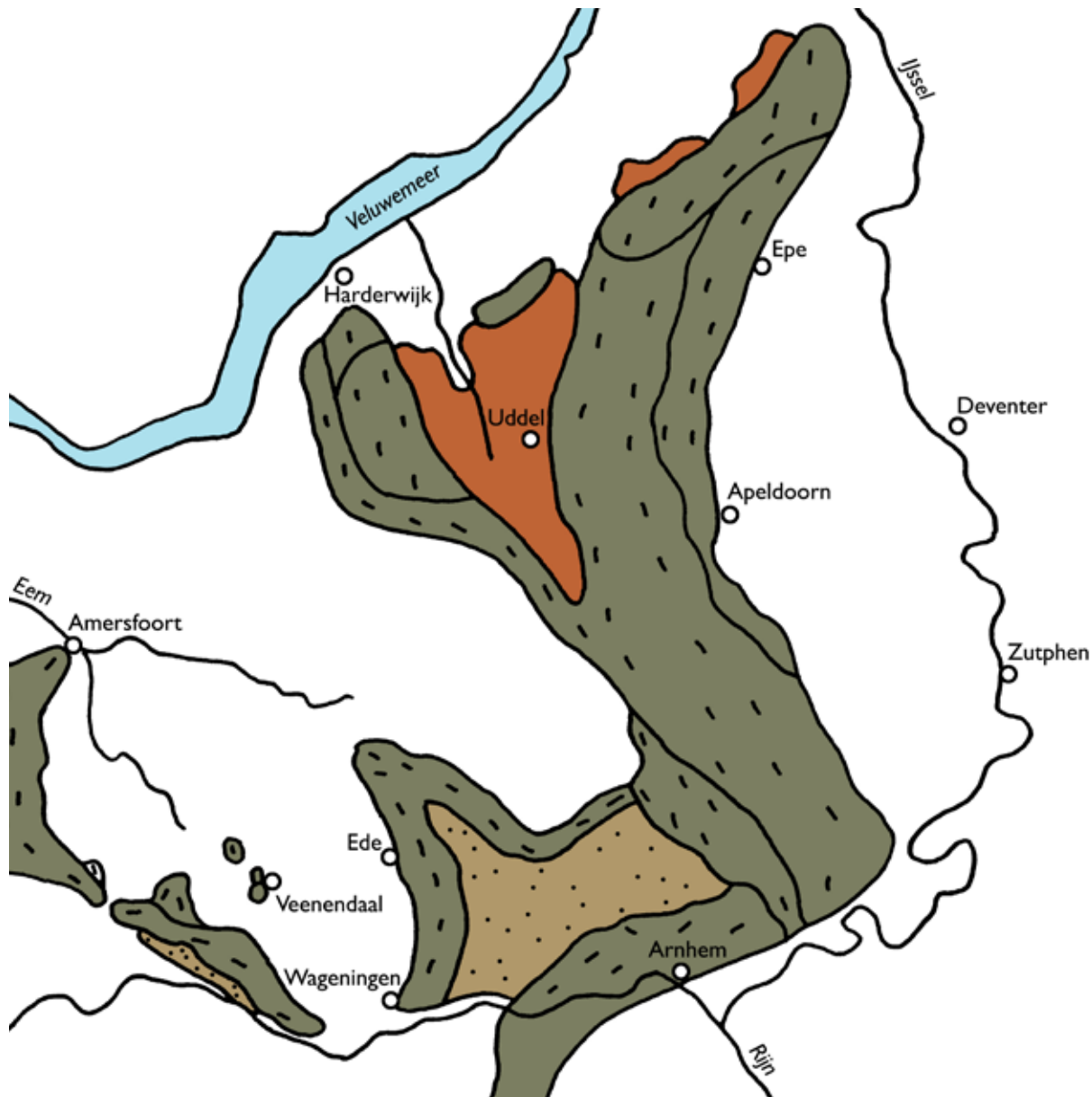
Beek bij Bleeke Meer

Uddelermeer

Bleeke Meer

Positie van Uddel op Kameterras

kwelwater en occupatie

Ongeveer 10.000 jaar geleden eindigde de laatste ijstijd en begon een relatief warme periode waarin we nu nog leven. De toename van neerslag bracht in de stuwwallen een continue, langzame stroming van water op gang. Vooral aan de oostzijde van de Veluwe heuvelrug kwam het grondwater dicht aan de oppervlakte en groeide plaatselijk uit tot grondwaterbeken. Het kwelwater stroomde naar de IJssel of de grote beek De Grift. De vroegste bewoning op de hoogste delen van de Veluwe ontstond in de nabijheid van water: bij de pingoruïnes, in de beekdalen en bij de vennen. De toendra-achtige beplanting van heide, dennen en berken maakte langzaam plaats voor struikgewas en uitgestrekte wouden van naaldbout en berken. Later ging dit over in loofwouden van vooral inlandse eiken en beuken. Het gebied tussen Kootwijk en Uddel vormde een aantrekkelijke vestigingsplaats vanwege de grote verscheidenheid aan droge dekzandruggen en natte veengronden, de beschikbaarheid van water in de vorm van de Hierdense Beek en de pingoruïnes, en de aanwezigheid van verschillende voedselbronnen (vis, wild, planten). In deze omgeving zijn dan ook vindplaatsen van rondtrekkende jagers en verzamelaars uit de steentijd aangetroffen. Grafheuvels uit de vroege bronstijd wijzen bovendien op het ontstaan van nederzettingen bij het Uddelermeer.

Positie van Uddel tussen de lagere natte gronden en de hogere, drogere gronden. (huidige topografie op geomorfologische ondergrond)

waardering

Markante en duidelijk herkenbare elementen in het landschap zijn het geaccidenteerde terrein van de stuw-walflanken, de Hierdense Beek en het Uddeler- en Bleeke Meer. De gevarieerde bodemgesteldheid met dekzanden, beekdalen, vennen en plassen zorgen bovendien voor een afwisselend landschapsbeeld. Aan deze specifieke combinatie van landschappelijke kenmerken dankt Uddel zijn ontstaan en ontwikkeling. De ontstaansgeschiedenis ligt grotendeels verborgen onder de grond en is slechts gedeeltelijk opgegraven. Op basis van het bodem- en waterlandschap bestaat er niettemin een aantal archeologische verwachtingen. Vanwege de gunstige ligging en goede bewoonbaarheid wordt in de dekzandruggen, -koppen en -welingen ten westen van Uddel een hoge dichtheid aan archeologische resten verwacht. Aangenomen wordt dat veel dekzandruggen ook al in de prehistorie aantrekkelijke vestigingslocaties waren. De archeologische verwachting is daarom hoog. Er zijn twee terreinen met grafheuvels beschermd als archeologisch monument. Ook de archeologische verwachting voor de (directe omgeving van de) pingoruïnes van het Bleeke Meer en het Uddelermeer is hoog. De Hunneschans aan het Uddelermeer is beschermd als rijksmonument en het terrein aangewezen als archeologisch monument. De oudste bouwlanden zijn ontstaan op de overgang van de hoge naar de lage gronden, op de plek waar de bodem geschikt was voor akkerland. Deze kampen hebben zich gevormd door langdurige toepassing van plaggenbemesting. Door het dikke enkdek zijn daaronder liggende archeologische resten vaak goed geconserveerd. De archeologische verwachting is er daarom hoog. De kampen zijn veelal niet aangetast door moderne landbouwtechnieken, maar wel door laat-middeleeuwse en nieuwetijdse ontginning- en bodemverbeteringsactiviteiten.

archeologische monumenten

- Hunneschans en omringende terrein
- grafheuvel in het Uddelse Buurtveld aan de Zandsteeg
- grafheuvel in de Uddeler Heegde aan de Heegeler Grindweg

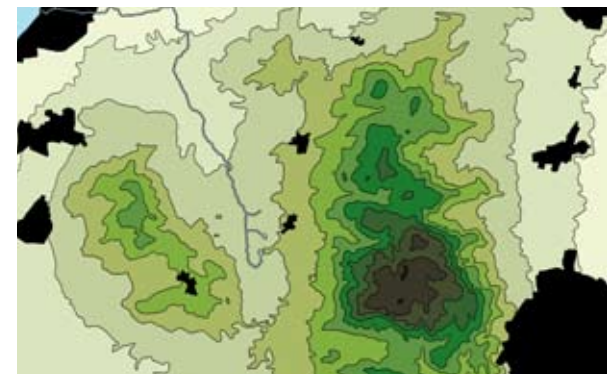
aanbevelingen

Algemeen:

- De landschappelijke diversiteit en de bijbehorende structuur- en ruimtebeelden koesteren; elk landschap op zicht én in hun onderlinge samenhang herkenbaar houden. Vooral aan deze bijzondere verscheidenheid ontleent Uddel zijn ontstaansgeschiedenis en identiteit. De streekeigen afwisseling in landschapstypen cq. de variatie in ecosystemen maakt Uddel interessant voor natuur en recreatieve ontwikkelingen. Per landschapstype dienen de specifieke eigen structurelementen en architectonische beeldaspecten als uitgangspunt bij nieuwe ontwikkelingen. De bestaande landschappelijke eenheden niet verbrokkelen of gelijkschakelen, maar juist in hun specifieke eigenheid heel laten en versterken (NB. deze eenheden vallen niet samen met de begrenzing van het onderzoeksgebied maar strekken zich hierover uit).

Voor een beter begrip van het bodem- en waterlandschap rond Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- Het samenhangende stelsel van de Hierdense Beek en het Uddeler- en Bleeke Meer: beter ervaarbaar maken.
- De hoogteverschillen in het geaccidenteerde gebied beter ervaarbaar maken.
- Het afwisselende landschapsbeeld verknopen met het historische verhaal van de ontwikkelingsgeschiedenis, en daarbij ook de archeologie betrekken.

agrarisch cultuurlandschap

In de ontwikkeling van het agrarisch cultuurlandschap van Uddel zijn op hoofdlijnen drie fasen te onderscheiden. In de eerste fase ontstonden akkers voor tijdelijk gebruik door verbranding van het oerbos. In de tweede fase ontwikkelden de boeren het potstalsysteem, waarbij plaggenbemesting langdurig voor vruchtbare akkers cq. kampen zorgden. In de derde betrekkelijk jonge fase leidde de introductie van kunstmest tot de ontginning van de heidevelden. In het huidige landschap zijn fragmenten van deze ontwikkeling nog steeds duidelijk herkenbaar. De resterende heidevelden en kampen zijn relictten van het oude landbouwsysteem die horen bij een flankedorp. De rationele verkavelingsstructuren van de ontginningen zijn tekenen van het recente landbouwsysteem.

verbranding

In de nieuwe steentijd (5300-2000 voor Christus) vestigden zich de eerste permanente bewoners op de Veluwe. Vele thans nog herkenbare grafheuvels, verspreid gelegen op de stuwwal en rond het Uddelermeer, herinneren hieraan. Deze vroegste bewoners bouwden eenvoudige boerderijen in kleine clusters op de grens tussen natte en droge gronden, in de nabijheid van vennen of langs de beekdalen. Zij brandden het oerbos plat om er akkers tot ontwikkeling te brengen (zogenaamde huiskampen). De verbranding zorgde voor een tijdelijk bemestingseffect. Omdat verder geen bemesting werd toegepast, raakte de bodem snel uitgeput. Vervolgens werd de 'nederzetting' verplaatst en een nieuw stuk bos tot akker omgevormd. De in onbruik geraakte akkers veranderden geleidelijk in heidevelden. Dit bosgerichte landbouwsysteem voltrok zich grofweg in de periode van 5000 voor tot 450 na Christus.

bemesting

In de middeleeuwen schakelden de boeren over op een heidegericht landbouwsysteem. Op de lage gronden graasde het vee op de weiden van het beekdal en staken de boeren turf (brandstof) in het veengebied. De heidevelden dienden als weide voor de schapen en als bron voor de bemesting van de akkers (plaggen). De schapen leverden bovendien wol. De vermenging van heidestruiken, plaggen en schapenmest in de postal leidde tot een humusrijke compost. Deze werd opgebracht op de akkers voor het telen van gewassen (rogge, gerst, haver). Door het opbrengen van stalmest met heideplaggen werden de kampen steeds hoger en bleven ze permanent vruchtbaar. De boeren hoefden niet meer telkens nieuwe vruchtbare gronden te ontginnen. Dit heidegericht potstalsysteem hielden de boeren eeuwenlang vrijwel onveranderd aan.

Als gevolg van het plaggensteken en begrazing veranderden de heidegebieden in uitgestrekte niet-controleerbare zandverstuivingen. Deze bedreiging werd nog versterkt door de intensieve exploitatie van het bos voor brandstof en timmerhout. Bovendien leverde het bos het hout voor de aanmaak van grote hoeveelheden houtskool dat nodig was voor de gloeiovens van de ijzerbereiding. Tot omstreeks 1300 was de omgeving van Uddel immers een belangrijk centrum voor de ijzerwinning uit klapperstenen.³ Door de ontbossing, de schapenhouderij en de ontginningen voor de landbouw verdween langzaam maar zeker het (oer)bos en kwamen er heidevelden en zandverstuivingen voor in de plaats. De hoger gelegen gronden verdroogden en verschaalden sterk. Dit leidde regelmatig tot grote problemen. De druk op de woeste gronden (bos-, heide- en

³ De voormalige houtskoolbranderij 'De Mantel' bij het Aardhuis (buiten het onderzoeksgebied) herinnert nog aan deze activiteit.

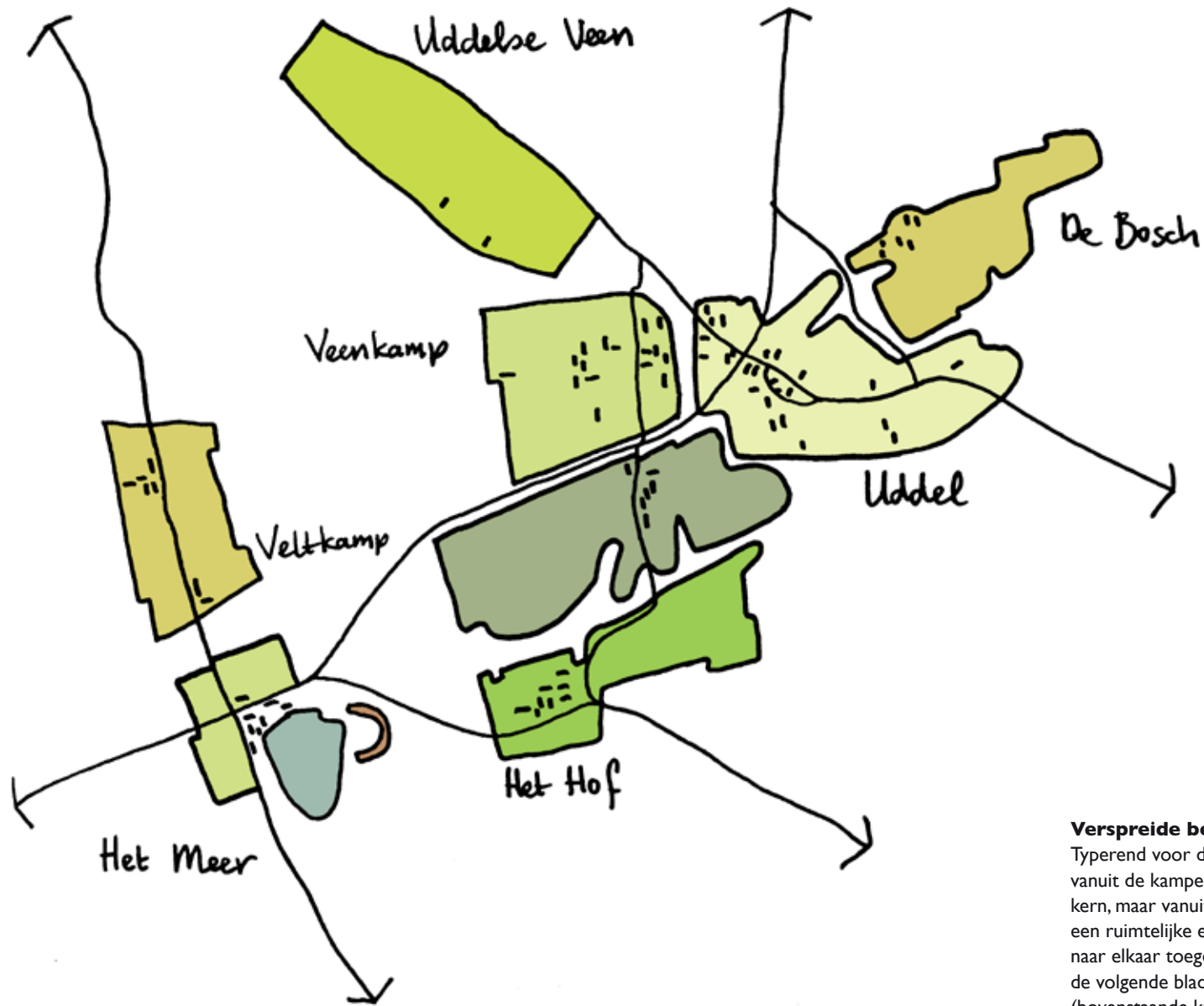
schaapskooi

houtschoolbranderij

houtschoolbranderij bronnen gelderlandinbeeld en coda

Verspreide bebouwing

Typend voor de ontwikkeling van Uddel is de ontwikkeling vanuit de kampen, er is geen sprake van de groei vanuit een kern, maar vanuit meerdere. Kamp en bebouwing vormen een ruimtelijke eenheid. In verloop van tijd is de bebouwing naar elkaar toegegroeid. In de reeks historische kaarten op de volgende bladzijden is deze ontwikkeling goed afleesbaar (bovenstaande kaart is gemaakt op de kaart van 1900).

veengebieden) werd zo groot dat reglementering van de gebruiksrechten nodig werd. De gezamenlijke gebruikers van de onverdeelde woeste gronden verenigden zich vanaf de dertiende eeuw in zogenaamde Markegenootschappen, zoals de Uddeler Heegde en de in 1845 opgerichte Uddelse Mark.

De Mark beheerde en hield toezicht op het gebruik van het ongecultiveerde land. Het gezag van de Marken werd aan het begin van de negentiende eeuw steeds verder ondermijnd door nieuwe Staatsregelingen en de invoering van de burgerlijke gemeente. In de praktijk duurde het nog tot de introductie van de kunstmest rond 1880 en de daaropvolgende ontginningen voordat alle gronden daadwerkelijk in aparte kavels werden verdeeld.

Gedurende het vorige millennium verdichtte het losse bebouwingspatroon van Uddel tot een meer compacte nederzetting. De aanliggende onregelmatig gevormde akkers, zogenaamde kampen, werden elk omgeven door bomenrijen, struweelranden, bospercelen en/of wallen met hakhout en doornige struiken. De houtwallen fungeerden als vee- en wildkering. Het kampenlandschap is een kleinschaliger variant van het meer open enkenlandschap waarin de akkers aaneengesloten zijn tot een grote gezamenlijke enk. Karakteristiek voor het kampenlandschap in Uddel is de aaneenschakeling van open kampen met randen van bospercelen of stroken opgaand groen, gelegen in een zoom tussen het dorp en het bos. Door de ligging van Uddel op de flank van de stuwwal en de aanwezigheid van kampen cq. enken (ook wel essen genoemd) wordt het dorp ondergebracht bij het type flankesdorp.

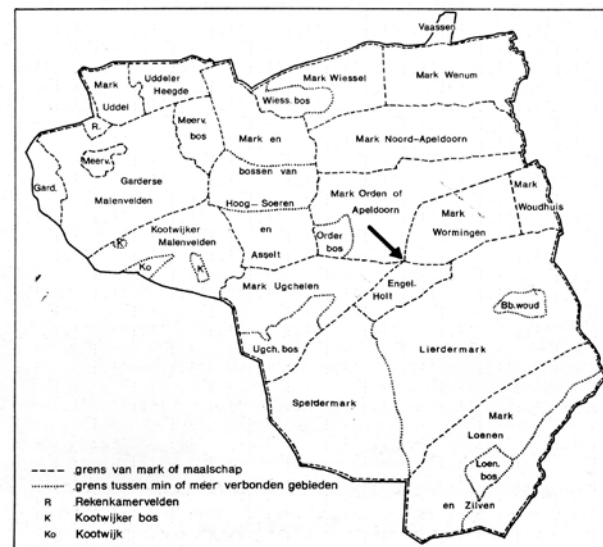
kunstmest

Vanaf omstreeks 1880 traden wederom grote veranderingen op in het landbouwsysteem, dit keer als gevolg van de uitvinding van de kunstmest. Schapen houden voor de mest was niet meer nodig. De heidevelden verloren hun belang als weidegebied en als leverancier van heideplaggen. De grootschalige schapenhouderij en het heideplaggen kwamen definitief tot een einde. De kampen waren niet langer de enige gronden waar vruchtbare akkers te realiseren waren.

Het veengebied verloor langzaam zijn functie als leverancier van turf door de opkomst van andere brandstoffen. Door het beëindigen van de gezamenlijke exploitatie van heide- en bosgebieden werden de Marken opgeheven. De heidevelden rond Uddel werden ontgonnen en deels verkocht aan welgestelden voor de aanplant van bossen (meer hierover in het hoofdstuk 'Kroondomein Het Loo') en deels in gebruik genomen als landbouwgrond. In de negentiende eeuw werd begonnen met de ontginning van het Uddelerveen: langgerekte smalle kavels haaks op de weg. Daarna volgde in de eerste helft van de twintigste eeuw de heideontginning van het Uddelseveld: blokvormige percelen in strokenverkaveling met scheidende sloten in een open landschap. De geleidelijke ontginning wordt weerspiegeld in de verspreiding van de bebouwing over het gebied.

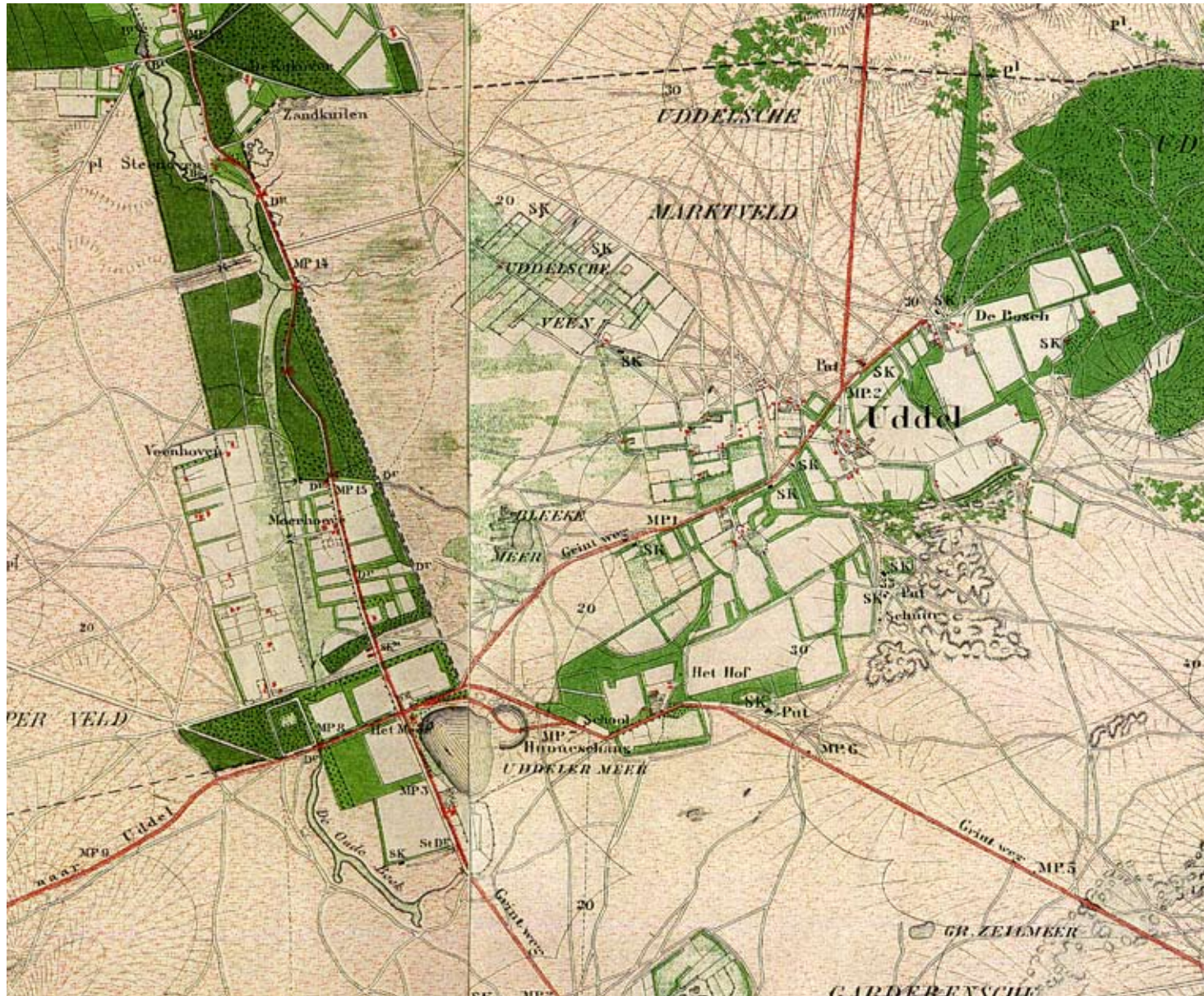
Het landschap rond Uddel ging dus flink op de schop. De vennen ten noorden van het Bleeke Meer werden gedicht, de veen- en heidegebieden ten westen van het dorp ontgonnen, nieuwe bossen aangeplant aan de oost- en zuidzijde van het dorp en talrijke nieuwe agrarische bedrijven gesticht. Door vererving bleven de vee- en akkerbouwbedrijven in Uddel overwegend klein. De akkerbouwers verbouwden voornamelijk boekweit, rogge, haver, gerst, tarwe op het land. De veehouders schakelden in de tweede helft van de negentiende eeuw geleidelijk over van schapen (mest, wol, vlees) op melkvee. Daarnaast teelden vrijwel alle agrariërs groente en fruit voor eigen gebruik in de moestuin en de boomgaard, en hielden ze op kleine schaal pluimvee op het erf voor eigen consumptie of als bijverdienste van eieren en vlees. In de twintigste eeuw ontwikkelde en specialiseerde de veehouderij zich sterk in Uddel, vooral in het veen- en heideontginningsgebied ten noordwesten van het dorp. Zo bracht de uitvinding van het seksen een grote verandering teweeg in het houden van pluimvee. Enkele boeren startten een pluimveehouderij en gingen zich specialiseren in de productie van eieren, de productie van vlees of het broeden van kuikens. Een bijzonder voortbrengsel van deze ontwikkeling is de bouw in 1933 van een eierhal aan de Elspeterweg 34 voor de opslag en verwerking van eieren. Vooral na de Tweede Wereldoorlog onderging de pluimveehouderij een

flinke schaalvergroting. Door de komst van kunstmelk in die tijd konden voortaan ook niet-melkveehouders overgaan op de kalvermesterij. Ook deze specifieke tak van veehouderij groeide sterk na 1950.

De voormalige Markegrenzen binnen de huidige gemeente Apeldoorn. Bron: RAAP (2005), p.34.

Uddel 1871

Topgrafische kaart van Uddel en omgeving. Duidelijk zichtbaar zijn de clusters met agrarische bebouwing, de strook met kampen tussen het Uddelermeer en het bos, de heidevelden met kruisende paden aan weerszijden en het veengebied.

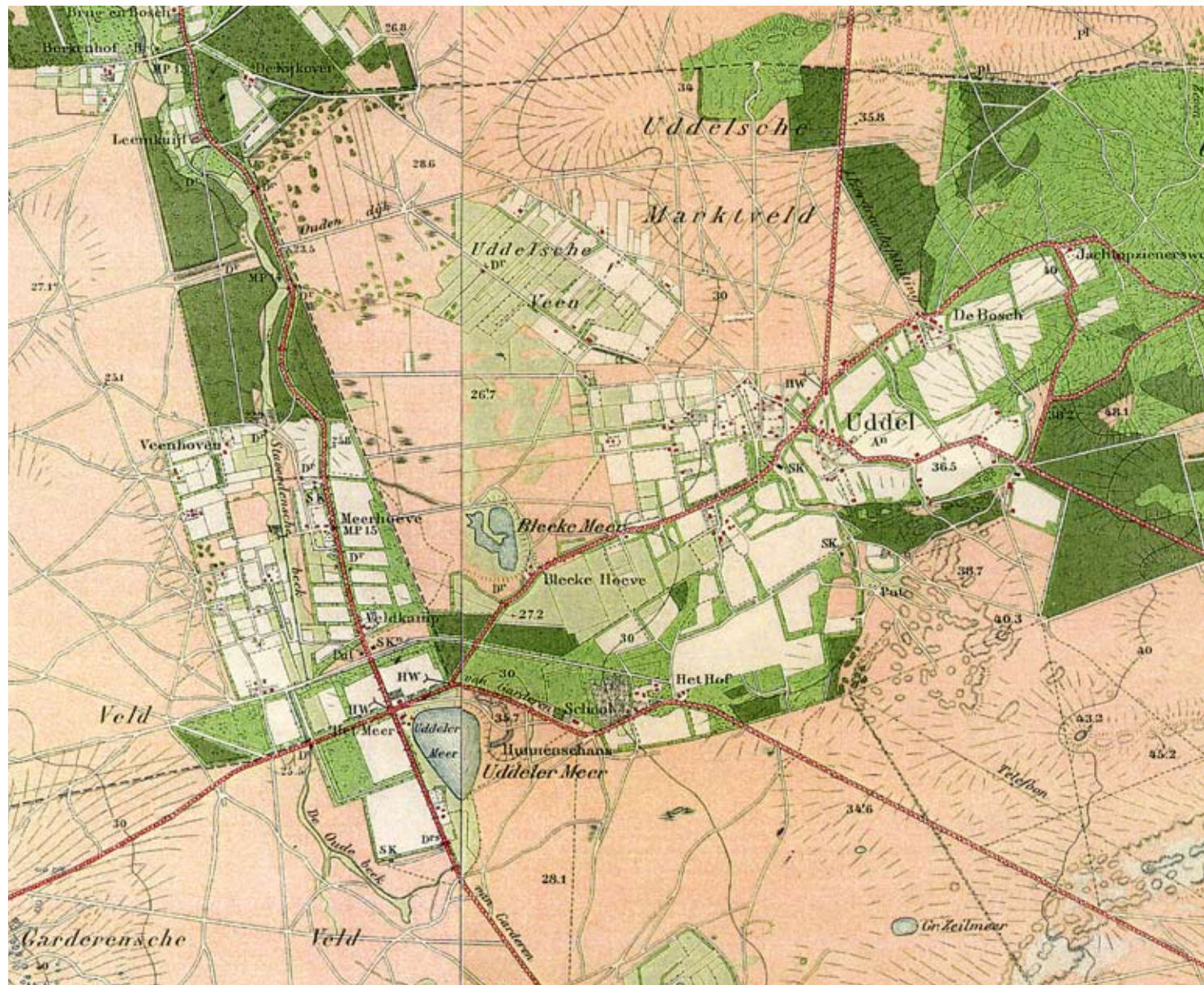
copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

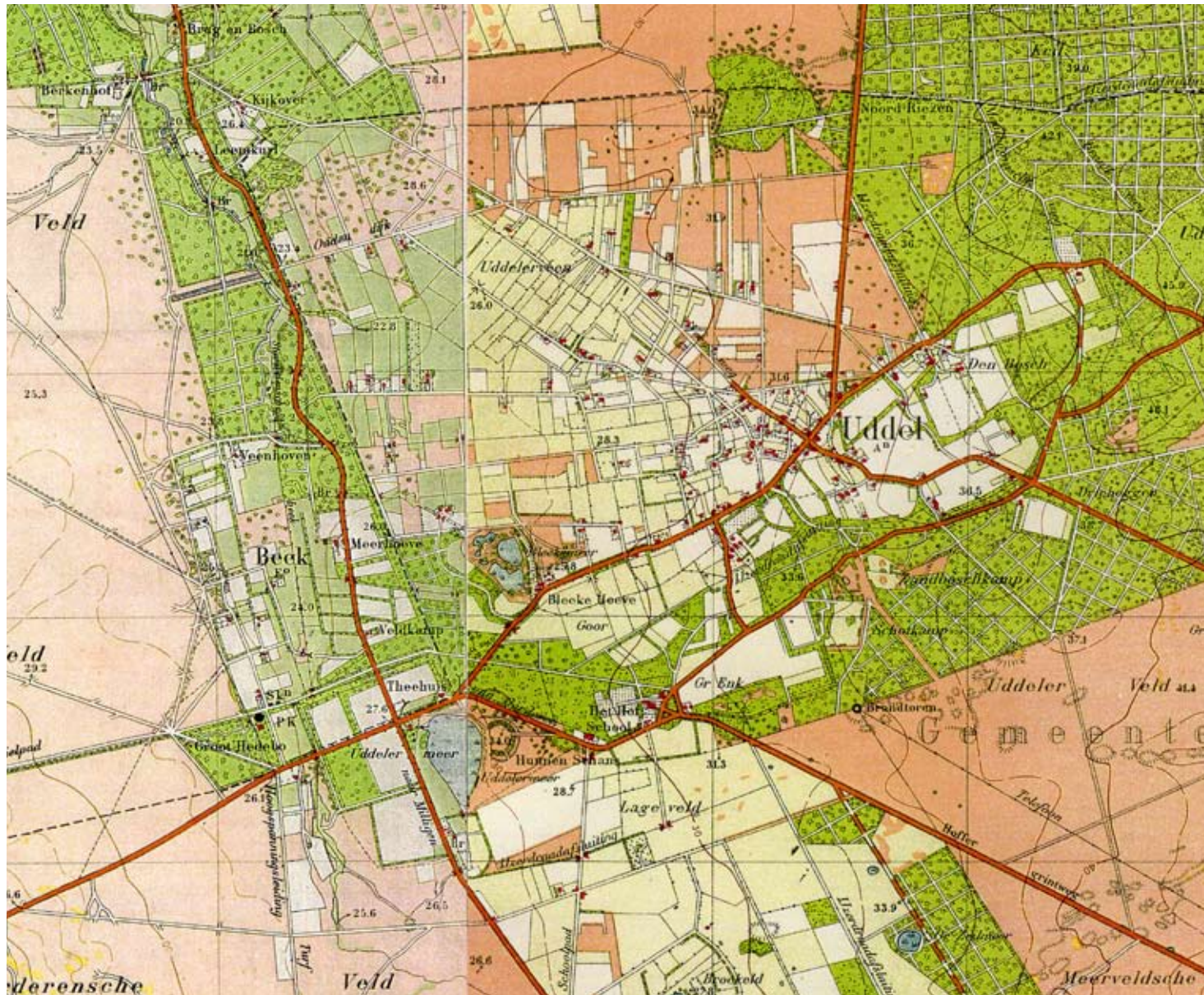
Uddel 1909

Topgrafische kaart van Uddel en omgeving. Duidelijk herkenbaar zijn de ontginningen in het veengebied ten noordwesten van het dorp en de ontginningen met nieuwe bosaanplant ten oosten van het dorp.

copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

Uddel 1928

Topgrafische kaart van Uddel en omgeving. De ontginningen aan weerszijden van het dorp groeien in omvang. De kampen raken ingesloten door een zoom van bospercelen. De bebouwing rijgt zich aanen tot linten.

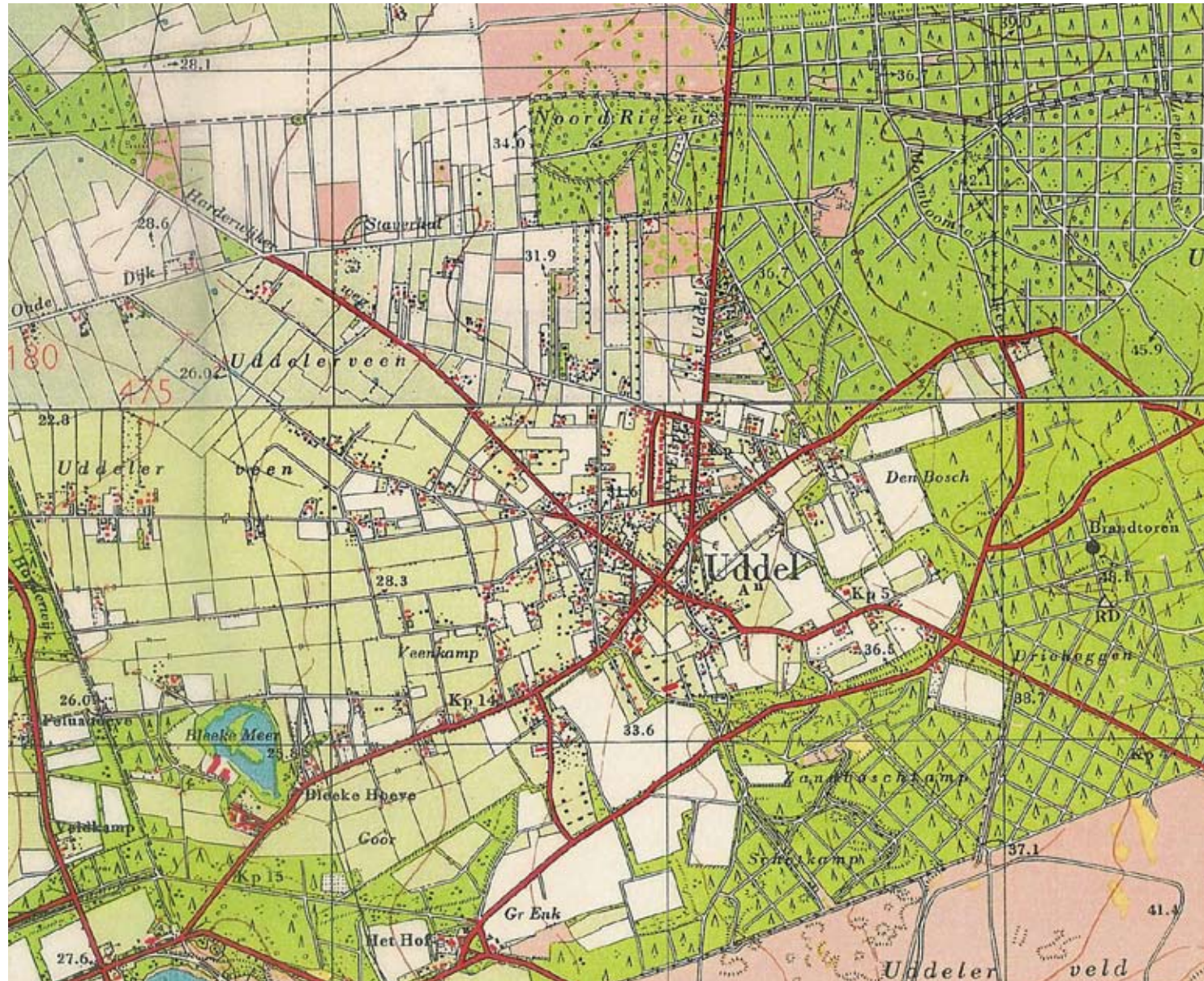
copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

Uddel 1955

Topgrafische kaart van Uddel en omgeving. Rond de viersprong is sprake van komvorming met een zwaartepunt ten noordwesten van het tracé Garderenseweg - Elspeterweg.

copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

wegen

De Topografische kaart van de Veluwe en de Veluwezoom van M.J. de Man uit 1802 en de Kadastrale Minuut uit 1832 tonen het uitgebreide netwerk van zandwegen aan het begin van de negentiende eeuw. De routes voerden grotendeels over uitgestrekte heidevelden en waren eeuwenlang niet veel meer dan karrensporen die de hogere dekzandruggen volgden. Daarmee verschilden ze qua comfort weinig van de gewone zandwegen die van gehucht naar gehucht liepen. Aangezien de dekzandruggen als gevolg van zandverstuivingen 'wandelden', verschoof het tracé van de verbindingroute regelmatig. Hierdoor konden karrensporen ontstaan met een breedte van wel een 'kwartiergaans'. Bij droog weer was het mulle zand moeilijk begaanbaar en bij nat weer ontstonden modderwegen. Dit legde beperkingen op aan de ladingen die per kar of wagen kon worden vervoerd. Daarom liepen de belangrijkste handelsroutes buiten de dorpskernen om, zoals de Harderwijker Heerweg die langs Staverden, Uddel, Assel, Ugchelen en Engeland liep. Omdat hierover in de middeleeuwen kostbare ijzerproducten werden vervoerd, werd de handelsroute gecontroleerd vanuit diverse ringwalburchten, zoals de Hunneschans bij Uddel (tweede helft negende eeuw). De brede, hoefijzervormige omwalling van enkele meters hoog was oorspronkelijk voorzien van een houten borstwering. De wal omsloot een burchtplein van circa honderd meter in doorsnee dat plaats bood aan hutten. Als zodanig was de Hunneschans bij het Uddelermeer tot in de dertiende eeuw in gebruik.

In de negentiende eeuw nam de behoefte aan betere wegen toe door de groeiende aan- en afvoer van producten. Zandwegen werden 'verhard' met leem en grind. In eerste instantie alleen in de dorpen en later ook daarbuiten, zoals het tegenwoordige tracé van de Garderenseweg - Elspeterweg, de Hofweg en de Meervelderweg. Lodewijk Napo liet in 1808-1809 de straatweg naar Amersfoort aanleggen. Daarna liet koning Willem I de belangrijkste verbindingswegen van Apeldoorn naar Deventer, Zutphen en Arnhem bestraten. Alle overige wegen in de gemeente bleven vooralsnog zand- en grindpaden. Tegen het eind van de negentiende eeuw waren evenwel alle buurtschappen en naburige dorpen vanuit Apeldoorn redelijk tot goed bereikbaar.

De Hunneschans. Bron: gelderlandinbeeld.nl

Aardhuisweg 15

Aardhuisweg 19

Aardhuisweg 22

Garderenseweg 11, 13

Garderenseweg 49-51

Garderenseweg 65

Garderenseweg 145

Het Hof 27

De Rieten 1

boerderijen

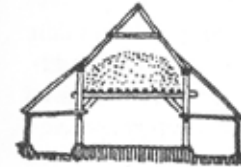
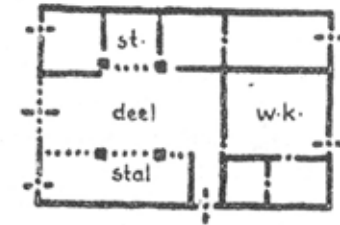
Vanouds de voornaamste boerderij in Uddel was Het Hof of De Hoeve. Deze boerderij was lange tijd in bezit van het patriciërsgezicht Schrassert uit Harderwijk en later – met een onderbreking van enkele decennia - van de Oranjes. Op deze locatie staat thans de jachtopzienerswoning met schuren uit ca. 1905 (Het Hof 33).

De bewaard gebleven agrarische bebouwing in Uddel dateert merendeels uit de twintigste en in mindere mate uit de negentiende eeuw. De oudste boerderijen zijn van het type hallenhuis, dat wil zeggen een rechthoekig woon- en bedrijfs-gedeelte met een scheidende brandmuur, samengebracht onder één laag aflopend dak en gedragen door een houtskelet dat de ruimte in drie gedeelten verdeelt. Veelal in het midden van het woongedeelte bevindt zich van oorsprong de grote woonkeuken ('de haard'), met aan weerszijden in de smalle zijbeuken kamers, bedstede, opkamer en/of kelder. De voordeur zit meestal in de korte voorgevel of anders in de lage zijgevel. Kenmerkend voor het bedrijfs gedeelte zijn de brede middenbeuk ('de langsteel') met de grote schuurdeuren en het luik voor de oogstzolder en de smalle zijbeuken ('pot- of

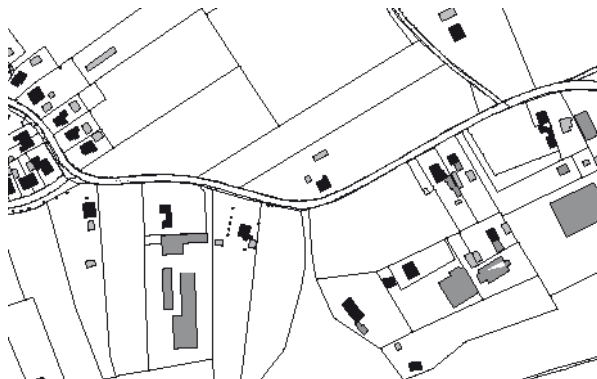
grupstal') met de staldeuren in de achtergevel. Deze boerderijen zijn van oudsher in gebruik geweest als gemengd bedrijf. Dit streekeigen boerderijtype komt verspreid voor in het hele onderzoeksgebied, zowel in het kampenlandschap als in het de heideontginning.

In het kampenlandschap staat de bebouwing op het erf meestal niet helemaal haaks of evenwijdig ten opzichte van elkaar cq. aan de weg. De ligging van de kampen bepaalt de oriëntatie van de boerderij (niet per definitie met de voorzijde naar de straat). Karakteristieke voorbeelden hiervan zijn:

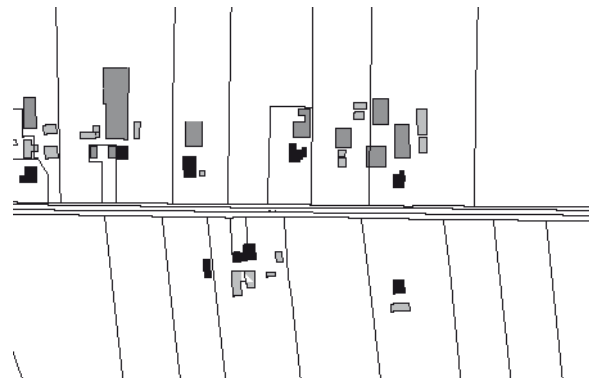
- Aardhuisweg 15
- Aardhuisweg 19, kleinere variant keuterboerderij
- Aardhuisweg 22
- Garderenseweg 11;13
- Garderenseweg 49-51
- Garderenseweg 65
- Garderenseweg 145
- Het Hof 27
- De Rieten 1
- Solsebergseweg 8

Schematische weergaven van een hallehuisboerderij: overzicht, plattegrond en dwarsdoorsnede.
Bron: M. Hegener, Boerderijen in Gelderland, Warnsveld 2003, p.9.

kampenontginning: de weg draait ten opzichte van de kavels, zicht op de boerderijen en kavels vanuit verschillende hoeken.

heideontginning: de weg staat haaks op de kavels, zicht op de boerderijen en kavels vanuit eenzelfde hoek.

Solsebergseweg 8

Harderwijkerweg 68

Oude Dijk 25

Staverhul 35

Uddelerveen 66

Uddelerveen 82

Garderenseweg 59

Markveldweg 20

Aardhuisweg 104

Uddelerveen 52

De hallehuis boerderijen in de oudste ontginningsgebieden van het Uddelerveen staan daarentegen meestal op de kop van de percelen met het woongedeelte gericht naar de weg. De hoofd- en bijgebouwen staan meestal evenwijdig naast en achter elkaar.

Karakteristieke voorbeelden hiervan zijn:

- Harderwijkerweg 68
- Oude Dijk 25
- Staverhul 35, kleinere variant keuterboerderij
- Uddelerveen 66
- Uddelerveen 82

Bij de hallehuis boerderij functioneert het achtererf oorspronkelijk als het verlengstuk van het bedrijf met de mestvaalt, de bijschuren, de hooiberg en het kippenhok. Het erf aan de voorzijde is van oudsher ingericht als omhaagde sier- en moestuin, veelal met één of enkele oude bomen (eik, beuk, kastanje, linde, noot) en soms met een boomgaard en een bakhuisje (zie ook p.45). De gevels van de boerderij zijn opgetrokken in baksteen. Het (afgewolfde) zadeldak is aanvankelijk met riet en later geheel met pannen gedekt. De vensters van het voorhuis hebben meerruits (schuif)ramen en zijn voorzien van houten luiken. Dat het enkele boeren vanaf ca. 1880 beter ging, is o.a. te zien aan de versieringen in het metselwerk en de volwaardige woonverdieping. Dit traditionele boerderijtype werd tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw gebouwd. Een laat voorbeeld hiervan is:

- Garderenseweg 59

Vanaf de jaren vijftig worden bij nieuwe boerderijen het woon- en bedrijfs gedeelte steeds vaker van elkaar gescheiden. Het voorhuis krijgt gaandeweg steeds meer de uitstraling van een burgerwoning. De gelede boerderij bestaat uit een aantal aaneengeschakelde of losse bouwvolumes met ieder een eigen functie, vorm en plaats. Door de specifieke groepering is een efficiëntere bedrijfsvoering mogelijk dan bij een boerderij met alle onderdelen onder één dak. De traditionele streekeigen hallehuisboerderij wordt vanaf die tijd omringd door moderne opstallen of volledig vervangen door min of meer gestandaardiseerde boerderijen. Derge-

lijke boerderijen staan vooral in het heide-ontginningsgebied ten westen van het dorp. Een karakteristiek voorbeeld hiervan is:

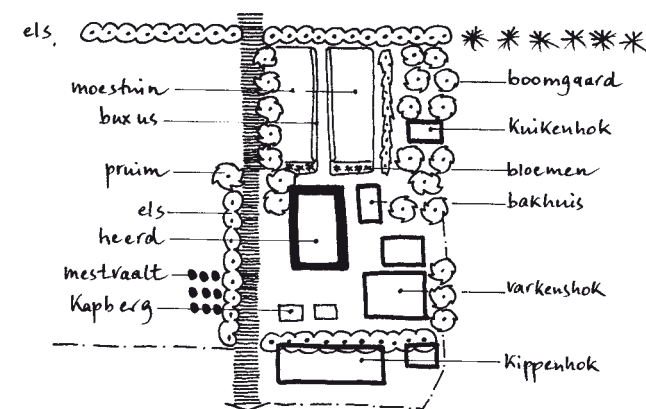
- Markveldweg 20

Vanaf de jaren vijftig gingen de boeren noodgedwongen hun bedrijfsvoering opvoeren, intensiveren, mechaniseren, rationaliseren en specialiseren. In Uddel kwam vooral de pluimveehouderij en de kalvermesterij op. Dat leidde in de jaren tachtig van de twintigste tot een overproductie van o.a. mest, melk en vlees. Het aantal agrarische bedrijven nam steeds verder af. De resterende bedrijven werden groter. De differentiatie in de bebouwing en de erfinrichting nam sterk af. In de afgestoten boerderijen werd overgeschakeld op andere activiteiten of uitsluitend nog gewoon. De herbestemming ging veelal gepaard met de plaatsing van dakkapellen, het wit schilderen van gevels, het opschonen van het erf. Karakteristieke voorbeelden hiervan zijn:

- Aardhuisweg 104
- Uddelerveen 52
- Uddelerveen 94

Uddelerveen 94

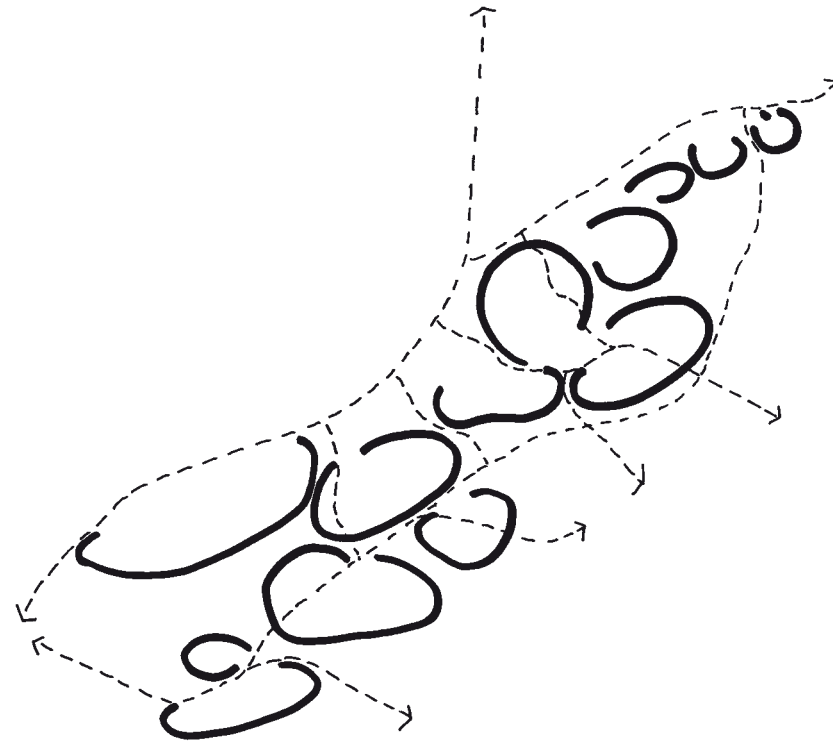
schematische weergave inrichting boererf (voor erf boven, achtererf onder) gebaseerd op Drenth (2003) p.8.

structuurbeeld kampen

De oorspronkelijke agrarische organisatie van het dorp is nog afleesbaar in het stelsel van kampen tussen het Uddelermeer en de Uddeler Heegde.

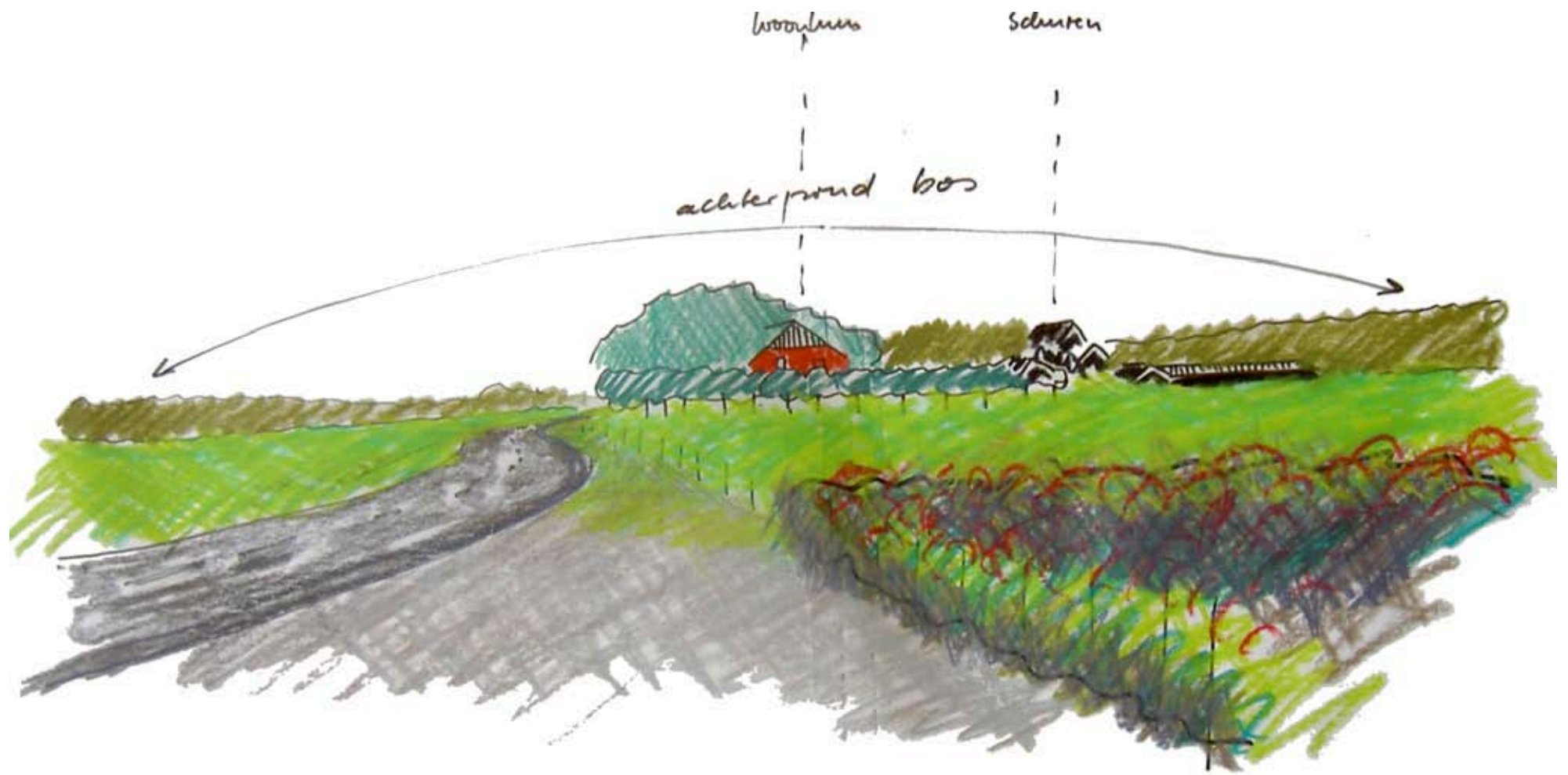
Het stelsel, dat ervaarbaar is vanaf de routes die erdoor en erlangs leiden, heeft een grote ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit. Deze reeks van door bosstroken omzoomde groene kamers biedt, door de overeenkomst en opeenvolging maar juist ook door de afwisseling in maat en richting, een schilderachtige benadering en inbedding van het dorp. Het stelsel van kampen vormt een intermediair tussen het besloten bos en het dorp en biedt letterlijk zicht op de ligging van het dorp op de flanken van de Veluwe.

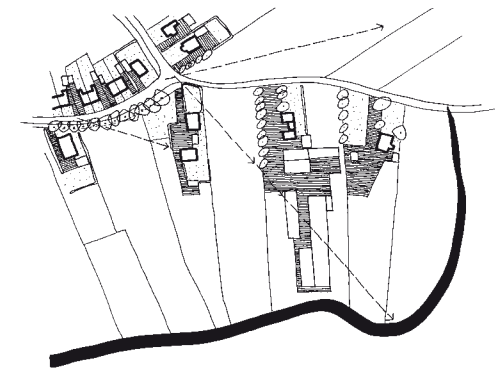
links: structuurbeeld kampen

schematische weergave van de kamers en de routes daar doorheen

het oude kampenlandschap: ruimtebeeld - landschap

De oorspronkelijke agrarische organisatie van het dorp is nog afleesbaar in het stelsel van kampen tussen het Uddelermeer en de Uddeler Heegde. Vanaf de slingerende routes, die erdoor en erlangs leiden, ontstaan steeds verrassende uitzichten op deze door bosstroken omzoomde groene kamers. Smal en breed, open en dicht, bos en weiland wisselen

elkaar af. De ruimtelijke kwaliteit zit in de opeenvolging van de kamers, in de continuïteit van de route en de onderlinge afwisseling. De bebouwing kan dit landschap snel domineren: vanwege de korte zichtlijnen is vaak het gehele erf in beeld, ook het achtererf met de stallen en schuren.

Op bovenstaande foto een mooi voorbeeld van een samenspel tussen bebouwing en landschap: er is veel erfbeplanting, hagen en clusters van grote bomen, de bebouwing is helder geled en heeft pregnante dakvormen. Er is voldoende lege ruimte op de voorgrond en voldoende bosrand als achtergrond. De bebouwing lijkt opgenomen in de rand van deze groene kamer.

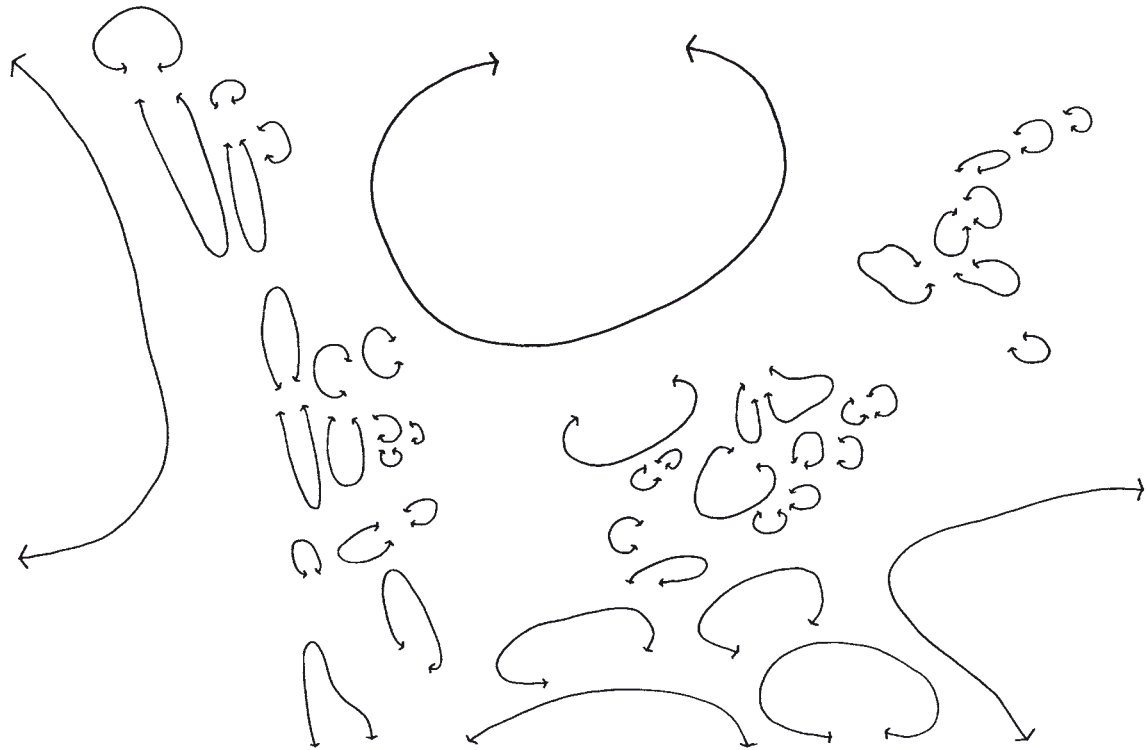

structuurbeeld heideontginning

In de ontginning zijn veel van de kris-kraspaden door de hei (zie kaart op blz 26) als ontginningslijnen gebruikt. Dit verklaart de wonderlijke combinatie van een enerzijds rationele orthogonale verkaveling binnen uitwaaiierend stelsel van hoofdlijnen die bijeen komen aan de westzijde van het dorp. De grote hoeveelheid vorkvormige splitsingen aan deze zijde van het dorp verwijzen dus nog naar de zandpaden door het vrije veld.

De ruimte is groot, maar als één geheel ervaarbaar door de stevige bosranden aan de noord en westzijde. De bebouwing van de boerderijen en bijbehorende erfbeplanting staan op afstand van elkaar in en op die grote vlakke ruimte. Het zijn grote ensembles, maar je kijkt er toch omheen.

De rand naar het dorp is minder scherp. Hier schuift de bebouwing in elkaar en verdicht het agrarisch landschap zich tot je bij de splitsing van Uddelerveen en Harderijkerweg realiseert dat je in het dorp bent.

links: structuurbeeld heideontginning

De grote ruimte van de heideontginning (middenboven) ten opzichte van de kleine ruimtes van het kampenlandschap

heideontginningsgebied: ruimtebeeld - landschap

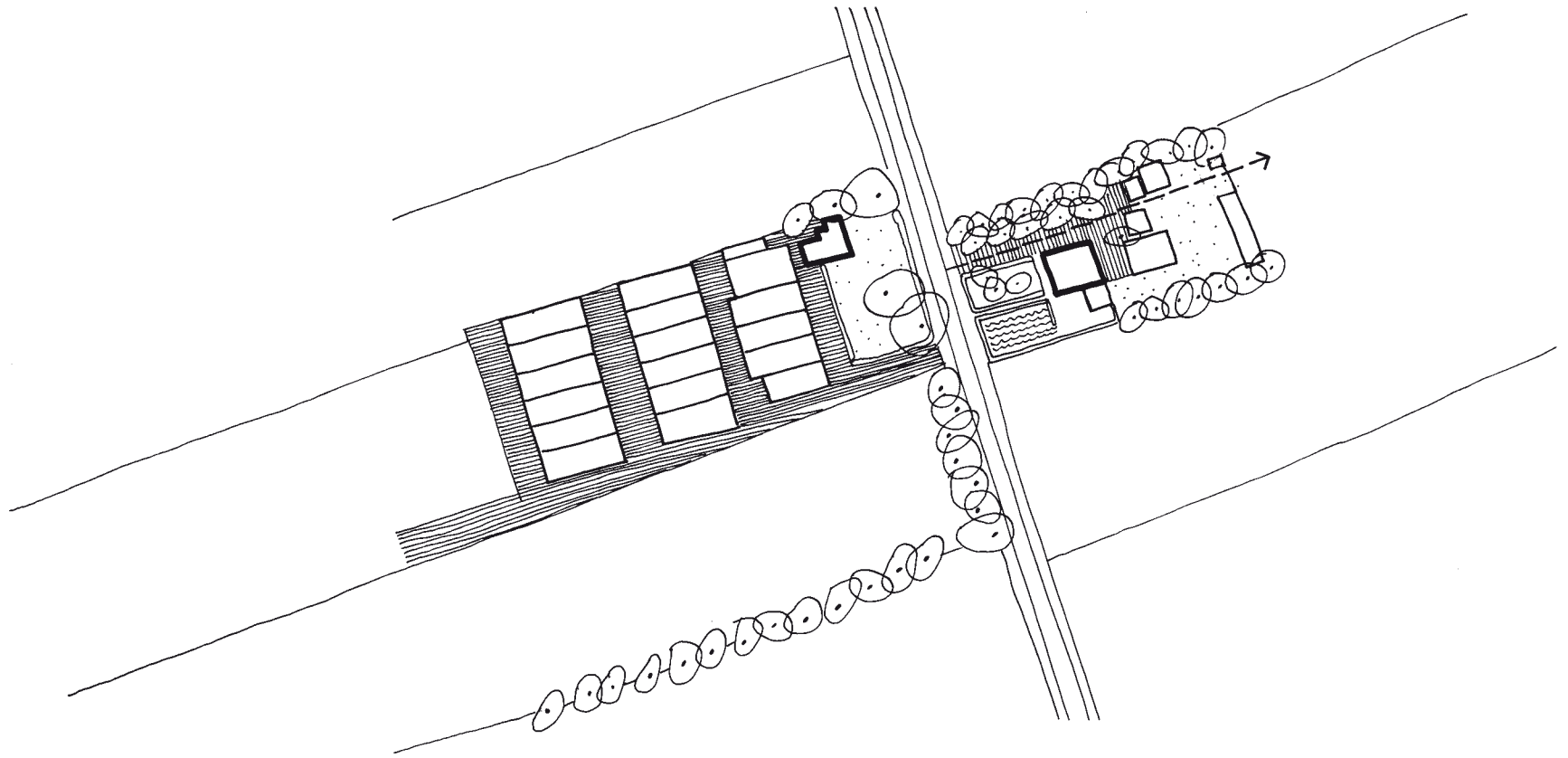

Weidse openheid met verspreid liggende agrarische bedrijven en langgerekte rechte wegen. Het gebied wordt omzoomd door bos. De bosrand is overal als rand ervaarbaar, het gebied is niet in kleinere delen opgedeeld. De overige beplanting vormt onderdeel van de boerderij en het erf, het ensemble staat los in het landschap. Met elkaar vormen de ensembles gelaagde vergezichten.

De contour van de ensembles, het beeld van bebouwing en beplanting vanuit de verte, verschilt met de schaal en aard van de erfbebouwing. Tegenover de kleinschalige ensembles met het woonhuis als hoofdgebouw, overkoepeld door hoge bomen, zijn er de nieuwe boerderijen waarbij het woonhuis omringd wordt door moderne opstallen en waar de bomen meestal alleen nog rondom het woonhuis staan (zie tekening links).

De aaneenschakeling van identieke lage stallen met hun markante dakcontouren zijn op veel plaatsen de blikvangers in het landschap.

heideontginningsgebied: ruimtebeeld - erfinrichting

Het traditionele boerenerf met de hallehuisboerderij heeft van oorsprong een duidelijke indeling in een voor- en achtererf. Deze indeling is zowel in de gebouwen als in de erfinrichting goed te herkennen. Op het voorerf zijn de omhaagde sier-, moes- en bloementuin gelegen, soms een boomgaard en een bakhuisje. Het achtererf functioneert oorspronkelijk als het verlengstuk van het bedrijf met de mestvaalt, de bijschuren, de hooiberg en het kippenhok. Hier domineert de landschappelijke beplanting. (uit: Welstandsvisie Reestdal).

De tekening op de linker bladzijde toont een voorbeeld van twee tegenovergelegen kavels langs de Oude Dijk. In tegenstelling tot de boerderijen in het oude Kampenlandschap staan de boerderijen hier haaks op de weg. Op de rechter kavel het type hallehuisboerderij met de typische erfinrichting, nu echter alleen nog als woonhuis in gebruik (foto's links boven). Op het linker kavel een moderne boerderij waarbij woon- en bedrijfsgebouwen zijn gescheiden. Het voorhuis heeft de uitstraling van een burgerwoning gekregen. Met de toenemende schaalvergroting neemt de differentiatie van de erfinrichting en de bebouwing sterk af. (fotos links onder)

heideontginningsgebied: ruimtebeeld - contour en zoom

De schaalvergroting van (boeren-)bedrijven kan tot zekere hoogte samengaan met een harmonieuze inpassing in het landschap. Van belang is een samenspel van opgaand groen en bebouwing. Dat geldt zowel voor de woonbebouwing als de bedrijfsbebouwing. Als de schuren hoger worden moet ook de schaal van de beplanting groter worden (bijvoorbeeld een rij elzen in plaats van een haag). Dat neemt echter niet weg dat de verschijningsvorm van de bebouwing en de inpassing in het landschap nog steeds een belangrijk punt van aandacht zijn. Cruciaal is de dakcontour met het witte lijnenspel van de boeiborden en het maken van kleinschalige reeksen in plaats van één groot volume.

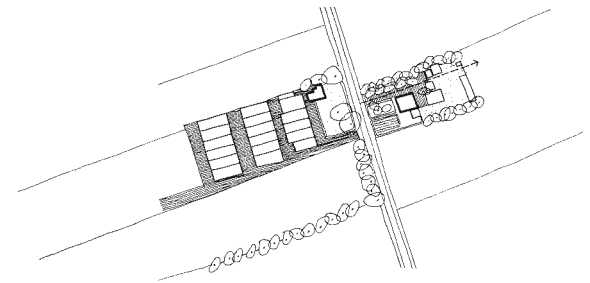
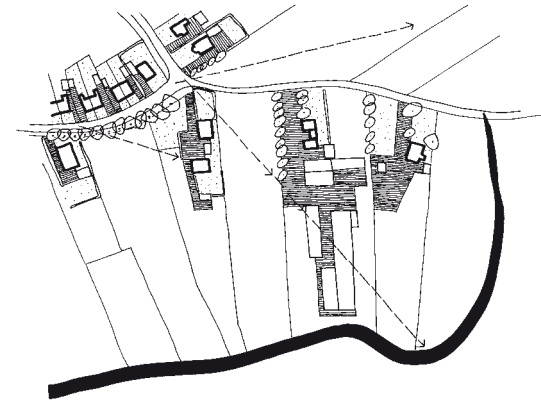
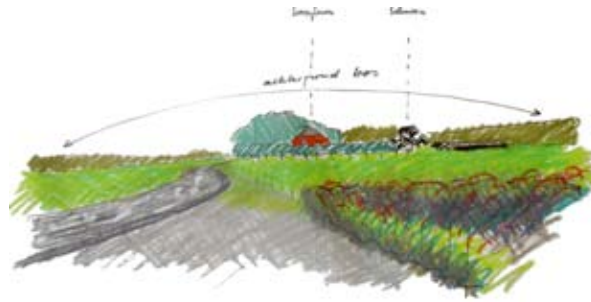

heideontginningsgebied: ruimtebeeld - materiaal en kleur

Voor het samenspel van landschap en bebouwing zijn niet alleen de beplanting en contour van het ensemble van belang maar ook de materialisering en het kleurbeeld van de bebouwing. De schaal, vorm en materialisering moeten elkaar versterken zodanig dat de ensembles samen met de beplanting een verrijking van het landschap vormen. Als overgedimensioneerde schuren proberen minder op te vallen door camouflage-kleuren, dat klopt er iets niet. (foto rechts boven). De reeksen van helrode bakstenen kopgevels met de witte boeiborden, of ook de heldere contouren van de zwarte houten schuren of wit gekalkte boerderijen kunnen mooie accenten zijn in het landschap.

waardering

In het huidige landschap zijn fragmenten uit de ontwikkeling van het agrarisch cultuurlandschap nog steeds duidelijk herkenbaar. Het oude kampenlandschap ten oosten en zuiden van het dorp verschilt sterk van het jongere heide-ontginningenlandschap aan de andere kant van het dorp.

De resterende heidevelden en kampen zijn relictten van het oude landbouwsysteem waarbij plaggenbemesting langdurig voor vruchtbare akkers zorgden. Karakteristiek is de ligging van de akkers met de boerderijen op de flank van de stuwwal (zgn. flankesdorp). Kenmerkend voor het kampenlandschap in Uddel is de aaneenschakeling van open kampen met randen van bospercelen of stroken opgaand groen, gelegen in een zoom tussen het dorp en het bos.

De rechtlijnige verkavelingsstructuren en de weidse openheid van de heideontginningen zijn tekenen van het landbouwsysteem sinds de introductie van kunstmest omstreeks 1880. De heidevelden verloren hun belang voor de plaggenbemesting en konden dankzij nieuwe technieken geschikt worden gemaakt voor de landbouw. Kenmerkend voor dit landschap is de weidse openheid van het landschap met verspreid liggende agrarische bedrijven en langgerekte rechte wegen met vorkvormige kruisingen.

Van de agrarische bebouwing is vooral het eeuwenlang toegepaste streekeigen type van de hallehuisboerderij van cultuurhistorische waarde voor Uddel. Voorbeelden van dergelijke boerderijen zijn:

rijksmonument (afb. p.32)

- Garderenseweg 65

gemeentelijk monument (afb. p.32 en 34)

- Aardhuisweg 15
- Garderenseweg 145
- Oude Dijk 25
- Het Hof 27
- Solsebergweg 8
- Uddelerveen 82

waardevol object (afb. p.32 en 34)

- Aardhuisweg 19, kleinere variant keuterboerderij
- Aardhuisweg 22
- Aardhuisweg 104
- De Rieten I
- Garderenseweg 11;13
- Garderenseweg 49-51
- Garderenseweg 59
- Harderwijkerweg 68
- Staverhul 35, kleinere variant keuterboerderij
- Uddelerveen 52
- Uddelerveen 66
- Uddelerveen 82
- Uddelerveen 94

aanbevelingen

Algemeen:

- De landschappelijke diversiteit en de bijbehorende structuur- en ruimtebeelden koesteren; elk landschap op zicht én in hun onderlinge samenhang herkenbaar houden. Vooral aan deze bijzondere verscheidenheid ontleent Uddel zijn ontstaansgeschiedenis en identiteit. De streekeigen afwisseling in landschapstypen cq. de variatie in ecosystemen maakt Uddel interessant voor natuur en recreatieve ontwikkelingen. Per landschapstype dienen de specifieke eigen structurelementen en architectonische beeldaspecten als uitgangspunt bij nieuwe ontwikkelingen. De bestaande landschappelijke eenheden niet verbrokkelen of gelijkschakelen, maar juist in hun specifieke eigenheid heel laten en versterken (NB. deze eenheden vallen niet samen met de begrenzing van het onderzoeksgebied maar strekken zich hierover uit).
- Nader onderzoeken welke 'waardevolle objecten' alsnog in aanmerking zouden moeten komen voor een beschermde status. De eerdere inventarisaties waren sterk objectmatig en architectonisch van aard. Deze gebiedsanalyse heeft geleid tot het nieuwe inzicht dat deze objecten de identiteit van Uddel bepalen en verder kun-

nen versterken, en derhalve een heroverweging verdienen vanuit de eigenheid van de gebiedskarakteristieken. Dat geldt vooral voor de boerderijen waarvan er al veel zijn verdwenen.

Voor een betere beleving van het agrarisch cultuurlandschap rond Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- Het scherpe contrast qua structuur- en ruimtebeeld tussen het oude kampenlandschap aan de oost- en zuidzijde en het jongere heideontginningenlandschap aan de noord- en westzijde van het dorp.
- De oorspronkelijke agrarische organisatie van het dorp is nog afleesbaar in het stelsel van kampen tussen het Uddelermeer en de Uddeler Heegde.
- Het stelsel, dat ergaars is vanaf de slingerende routes die erdoor en erlangs leiden, heeft een grote ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit. Deze reeks van door bosstroken omzoomde groene kamers bieden, door hun overeenkomst en opeenvolging maar juist ook door de afwisseling in maat en richting, een schilderachtige benadering en inbedding van het dorp. Het stelsel van kampen vormt een intermediair tussen het besloten bos en het dorp en biedt letterlijk zicht op de ligging van het dorp op de flanken van de Veluwe. Omwille van deze ruimtelijke kwaliteit en omwille van de archeologische verwachtingen moeten de kampen niet verder bebouwd worden.
- De bebouwing in het oude kampenlandschap moet een verrijking zijn van het landschap en ondergeschikt aan de ervaring van de groene kamers. Vanwege de korte zichtlijnen is vaak het gehele erf in beeld, ook het achtererf met de stallen en schuren. Aandacht voor de verschijningsvorm van het gehele ensemble. Aandacht voor verfijnde detaillering, materiaalkeuze en kleurbeeld.
- De uitstraling van de 'groene kamers' in het oude kampenlandschap wordt niet alleen beïnvloed door hoe de bebouwing in de ruimtes zelf zijn gesitueerd en vormgegeven maar ook hoe de bebouwing erlangs, aan de randen, is gesitueerd en vormgegeven. Aandacht voor gelaagde overgangen, waarbij de bebouwing ondergeschikt is aan de beplanting.
- De weidse openheid van de heideontginningen met verspreid liggende agrarische bedrijven en langgerekte rechte wegen met vorkvormige kruisingen. De heideontginning wordt omzoomd door bos. De bosrand is overal in het gebied als rand ervaarbaar; het gebied is niet in kleinere delen opgedeeld. De erfbeplanting vormt dus onderdeel van de boerderij en het erf, het ensemble staat los in het landschap. Met elkaar vormen de ensembles gelaagde vergezichten.
- Behoud van de resterende streekeigen allehuisboerderijen. Bij eventuele herbestemming of herontwikkeling vormen de specifieke ordening van de bijgebouwen en de inrichting van het erf de uitgangspunten bij de nieuwe ontwerpogaven (niet alleen het hoofdgebouw maar juist het ensemble is van belang).
- De contour van de ensembles, het beeld van de bebouwing en beplanting vanuit de verte, verschilt met de schaal en aard van de erfbebouwing. Tegenover de kleinschalige ensembles met het woonhuis als hoofdgebouw, overkoept door hoge bomen, zijn er de nieuwe boerderijen waarbij het woonhuis omringd wordt door moderne opstallen en waar de bomen meestal alleen nog rondom het woonhuis staan.
- De schaalvergroting van (boeren-)bedrijven kan tot zekere hoogte samengaan met een harmonieuze inpassing in het landschap. Van belang is een samenspel van opgaand groen en bebouwing. Dat geldt zowel voor de woonbebouwing als de bedrijfsbebouwing. Als de schuren hoger worden moet ook de schaal van de beplanting groter worden (bijvoorbeeld een rij elzen in plaats van een haag).
- Cruciaal is de dakcontour met het witte lijnenspel van de boeiborden en het maken van kleinschalige reeksen in plaats van één groot volume.
- De schaal, vorm en material- en kleurkeuze van de bebouwing moeten elkaar versterken zodanig dat de ensembles samen met de beplanting een verrijking van het landschap vormen. Geen camouflagekleuren.

kroondomein Het Loo

Het Kroondomein Het Loo bestaat uit het park van Paleis Het Loo en de Koninklijke Houtvesterij. Het aaneengesloten gebied van ruim tienduizend hectare ligt midden op de Veluwe tussen de kernen Apeldoorn, Vaassen en Uddel. De Houtvesterij omvat uitgestrekte bossen en heidevelden en begrenst Uddel aan de oost- en de zuidzijde. De oude bossen zijn relict van het oude landbouwsysteem dat onder toezicht stond van de Marken. De jongere productiebossen zijn tekenen van de grootschalige ontginningen en bosbouw uit het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw.

jacht

De jacht is van grote betekenis geweest voor de geschiedenis van Uddel. Door menselijk ingrijpen in het natuurlandschap was op de Veluwe een ideaal gebied ontstaan voor de valkenjacht. Het jachtrecht was eeuwenlang uitsluitend voorbehouden aan de adel, aanvankelijk de bisschop van Utrecht en later de hertog van Gelre. Soms werd het jachtrecht verpand aan edelen. Uddel was dankzij het Uddelermeer en het Bleeke Meer een populaire locatie voor de visvangst en de jacht op reigers (die op vis azen). De lokale jachtpartijen

werden meestal georganiseerd vanuit 'Het Hof'. Deze hoeve behoorde in de zestiende eeuw toe aan de familie Schrasert, ging eind achttiende eeuw over op Stadhouders Prins Willem V en in 1884 op Prof. Sänger die er een zomervilla bouwde. Nadat koningin Wilhelmina het goed in 1899 kocht, maakte de zomervilla plaats voor een dienstwoning met stallen van het Kroondomein.

De band tussen Uddel en de Oranjes ging echter nog verder terug in de tijd. In 1684 kocht stadhouder Prins Willem III Het Oude Loo met het bijbehorende park in Apeldoorn en een bos bij Hoog Soeren. Een jaar later gaf hij opdracht tot de bouw van een groot nieuw jachtslot, het huidige Paleis Het Loo. Omdat Prins Willem III een verwoed jager was, liet hij zijn oog op Uddel vallen. In 1698 werd hij eigenaar van het Uddelermeer en het Bleeke Meer. Op de plek van de oude hoeve Meerveld liet hij een nieuw jachthuis bouwen met een stal voor 40 paarden (Jachthuisweg 1, rijksmonument). De jachtkamer met betegelde schouw is nog steeds intact. Hij en later de prinses Willem IV en Willem V en koning Willem I verbleven dikwijls in Uddel voor de jacht. In die tijd waren de grotere aaneengesloten bossen zoals het Meerveldse Bos ten zuidoosten en het Uddeler Heegde ten oosten van het dorp nog in het bezit van de Marken.

Het Hof 33

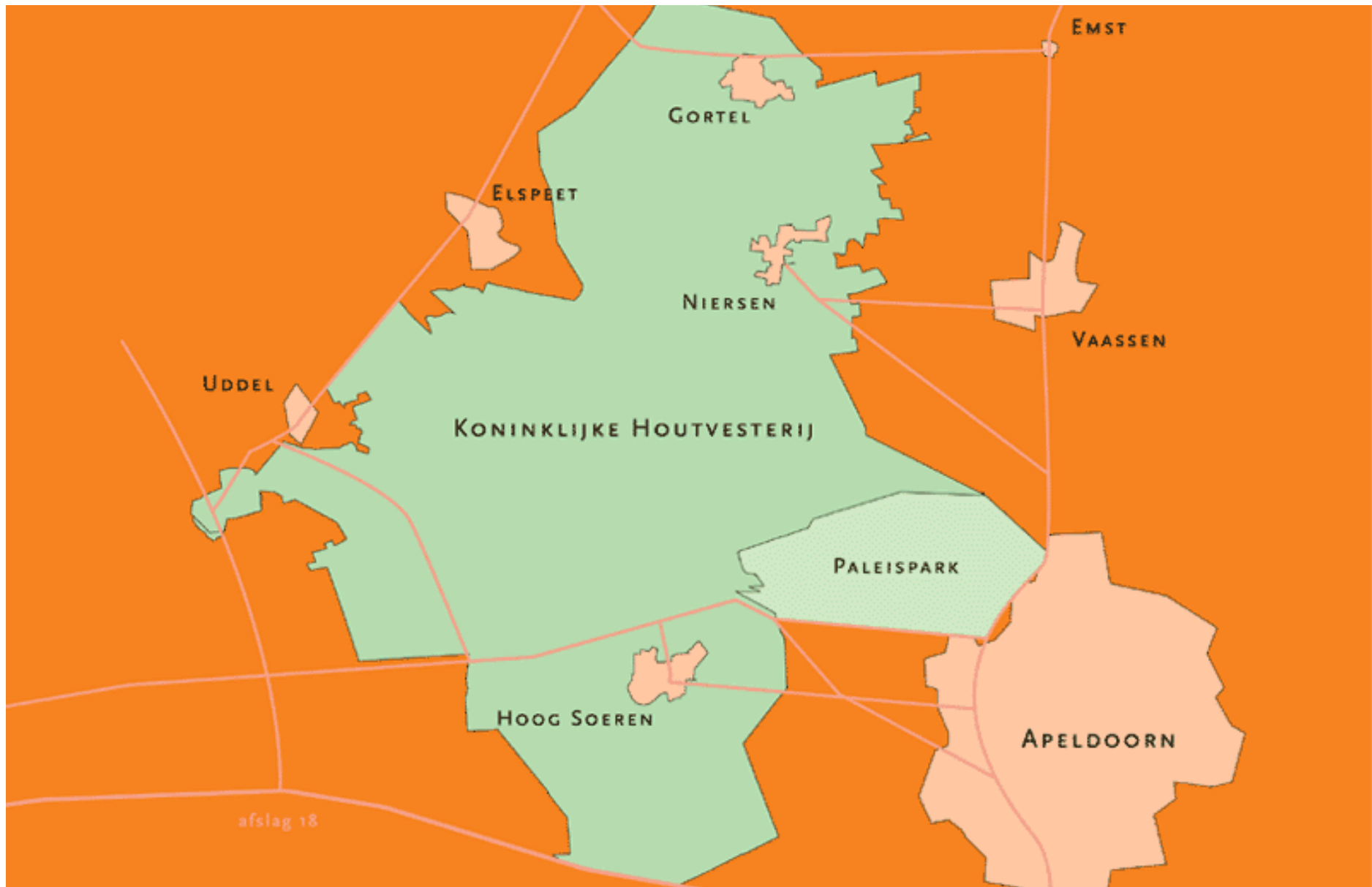

Heegderweg 56

Jachthuisweg 1

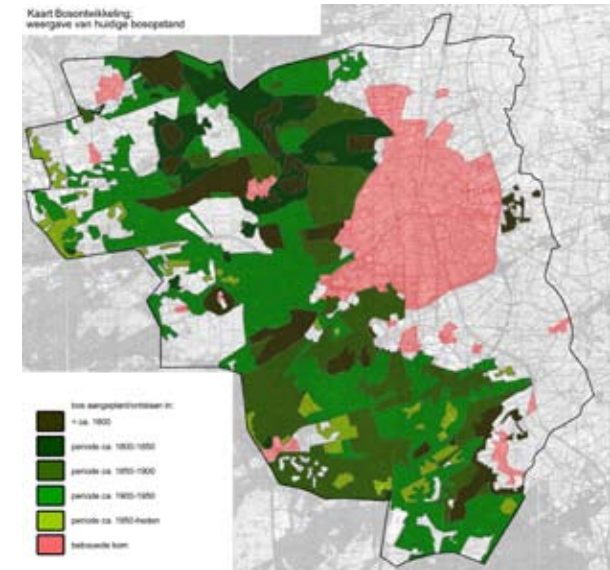
bosbouw

Vanaf de negentiende eeuw breidden de Oranjes hun eigendom rond Het Loo steeds verder uit in noordelijke en westelijke richting, o.a. met het 's- Grevenhout (1847) en het Wieselse Bos (1858). Omstreeks 1850 kocht koning Willem III de bouwhoeve het Eerdgat en de daarbij behorende gronden. Vervolgens liet hij hier het houten jachtchalet 'Het Aardhuis' en een jachtopzienswoning bouwen. Bij de aanleg van de Aardhuisweg werd het tracé van een oude zandweg gevolgd. In de periode 1900-1918 verwierven koningin Wilhelmina en prins Hendrik circa 7.000 hectare bos- en heidegebied, waaronder de Uddeler Heegde, het Meervelder Bos, Het Hof, het Trijnenbos en De Kril. Door de opkomst van de kunstmest en de teloorgang van de schapenhouderij hadden deze gebieden hun functie voor de agrarische sector cq. de Marken verloren. Deze voormalige gemene gronden werden daarom verkocht en vervolgens herbebost, vooral met grove dennen. Het bosbedrijf dat zo ten oosten van Uddel ontstond, kreeg de naam Koninklijke Houtvesterij Het Loo. De Houtvesterij werd onderverdeeld in boswachterijen. De koninklijke boswachterij Uddel werd vrijwel altijd vanuit Het Hof geleid. Naast de knechtenwoning liet koningin Wilhelmina in 1925 een zusterhuis bouwen voor het verlenen van zorg en geestelijke steun aan de bevolking.

De herbebossing verliep op hoofdlijnen als volgt. De gronden werden eerst omgeploegd, vaak voorafgegaan door kaalbranden. Het ploegen gebeurde aanvankelijk door ossen

en later door zware trekpaarden. De aanwezige bomen werden gekapt, stobben gerooid en de diepste oneffenheden geëgaliseerd. Vervolgens werden in het vroege voorjaar jonge bomen aangeplant. De eerste jaren waren dat uitsluitend grove dennen in verband met het hout dat nodig was voor de mijnen in Zuid-Limburg en België. Het pootgoed werd gedeeltelijk in de omgeving opgekweekt (zaad oogsten, drogen, zaaien, uitdunnen en verpoten) en gedeeltelijk over het Apeldoorns Kanaal vanuit Noord-Brabant aangevoerd. Het pootgoed groeide na herhaaldelijk uitdunnen uit tot een volwaardig bos. Het uitgedunde hout werd gebruikt voor bonenstaken, mijnhout, turfplaten, paalhout en stutwerk. Het gekapte hout van de volgroeide naaldbomen werd gebruikt voor heipalen, bouw materiaal, zaag- en brandhout. Meubel- en wagenmakers gebruikten hout van de loofbomen. Kenmerkend voor dergelijke productiebossen was de grote schaal, de eenvormigheid, het rastervormige padenpatroon (zogenaamde bunderwegen) en de rechthoekige boomvakken van één hectare groot. Dergelijke overwegend uit naaldhout bestaande productiebossen zijn later geleidelijk omgevormd naar meer natuurlijke gemengde bossen. In verband met de jacht van de koninklijke familie zijn de bossen tegenwoordig veelal omrasterd en beperkt toegankelijk. Een met de productiebossen vergelijkbaar orthogonaal stelsel kwam gelijktijdig tot stand in de heide-ontginningsgebieden ten noordwesten van Uddel. Op de kaarten contrasteren deze rechte lijnen sterk met de oudere slingerende wegen.

Links: kaart van het Kroondomein Het Loo
(bron: kroondomeinhetloo.nl)

kaart bosontwikkeling (bron: SB4)

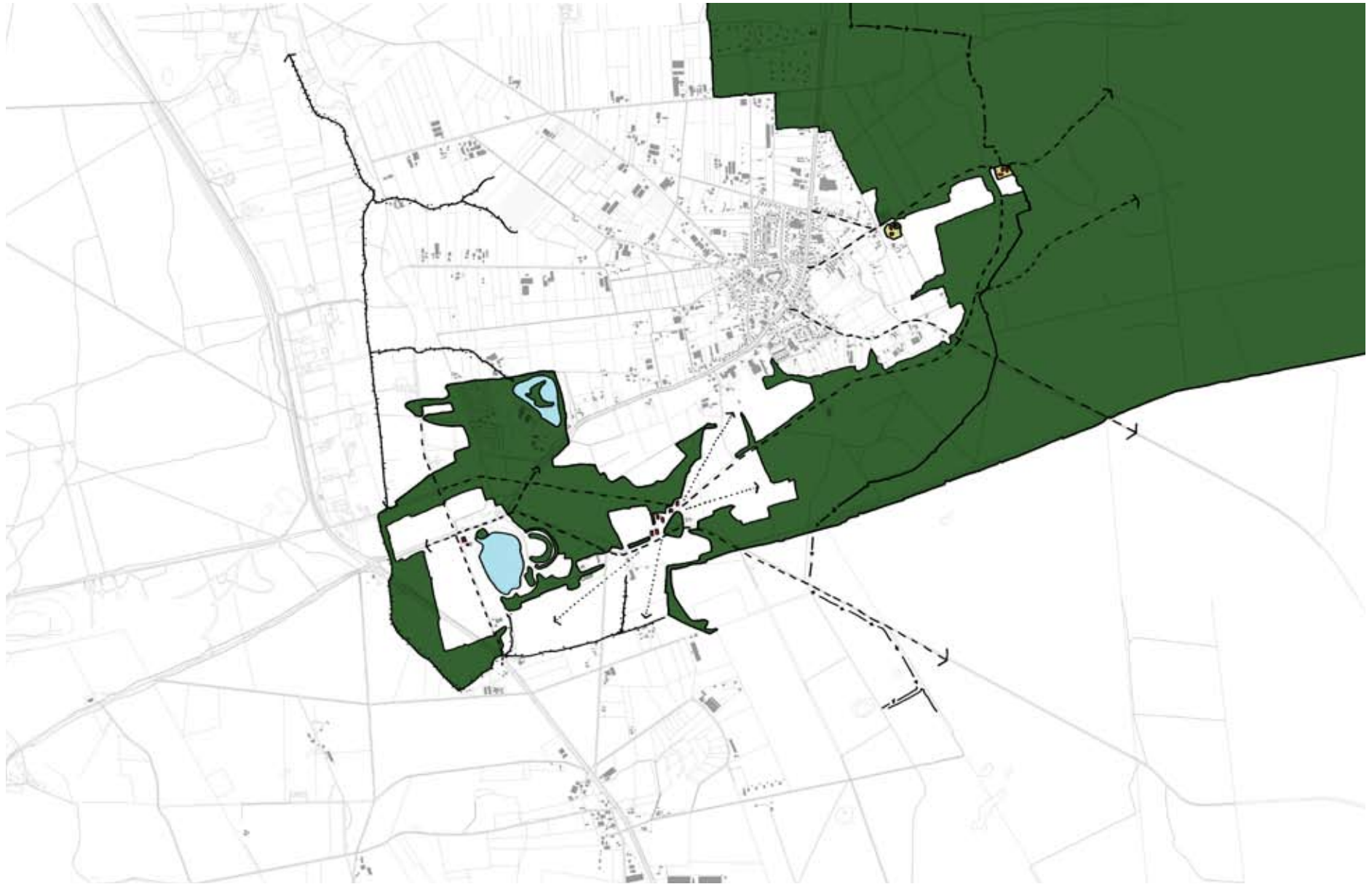

trekossen ploegen voor bosaanplant

aanplant van bos (bron: Stoa/SB4, 2004)

structuurbeeld kroondomein

Het kroondomein vertegenwoordigt met bos en heide de grote schaal in het landschap rondom Uddel.

Het landschap van het kroondomein vouwt zich om de kampen van Uddel. Het jachthuis bij het Uddelermeer, het Hof met de omliggende velden, de jachtopzienerswoning aan de Heegderweg markeren de overgang van het dorpslandschap naar het grotere landschap van het jagen en de bosbouw.

De landschappelijke enscenering rondom het Hof (de benadering door het open veld, de smalle doorgang tussen de bebouwing en omringend bos naar het volgende grote veld, het klimmen en dalen van de weg) heeft een grote landschappelijke kwaliteit. Het vormt een monumentale beëindiging van het kampenstelsel en de overgang naar het grootschaliger landschap ten zuiden van het Uddelermeer.

benadering van het Hof vanaf Uddel, grote voorgrond, bolle akker, doorzicht naar de daar achter gelegen ruimte, onder de bomen door

even verder; van onder de bomen een blik in de volgende kamer

links: structuurbeeld kroondomein

waardering

Het grote aaneengesloten bosgebied van het Kroondomein cq. de Koninklijke Houtvesterij is een cultuurhistorisch fenomeen dat nauw verbonden is met de Oranjes op Het Loo. Zij gingen er graag en veelvuldig jagen. Hieraan herinneren nog het voormalige jachthuis aan de Jachthuisweg I en de jachtopzienerswoning aan de Heegderweg 56. Daarnaast bedreven zij bosbouw in de Houtvesterij. Oude bossen zoals de Uddeler Heegde zijn relictten van het oude landbouwsysteem dat tot ver in de negentiende eeuw onder toezicht stond van de Marken. De jongere productiebossen zijn tekenen van de grootschalige ontginningen en bosbouw uit de negentiende en twintigste eeuw. Aan deze laatste activiteit herinnert de dienstwoning 'Het Hof' aan Het Hof 33, van waaruit de Koninklijke Boswachterij Uddel vrijwel altijd werd geleid.

rijksmonument (zie p.55)

- Heegderweg 56 (RM)
- Het Hof 33 (RM)
- Jachthuisweg I (RM)

aanbevelingen

Algemeen:

- De landschappelijke diversiteit en de bijbehorende structuur- en ruimtebeelden koesteren; elk landschap op zicht én in hun onderlinge samenhang herkenbaar houden. Vooral aan deze bijzondere verscheidenheid ontleent Uddel zijn ontstaansgeschiedenis en identiteit. De streekeigen afwisseling in landschapstypen cq. de variatie in ecosystemen maakt Uddel interessant voor natuur en recreatieve ontwikkelingen. Per landschapstype dienen de specifieke eigen structurelementen en architectonische beeldaspecten als uitgangspunt bij nieuwe ontwikkelingen. De bestaande landschappelijke eenheden niet verbrokkelend of gelijkschakelen, maar juist in hun specifieke eigenheid heel laten en versterken (NB. deze eenheden vallen niet samen met de begrenzing van het onderzoeksgebied maar strekken zich hierover uit).

Voor een betere beleving van het kroondomein aan de rand van Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- De zichtbaarheid en toegankelijkheid van de dienstwoningen cq. jachtopzienerswoningen in het kroondomein.
- De toegankelijkheid van de bossen voor recreatieve doeleinden en verknopen met het historische verhaal over de bosontwikkeling (Houtvesterij).
- Het kroondomein vertegenwoordigt met bos en heide de grote schaal in het landschap rondom Uddel. Groot houden en niet verkrumelen.
- De landschappelijke inscenering rondom het Hof (de benadering door het open veld, de smalle doorgang tussen de bebouwing en omringend bos naar het volgende grote veld, het klimmen en dalen van de weg) heeft een grote landschappelijke kwaliteit. Het vormt de beëindiging van het kampenstelsel en de overgang naar het grootschaliger landschap ten zuiden van het Uddelermeer.

Veluwe.

Viersprong te Uddel

dorpslandschap

In de afgelopen 150 jaar ontwikkelde Uddel zich van een agrarische nederzetting met verspreide bebouwing zonder voorzieningen tot een dorp met een kom en diverse faciliteiten. De activiteiten op het omringende landschap bepalen in hoge mate het beeld en de sfeer van het dorp. Het aantal en de diversiteit van de voorzieningen alsmede de beschikbaarheid van voldoende en betaalbare woningen staan momenteel sterk onder druk.

ontstaan

De geschreven geschiedenis van Uddel gaat terug tot het jaar 792, toen het onder de naam “Uttiloch” in een akte werd vermeld. De naam betekent zoiets als ‘aan de buitenkant van het bos’. Het betrof destijds een bescheiden nederzetting met verspreide boerderijen en huiskampen waarop gewassen voor eigen gebruik werden verbouwd. Vanaf de zevende tot en met de dertiende eeuw bloeide in dit gebied de ijzerindustrie (zie hoofdstuk ‘bodem- en waterlandschap’).

Over de drie daarop volgende eeuwen is weinig bekend, geen geschriften en archeologische vondsten. Tussen 1000 en 1350 ontstond een meer aaneengesloten nederzetting op de flank van de stuwwal tussen de hoge droge gronden van de stuwwal en de natte lage gronden van het Uddelerveen en het dal van de Hierdense Beek. Hierdoor beschikte Uddel over een combinatie van bos, heide, weide, beek en vennen, die in onderlinge samenhang een compleet agrarisch systeem waarborgden: water, veevoeder, plaggen, strooisel, turf, bouw materiaal, brandstof. Aansluitend op de nederzetting werden de huiskampen ontgonnen. Deze strekten zich uit van het Uddelermeer tot aan de bossen van de Uddeler Heegde. De boeren verbouwden gewassen op de kampen, lieten het vee grazen op de lage gronden en hielden schapen op de heidevelden. Het Uddelermeer werd gebruikt voor de visvangst, het wassen van schapen en het reuten van hennep. De dorpsgemeenschap was een zelfvoorzienende economie. Dit landbouwsysteem hield - mede door de geïsoleerde ligging – tot ver in de negentiende eeuw aan (zie hoofdstuk ‘agrarisch cultuurlandschap’).

historische boerderijen aan de Aardhuisweg

individuele woningbouw vanaf de jaren zeventig

naoorlogse inbreidingen in het dorp

naoorlogse inbreiding in het dorp

inbreiding in het dorp

individuele woningbouw vanaf de jaren zeventig

uitbreiding aan de rand van het dorp: De Grote Geezenhegge

vml. landarbeiderswoningen hoek Aardhuisweg en Elspeterweg

groei

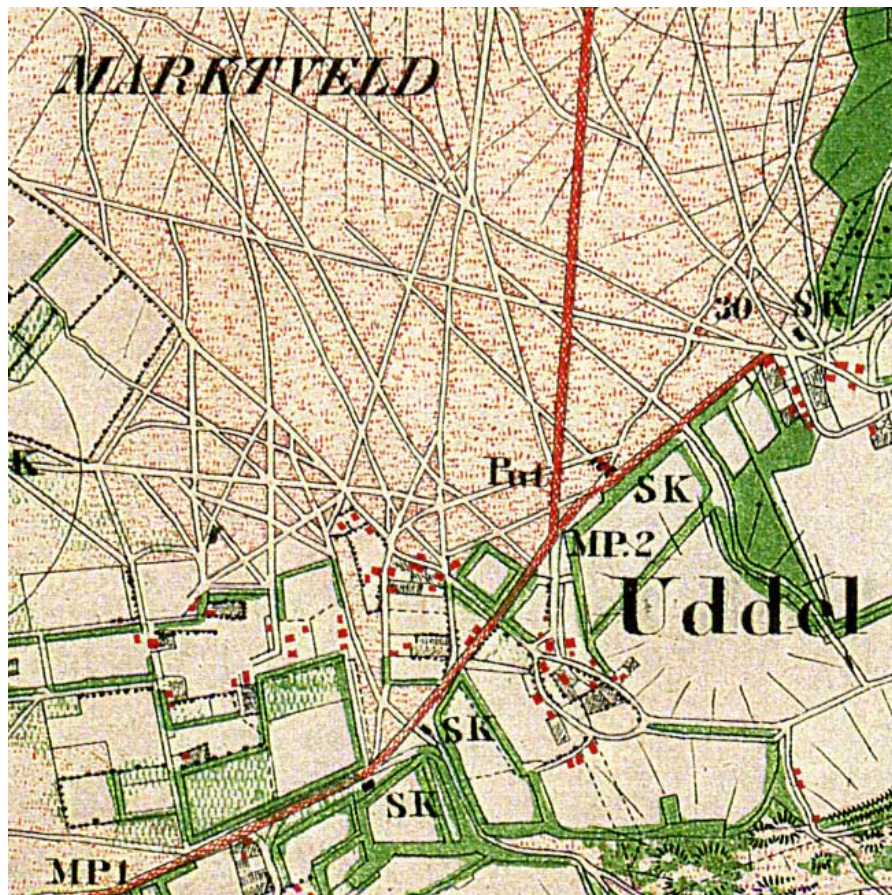
Omdat in de nederzetting Uddel onvoldoende ruimte was voor grootschalige uitbreiding van het landbouwareaal, stichtte een aantal boeren in de late middeleeuwen de nieuwe buurtschappen Ouwendorp en Meerveld. Uddel bestond in 1705 uit acht huisgezinnen. De nederzetting groeide vervolgens van 79 inwoners in 1795, via 453 inwoners in 1849 naar 706 inwoners in 1899. Het bebouwingspatroon bestond aanvankelijk uit enkele verspreide agrarische clusters aan de randen van de kampen. Enkele belangrijke clusters lagen destijds aan het begin van de Aardhuisweg, het begin van de Harderwijkerweg, de kruising van de Heegderweg en de Markveldweg, de kruising van Het Hof en de Garderenseweg en Het Hof zelf. Deze oudste bebouwing is inmiddels gedeeltelijk vervangen door jongere bebouwing, maar enkele clusters geven nog steeds een beeld van het oorspronkelijke bebouwingspatroon (zie paragraaf 'boerderijen' in het vorige hoofdstuk 'agrarisch cultuurlandschap').

In de eerste helft van de twintigste eeuw groeiden de verspreide clusters geleidelijk aaneen tot linten (voornamelijk langs de hoofdwegen) en raakte het Uddelerveen bebouwd met verspreide boerderijen. Vooral gedurende de jaren twintig en dertig werden in het dorp veel woon-werkpanden gebouwd aan het tracé Garderenseweg - Elspeterweg en aan de straten ten noordwesten hiervan. Dat betreft overwegend vrijstaande huizen in traditionele bouwtechniek van

één bouwlaag en hoog pannen gedekt zadeldak met de nokrichting loodrecht op de straat. Op het achtererf staan veelal één of enkele bijgebouwen van formaat. Het dorp groeide door tot 1397 inwoners in 1930.

Na de Tweede Wereldoorlog groeide Uddel geleidelijk uit tot een dorp met 1900 inwoners in 1947 en ongeveer 2.750 inwoners in 2009. Deze groei werd gestimuleerd door de schaalvergroting en specialisatie in de landbouw (pluimveehouderij, kalvermesterij), de bescheiden industrialisatie (Alpuro, Veritex) en de opkomst van het recreatieve toerisme (diverse horeca, bungalowpark, campings). De vroeg naoorlogse woningbouw was complexmatig en gericht op komvorming met een accent aan de westzijde van de Elspeterweg, zoals de veertig woningwetwoningen uit 1956 aan de Uddelsekampweg. In de decennia daarna was de ruimte voor nieuwbouw beperkt. Complexmatig werd er slechts op kleine schaal gebouwd: 18 woningwetwoningen aan de Essenkamp in 1971, het plan Aardhuis aan Het Drie uit de jaren tachtig en enkele kleine inbreidingen aan weerszijden van de Harderwijkerweg zoals de Koningin Wilhelminahof. Daarnaast kwam in de jaren zeventig en tachtig een groot aantal individuele particuliere woningen tot stand verspreid over het dorp. Deze voegden zich in het bebouwingspatroon uit het interbellum. Het dorp groeide woning voor woning binnen de bestaande dragers. Thans heeft de lokale bevolking grote behoefte aan betaalbare nieuwbouwwoningen.

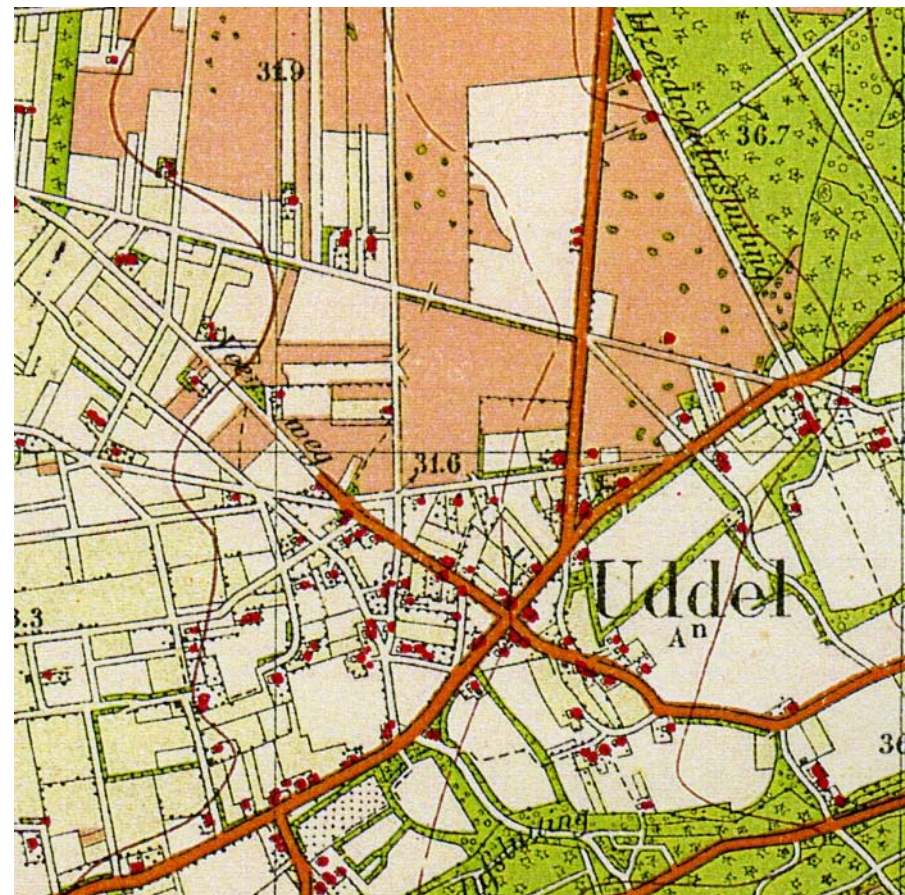

Uddel 1871

Topgrafische kaart van Uddel. Duidelijk zichtbaar zijn de clusters met agrarische bebouwing tussen de kampen op de grens met de heidevelden.

copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

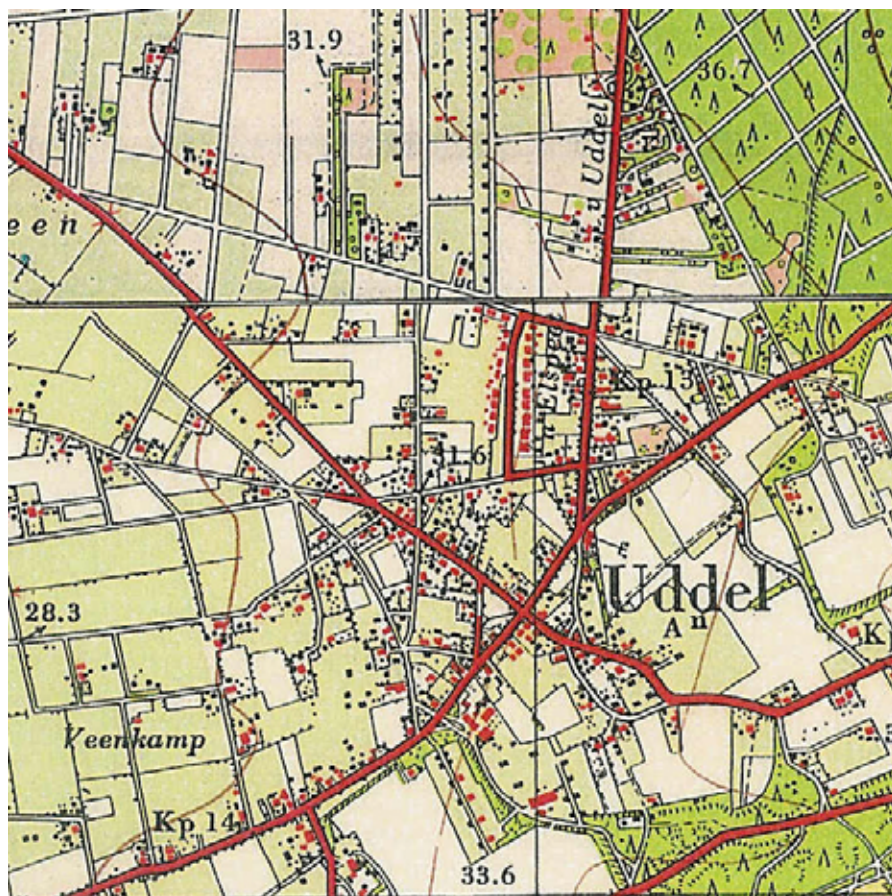

Uddel 1928

Topgrafische kaart van Uddel. Het dorp verdicht zich langzaam. De heidevelden zijn ontgonnen en in gebruik als landbouwgrond en bospercelen.

copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

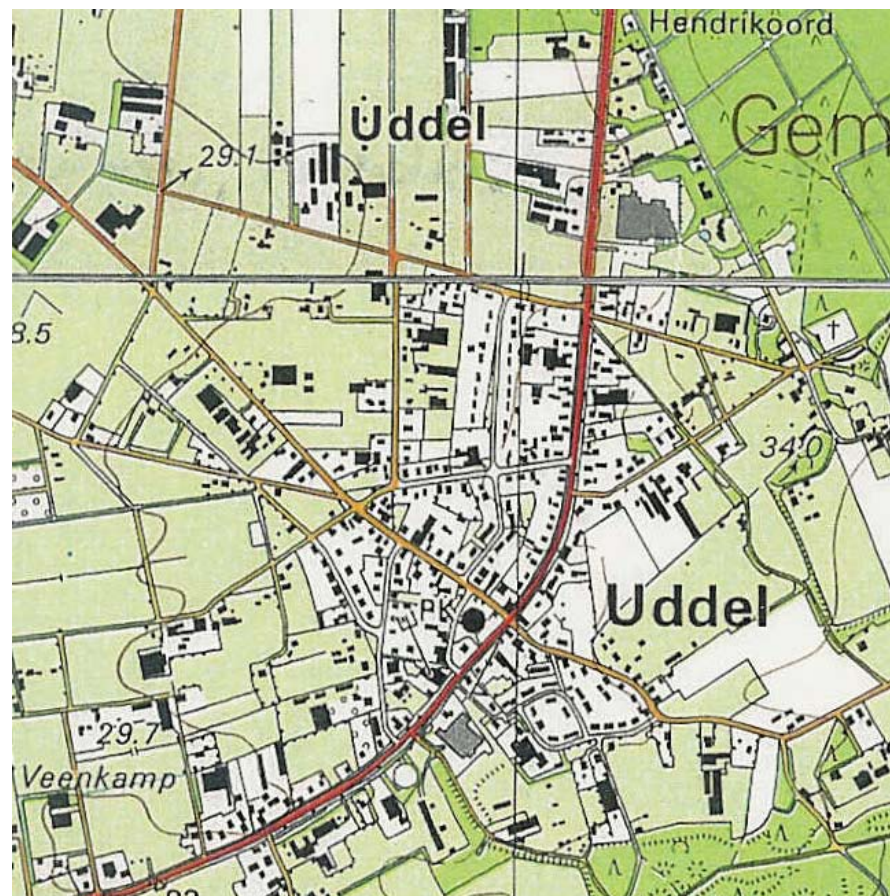

Uddel 1955

Topgrafische kaart van Uddel. Na de lintbebouwing langs de hoofdstraten wordt een begin gemaakt met de vorming van een kom, met een accent aan de noordwestzijde van het tracé Garderenseweg - Elspeterweg

copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

Uddel 1992

Topgrafische kaart van Uddel. Het dorp is grotendeels verdicht. Vrijwel alle open plekken zijn benut. Verdere uitbreiding aan de randen van de kom.

copyright: Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn 2009

Garderenseweg 2

Paleisweg 214

Garderenseweg 29

oude school aan de Garderenseweg

onderwijzerswoning

openbare school aan het Schoolpad

Prins Willem Alexanderschool

de dependance van de Jacobus Fruijtterschool

Het Hof 21, voormalige onderwijzerswoning

religie

De kerk is tot op de dag van vandaag in hoge mate bepalend voor het leven in Uddel. Toch beschikte Uddel lange tijd niet over een eigen kerkgebouw.

De eerste poging van de Gereformeerde Kerk om in Uddel een kerk te stichten dateerde van omstreeks 1894. Door gebrek aan financiële middelen mislukte dat. De gereformeerden kerkten in Garderen en Apeldoorn of kwamen in klein gezelschap bijeen in een schaapskooi aan de Paleisweg. Deze schaapskooi werd gekocht om er in 1923 een kerk te bouwen: Paleisweg 214, centraal en goed bereikbaar gesitueerd tussen de verschillende buurtschappen (net buiten de huidige gemeente Apeldoorn). Na de scheuring binnen de Gereformeerde Kerk in de jaren vijftig ontstond de Gereformeerde Gemeente van Nederland en de Gereformeerde Gemeente synodaal. De Gereformeerde Gemeente in Nederland bleef gevestigd in het vooroorlogse kerkgebouw en breidde die verder uit.

De Gereformeerde Gemeente synodaal kwam na de scheuring tijdelijk bijeen in 'De Barak' aan de Garderenseweg 33 (op de plek waar in 1971 verenigingsgebouw cq. dorps huis 'Het Blanke Schot' werd gebouwd). In 1958 betrokken zij een nieuw kerkgebouw aan de Garderenseweg 29. Architect B. ten Pas uit Apeldoorn ontwierp een zaalkerk in Delftse Schoolstijl met een luiddklok bovenop de voorgevel.

De Nederlands Hervormde gemeenschap kerkte in Elspeet en in Garderen. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd Uddel een zelfstandige hervormde kerkelijke gemeente. De plannen voor de bouw van een eigen hervormde kerk ontstonden in 1952. De kerk werd gebouwd aan de viersprong op Garderenseweg 2, en niet aan de Uddelsekampweg zoals oorspronkelijk de bedoeling was.⁴ Architect Van der Linden uit Elspeet ontwierp een rechthoekige zaalkerk met open klokkentoren boven de hoofdentree. De eerste steenlegging vond plaats in oktober 1954. Op 15 juni 1955 werd de kerk in gebruik genomen. De uitbreidingen dateren uit de jaren 1972, 1976 en 1995.

onderwijs

Op het gebied van het onderwijs was het eeuwenlang niet veel anders dan op religieus vlak. Tot halverwege de negentiende eeuw had Uddel geen eigen school en ontving de Uddelse jeugd onderwijs in Elspeet. Het eerste schoollokaal werd in 1844 ingericht in een bakhuis bij een boerderij aan Het Drie. In 1847 bouwde de gemeente Apeldoorn aan de Garderenseweg een schoollokaal, op de plek van de huidige hervormde kerk, drie jaar later gevolgd door een onderwijzerswoning. Daarna verhuisde de openbare school naar het Schoolpad bij Het Hof, centraal gelegen tussen de buurtschappen Uddel, Meerveld en Nieuw-Milligen. De nieuwe school kwam in 1865 gereed en werd in 1892, 1902 en 1923 verbouwd en vergroot. Hiervan resteert niets meer. De schoolmeesterswoning uit 1929 staat er evenwel nog. Door de komst in 1937 van een christelijke school daalde het leerlingenaantal sterk en werd in 1939 besloten tot de bouw van een nieuwe éénklassige openbare school aan de Uttilochweg te Uddel. Deze school moest in 2007 haar deuren sluiten wegens een gebrek aan leerlingen en is gesloopt. De christelijke school trok in het schoolgebouw op Het Hof totdat twee nieuwe christelijke scholen werden gerealiseerd: de ene op de Uddelsekampweg 1 (Prins Willem Alexander school, 1968-1969) en de andere in het uitbreidingsplan op Het Drie 21-23 (Rehobothschool, 1982). In 1963 startte de kleuterschool, eerst in dorps huis 'De Barak' en vanaf 1973 in een eigen schoolgebouw naast de christelijke basisschool aan de Uddelsekampweg.

Behalve basisonderwijs werd in de school aan Het Hof ook landbouwonderwijs (vanaf 1955) en huishoudonderwijs (vanaf 1959) gegeven. Beide scholen kregen kort daarna de beschikking over nieuwbouw aan de Garderenseweg en werden in 1968 samengevoegd tot een MULO. Hiervan resteert thans de dependance van de Jacobus Fruijterschool voor reformatorisch Voortgezet Onderwijs.

⁴ Mogelijk is dat de locatie van de huidige Prins Willem Alexanderschool geweest.

ALPURO, Elspeterweg 60weg

politiebureau aan de Garderenseweg

het postkantoor aan de Garderenseweg

vroegnaaologse sociale woningbouw (Uddelsekampweg)

wonen en werken gecombineerd op het erf

wonen en werken gecombineerd op het erf

de viersprong richting Elspeterweg, bron: Boer 1992, p.55

molenaarsbedrijf aan de Elspeterweg, bron: Boer, 1992, p.105

bedrijvigheid

De inwoners van Uddel hebben altijd direct of indirect geleefd van het omringende natuurlandschap; in de landbouw, de bosbouw en de jacht. Tot in de negentiende eeuw was dit hoofdzakelijk een kleinschalig en zelfvoorzienend systeem. Dat veranderde als gevolg van specialisatie, mechanisatie en schaalvergroting. De landbouw verschaftte onder meer werk aan seizoensarbeiders, loonwerkers, veehandelaren, slaggers (Garderenseweg 5, 1928), bakkers en molenaars. Omdat Uddel eeuwenlang geen eigen molen had, waren de boeren aangewezen op de Staverdense molen aan de Staverdense beek op het landgoed Staverden. De eerste molenaars in Uddel waren G. Holdijk die in 1931 een motorisch aangedreven molenaarsbedrijf begon aan de Harderwijkerweg, en G. van de Ridder die in 1942 eveneens een molenaarsbedrijf begon aan de Elspeterweg 39. De bosbouw verschaftte onder meer werk aan seizoensarbeiders, grondwerkers, timmerlui, kwekers en houthandelaren. De kwekers kweekten het pootgoed op voor de aanplant van de bossen. De houthandelaren kochten partijen hout op uit de omringende bossen. De bomen werden geveld, versleept en bewerkt voor verschillende toepassingen zoals afrasteringspalen en mijnhout. Daarnaast kwamen allerlei ondersteunende bedrijven,

diensten en detailhandel tot ontwikkeling, zoals aannemers, installatiebedrijven, fietsenzaken, garage- en transportbedrijven, smederijen (Elspeterweg 18, 1922), kruideniers (Uttlochweg 12, Harderwijkerweg 26) en kappers. In 1949 kreeg het postbedrijf een eigen kantoor aan de Garderenseweg 3. De politie nam dit gebouw in 1964 in gebruik (thans woonhuis). In 1965 vestigde de Rabobank zich aan de Harderwijkerweg 6. Deze voorzieningen benadrukten samen met de hervormde kerk het dorpshart rond de viersprong. De industrialisatie in Uddel was bescheiden. In 1963 richtte P. Boeve het veevoederbedrijf ALPURO ('ALs PUre Room') op aan de Elspeterweg 60. Dit snel groeiende bedrijf was en is wereldwijd actief op de gebieden van de veevoederproductie, de kalvermelkproductie, de mesterij, de slachterij en de vleesveredeling.

Het aantal en de diversiteit aan bedrijven in Uddel zijn nog altijd groot. Qua winkels beschikt het dorp over o.a. een groente- en fruitzaak, een boekhandel, een brood- en banketbakker, een kapper, een bloemenwinkel, een supermarkt, een slagerij en een verfwinkel. Verder zijn in het dorp gevestigd: een kwekerij, een makelaar, een houthandel, een tuinderij en diverse auto-, bouw-, loon- en transportbedrijven.

structuurbeeld dorp

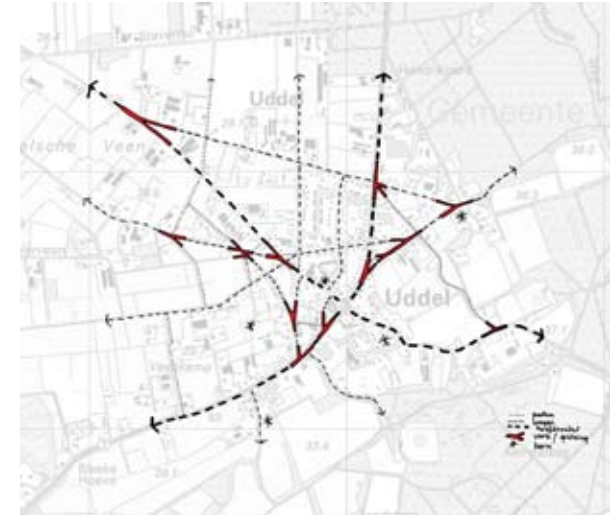
krom

Het dorp ligt op het raakvlak van de kampen en de heideontginning. De straten ten zuidoosten van de Garderense weg draaien en klimmen, al gaande draait de bebouwing in beeld, schuiven de bosranden opzij en ontvouwt het landschap zich.

recht

De straten ten noordwesten van de Garderense weg/ Elspeterweg zijn, op een paar uitzonderingen na recht. De bebouwing en bomen staan langs de weg en schuiven alleen in beeld, aan het straateind, op een splitsing.

splitsingen

Typerend zijn de grote hoeveelheid vorkvormige splitsingen aan deze zijde van het dorp. Ze verwijzen nog naar de zandpaden door het vrije veld. De versnijdingen leveren bijzondere hoeken op en de spaarzame open ruimte in het dorp.

groene plukken

De eiken langs Garderense weg-Elspeterweg zijn in het dorp verdwenen, de weg heeft hier een hard en technisch karakter. Het zou goed zijn om, stap voor stap, de eiken weer terug te brengen langs de weg in het dorp.

De overige bomen in het dorp staan verspreid, in tuinen en in plukken in groene bermen. Ze vormen een onmisbare achtergrond voor de bebouwing en markeren vaak een splitsing of straateinde.

uitgeperst

Door de in- en uitbreidingen is de lucht langzamerhand uit het dorp geperst. Er is niet veel ruimte meer voor de typerende veldjes, groene bermen en grote bomen.

Het agrarische in het dorp maakt plaats voor uitsluitend woningen, de erven worden kleiner, net zoals de schuren. De rek raakt eruit en het vocabulaire verarmt. De rijke ruimtelijke gelaagdheid van het erf met woonhuis, tuin, schuur, zijerf en achtererf maakt langzamerhand plaats voor uniforme voortuinen en parkeerplaatsen. Er is niet veel ruimte meer voor een boom in de tuin.

dorpsrand en benadering

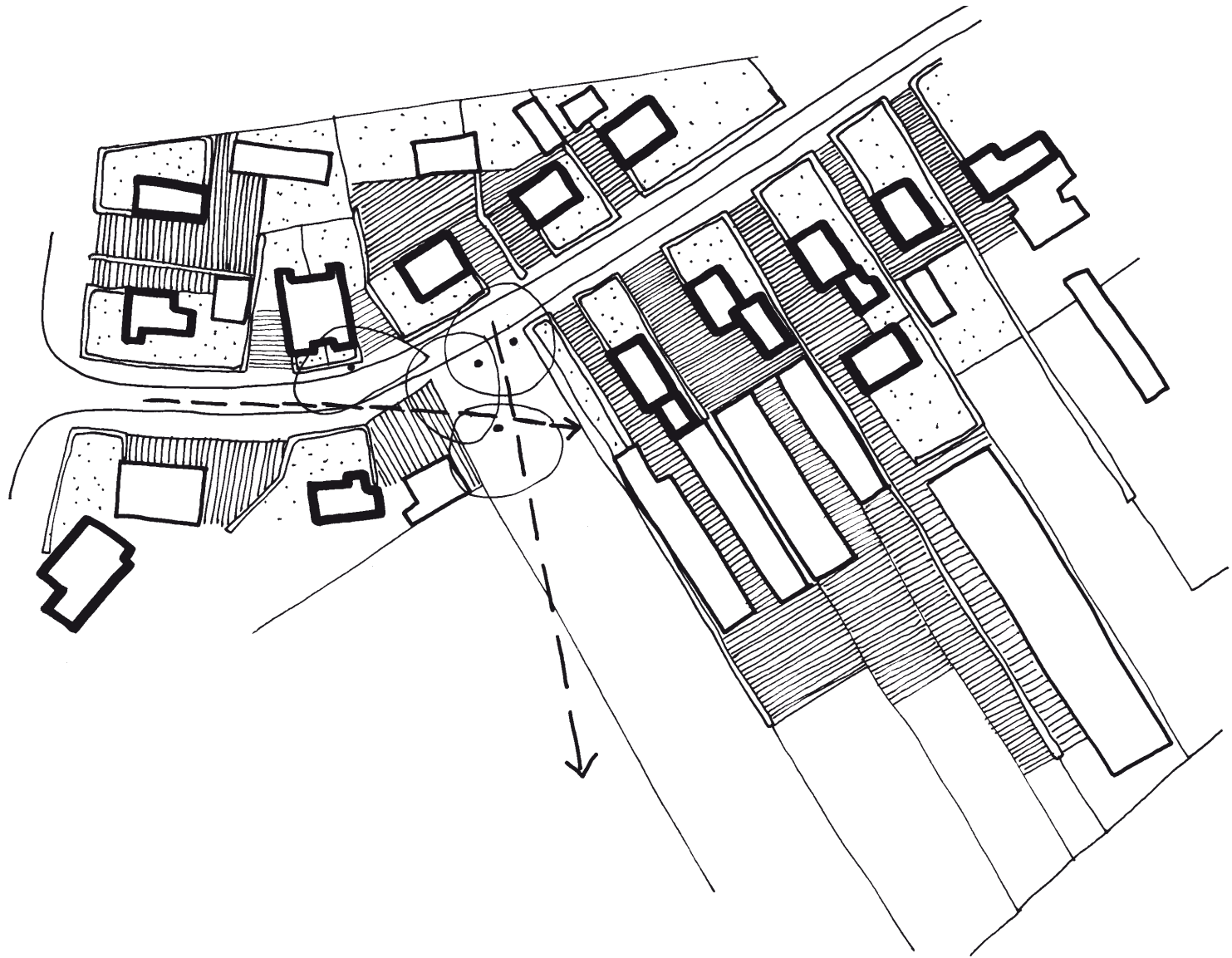
Vanuit de heideontginning is er geen duidelijke dorpsrand waarneembaar. De rand is diffuus.

De dichtheid aan boerderijen neemt toe en de open ruimte neemt af naar mate je het dorp nadert. Opeens blij je in het dorp te zijn (bij de Veenkamp).

Vanuit het kampenlandschap is de dorpsrand duidelijker waarneembaar met telkens een open veld als voorgrond en daardoor zicht op hagen, daken en boomplukken; een informele maar mooi geënceneerde benadering.

Op één plek is er sprake van een formele rand; het zicht op de bebouwing aan de Markveldweg vanaf de Elspeterweg met daarvoor een bomenrij en open veldje.

ruimtebeeld - straatbeeld en erfinrichting

Foto's boven:
Slingerende wegen, grind- of grasbermen.
Bomen staan verspreid, in tuinen en in plukken in groene bermen.
Blik op bebouwing straateinde. Vaak aan een kant van de weg overeenkomst richting/patroon positie bebouwing/nok
De daken zijn beeldbepalend, lage goothoogtes.
Ook zijgevels in 't zicht.

Heldere ruimtelijke organisatie tussen voor en achter, die op verschillende locaties in het dorp terug te vinden zijn: de siertuin bevindt zich aan de voorkant, de woonkamer van het huis is gericht op de straat, in het verlengde van het woonhuis een reeks bijgebouwen, soms woongebouwen, meestal schuren, die aan de randen van het dorp gericht zijn op het boerenland.
De woningentree bevindt zich doorgaans opzij, langs de oprit.

Door de vrijstaande positionering van de huizen zijn er doorzichten vanaf de straat tot diep naar achteren. De bedrijvigheid op het erf is van grote invloed op de levendigheid van het straatbeeld.

ruimtebeeld - randen naar het heideontginningsgebied, hoeken en kruispunten

De rafelige structuur van de westrand van het dorp met z'n vele achter elkaar geplaatste driehoekige terreinen en vorkachtige kruispunten vraagt om een heldere ruimtelijke articulatie van de hoeken. Drie voorbeelden. Op bovenstaande foto is het erf omzoomd door een haag, er zijn clusters van bomen, daaronder een oude boerderij.

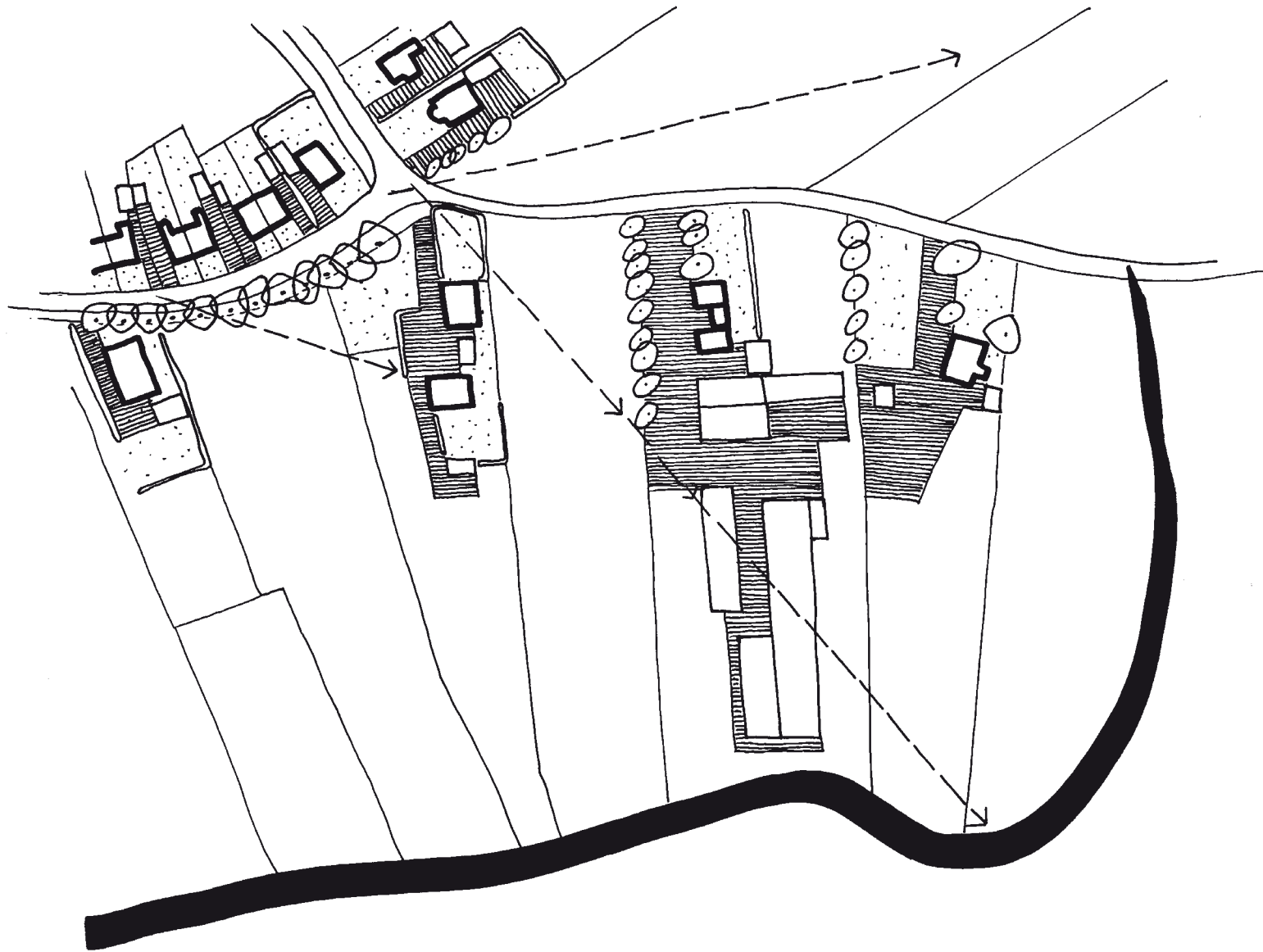

Dit terrein mist een heldere afscheiding van de weg, om de achterliggende rommel uit het zicht te houden. Het rommelige beeld wordt bovendien versterkt door de verschijningsvorm van de stal: de lichte, gele steen van de muren en de opgetrokken goothoogte leiden ertoe dat zich het bouwsel te weinig voegt in de omgeving. Had de zwarte schuur op de foto ernaast daar gestaan, was dit effect er niet geweest. In de zomer zullen de op de hoek geplaatste bomen dit beeld verzachten.

De grote kap, de heldere vorm, de donkere kleur, de houten beplanking maken dat deze schuur als een baken op deze hoek staat. Het is tegelijk een accent van de hoek en 'sluitstuk' van de losse rij huizen ernaast. De groene zoom verzacht het fletse en stenige straatbeeld.

ruimtebeeld - randen naar het oude kampenlandschap

De uitstraling van de 'groene kamers' in het oude kampenlandschap wordt niet alleen beïnvloed door hoe de bebouwing in de ruimtes zelf zijn gesitueerd en vormgegeven maar ook hoe de bebouwing erlangs, aan de randen, is gesitueerd en vorm gegeven, door hoe de overgangen naar de groene kamers zijn gemaakt. Als de overgangen, de randen, te stenig worden dan ervaart men deze ruimtes niet meer als 'groen'. Hier een voorbeeld van een gelaagde en ontspannen overgang van de rand van het dorp naar een 'groene' kamer: de woonkant is gericht naar het landschap, ondiepe groene voortuin, grindberm, smal wegdek, een rij bomen in 't gras. Alsof het weiland nog even doorschuift onder de bomen door. Heel belangrijk. De bosrand op afstand, daarvoor de heldere contour van een voormalig boeren erf en op de voorgrond het uitgestrekte lege, open boerenland.

ruimtebeeld - randen naar het oude kampenlandschap: materiaal en kleur

De kwaliteit van de groene kamers wordt mede bepaald door de verschijningsvorm van de randen, door hoe de bebouwing samen met de bomen en de overige beplanting wel of niet een gelaagde grens vormt.

Op de linker foto is tussen de gebouwen geen samenhang ontstaan, de vorm en kleur van de school isoleert zich van de omgeving en treedt sterk naar voren. Er ontbreekt bovendien een boombeplanting die, uit de verte gezien, voor een gelaagde overgang zou kunnen zorgen.

De achterkanten van de bebouwing op de rechter foto bieden, zeker in de winter, evenmin een fraai uitzicht vanuit een van de mooiste kampen rondom het dorp.

ruimtebeeld - materiaal en kleur

Riet, hout, zwart, wit, rood - het zijn materialen en kleuren die veel straatbeelden van Uddel contrastrijker zouden kunnen maken.

ruimtebeeld - dynamiek

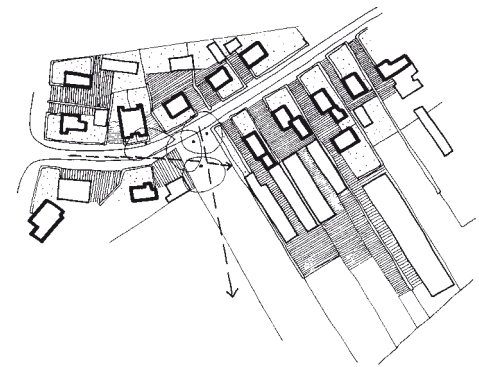
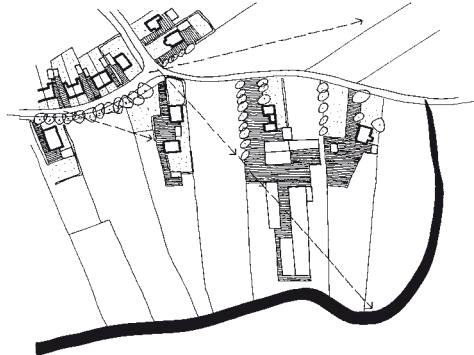
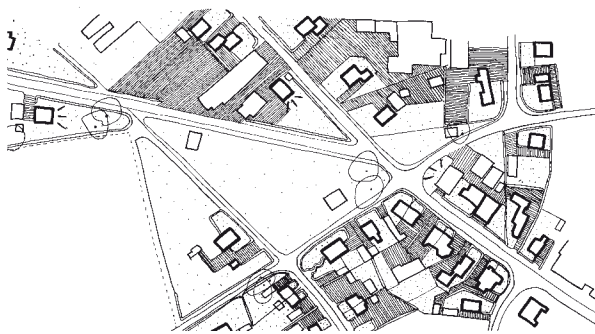
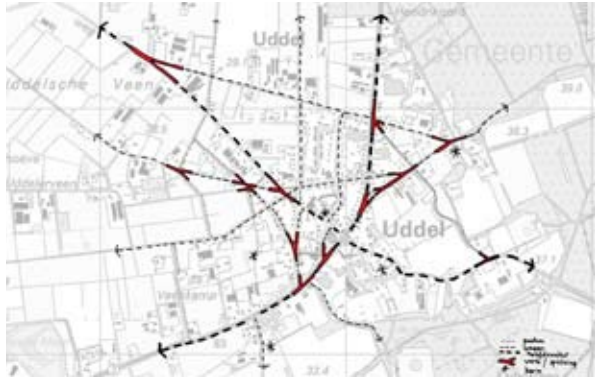
De recente inbreidingen in Uddel zijn sterk in zichzelf gekeerde ensembles met nieuwe soorten van buitenruimtes en bebouwingstypes.

In alle voorbeelden is de traditionele organisatie van voor- en achtererf verdwenen en de zichtbaarheid van bedrijvigheid op het erf vanuit de openbare weg.

De straatruimtes ogen daardoor formeler, minder dorps. Het woongedeelte is meestal nog wel gericht naar de straat. Op de foto links onder een ontypisch straatbeeld voor Uddel: in plaats van de grindbermen is de stoep net als het wegdek in klinkers uitgevoerd. De straat oogt daardoor enorm breed en stenig.

De linker grote foto laat een straatbeeld waarin de stenige sfeer domineert. Dat heeft niet alleen te maken met ontbrekende hoge beplanting maar ook met de hogere goothoogte. In plaats van de daken domineren nu de 2 verdiepingen hoge gevelvlakken.

waardering

Karakteristiek voor de kern van Uddel is de historisch gegroeide combinatie van een flankesdorp van middeleeuwse oorsprong enerzijds en een ruim honderd jaar geleden gestarte ontginning anderzijds. Beide typologieën komen samen bij de doorgaande hoofdroute en culminerend in de viersprong waar in de jaren vijftig van de vorige eeuw voor het eerst een eigen dorpskerk verrees. De gerichtheid van het dorp op het omringende landschap bepaalt in hoge mate het beeld en de sfeer van het dorp. De dorpskern van Uddel is niet bijzonder rijk aan markante of monumentale gebouwen. Naast de reeds genoemde boerderijen in de paragraaf 'agrarisch cultuurlandschap' zijn dat:

gemeentelijk monument (zie p.68 en 70)

- Aardhuisweg 1 / Elspeterweg 2 (dubbele landarbeiderswoning)
- Garderenseweg 2 (Nederlands Hervormde kerk)

waardevol object (zie p.68 en 70)

- Garderenseweg 3 (voormalige postkantoor)
- Garderenseweg 26 (voormalige politiestation)
- Garderenseweg 29 (Gereformeerde Gemeente synodaal): rijksmonument vanwege de klok, gebouw zelf is niet beschermd

aanbevelingen

Algemeen:

- De landschappelijke diversiteit en de bijbehorende structuur- en ruimtebeelden koesteren; elk landschap op zijn eigen in hun onderlinge samenhang herkenbaar houden. Vooral aan deze bijzondere verscheidenheid ontleent Uddel zijn ontstaansgeschiedenis en identiteit. De streekeigen afwisseling in landschapstypen cq. de variatie in ecosystemen maakt Uddel interessant voor natuur en recreatieve ontwikkelingen. Per landschapstype dienen de specifieke eigen structurelementen en architectonische beeldaspecten als uitgangspunt bij nieuwe ontwikkelingen. De bestaande landschappelijke eenheden niet verbrekken of gelijkschakelen, maar juist in hun specifieke eigen-

heid heel laten en versterken (NB. deze eenheden vallen niet samen met de begrenzing van het onderzoeksgebied maar strekken zich hierover uit).

- Nader onderzoeken welke 'waardevolle objecten' alsnog in aanmerking zouden moeten komen voor een beschermde status. De eerdere inventarisaties waren sterk objectmatig en architectonisch van aard. Deze gebiedsanalyse heeft geleid tot het nieuwe inzicht dat deze objecten de identiteit van Uddel bepalen en verder kunnen versterken, en derhalve een heroverweging verdienen vanuit de eigenheid van de gebiedskarakteristieken. Dat geldt vooral voor de boerderijen waarvan er al veel zijn verdwenen.

Voor een betere beleving van het dorp Uddel zouden de volgende kwaliteiten (beter) benut moeten worden:

- De ligging van het dorp op de overgang tussen hoog en laag, op de grens tussen een kampenlandschap van middeleeuwse oorsprong enerzijds en een ruim honderd jaar oud ontginningslandschap anderzijds.
- Het assenkruis van hoofdwegen culmineert bij de viersprong in een anticlimax: passende bebouwing, functies en inrichting openbare ruimte ter plaatse.
- De rafelige structuur van de westrand van het dorp met z'n vele achter elkaar geplaatste driehoekige terreinen en vorkachtige kruisingen vraagt om een heldere ruimtelijke articulatie van de hoeken. Aandacht voor heldere erfafscheidingen en zorgvuldige uitwerking van de hoekbebouwing (zie p.85).
- De eiken langs Garderense weg-Elspeterweg zijn in het dorp verdwenen, de weg heeft hier een hard en technisch karakter. Het zou goed zijn om, stap voor stap, de eiken weer terug te brengen langs de weg in het dorp.
- De overige bomen in het dorp staan verspreid, in tuinen en in plukken in groene bermen. Ze vormen een onmisbare achtergrond voor de bebouwing en markeren vaak een splitsing of straateinde. Bij nieuwe uitbreidingen en herinrichting van de openbare ruimte maken voor nieuwe boomplukken en groene bermen.
- Handhaaf het dorps straatprofiel; smalle rijloper en geen

trottoir maar een zoom van afwisselend grind en gras

- Handhaaf de gelaagdheid in de verkaveling: voorerf, woonhuis, achtertuin, schuur.
- Gevels aan het eind van een straat moeten in hun indeling en positionering reageren op hun rol aan het eind van die straat.
- De daken zijn beeldbepalend in de ruimtebeelden. Houd de goothoogtes zo laag mogelijk.
- Maak de straatbeelden contrastrijker door meer licht-donkercontrasten in de bebouwing.
- Aandacht voor de fijnschalige detaillering en de materialisering en het kleurbeeld van de dakbedekking.

Cafetaria Pannenkoekhuis "De Viersprong"

Elspeterweg 1
3888 MS Uddel
Tel. 0577 401243
Zondags gesloten

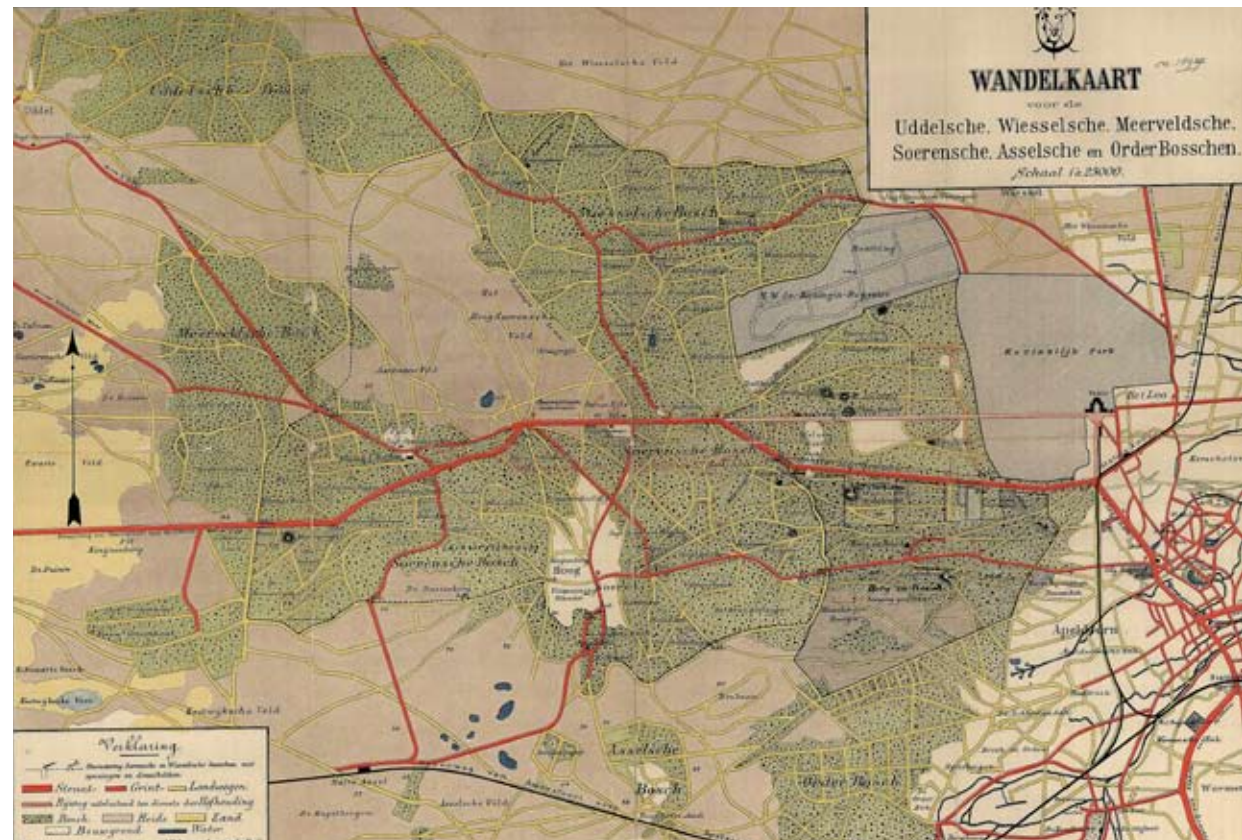

toeristisch landschap

Het natuurschoon rond Uddel met de bossen, de heidevelden en de meren is - mede door de geïsoleerde ligging op de Veluwe - betrekkelijk laat en in beperkte mate toeristisch benut. De voor toeristen onaantrekkelijke kern van Uddel en het niet meer kunnen zwemmen in het Uddelermeer staan een opbloeiende toeristische ontwikkeling in de weg.

arcadië

Door de sterk verbeterde infrastructuur en de voortgaande verstedelijking kwam aan het einde van de negentiende eeuw het toerisme op. Allerlei specifieke organisaties gingen zich hiermee bezighouden. Zoals de toeristenbond ANWB (1883), de Nederlandse Hotelhoudersbond (1890), de nationale Bond voor het Vreemdelingenverkeer (1896) en de Nederlandse Toeristen Kampeercentrale (1912). De ANWB hield zich vooral bezig met het plaatsen van bewegwijzering, het toezicht houden op de kwaliteit van hotels en pensions, en het aanleggen van wandel- en fietspaden. Reisgidsen, prentbriefkaarten en wandelkaarten moesten de lust om te reizen aanwakkeren. In de gidsen en op de kaarten werd Gelderland gepresenteerd als een arcadisch landschap met woeste gronden, uitgestrekte bossen en historische landgoederen. Het natuurschoon van de Veluwe groeide al snel uit tot een grote trekker. Het gebied moest het vooral hebben van binnenlandse reizigers die aanvankelijk hoofdzakelijk over spoor en met de fiets reisden. De actieradius was daardoor beperkt. De afgebeelde wandelkaart uit 1897 reikte vanuit Apeldoorn juist tot aan Uddel. Tot de Tweede Wereldoorlog was vakantie geen gemeengoed maar een exclusief voorrecht van de bovenklasse.

wandelkaart uit 1897 van het gebied tussen Apeldoorn (rechtsonder) en Uddel (linksboven). Bron: coda.

Elspeterweg 66

Elspeterweg 68

Elspeterweg 72

Elspeterweg 74

Elspeterweg 76-78

Elspeterweg 78

Staverhul 9

Noordriezen (bron: coda)

Noordriezen

toerisme

Het aantal vakantie­dagen liep gedurende de twintigste eeuw geleidelijk op van een paar tot enkele tientallen dagen. Na de Tweede Wereldoorlog nam de welvaart toe, werd de werkweek korter en werd de zaterdag een vrije dag. Een hoger inkomen, meer vrije tijd en toename van de mobiliteit zorgden ervoor dat recreëren binnen het bereik van de massa kwam. In de jaren vijftig nam het aantal recreanten dan ook in snel tempo toe. Voor de gewenste rust en ontspanning zochten zij de natuur op. Door de opkomst van de auto kwamen meer geïsoleerde binnenlandse bestemmingen binnen handbereik. Dat gold in het bijzonder voor de Veluwe. Door de aantrekkelijke natuur en de aanwezigheid van attracties als de Julianatoren, Park Berg en Bos en De Hoge Veluwe kreeg het gebied met toerisme te maken. In het verlengde daarvan ontstonden de nieuwe fenomenen van het zomerhuisje en het bungalowpark. Een goed voorbeeld hiervan is te vinden in Uddel. In 1922 kocht repatriant Van Delden een landgoed ten noorden van Uddel om er zijn eigen villa en enkele zomerverblijven voor gasten te bouwen. Aan de Elspeterweg 70-78, 86 en Staverhul 9 verrezen de (vakantie)woningen 'De Vijf', 'Henjo', 'Pretty Home', 'Margaretha', 'Dennenoord', 'Hendriksoord' en 'Rietdak'. Later verkocht hij een deel van het landgoed aan de Stichting Personeel- en Kinderfonds PTT die er vanaf 1966 vakantie­bungalows bouwde in het bos (Park Noordriezen). De bungalows zijn later vernieuwd.

bron: gelderlandinbeeld.nl

Recreatiepark Uddelermeer

Theehuis Uddelermeer Bron: gelderlandinbeeld.nl

bron: gelderlandinbeeld.nl

Recreatiepark Uddelermeer en Bleek Hoeve

Hotel Bos en Heide Bron: gelderlandinbeeld.nl

Voormalig hotel Bos en Heide

bron: gelderlandinbeeld.nl

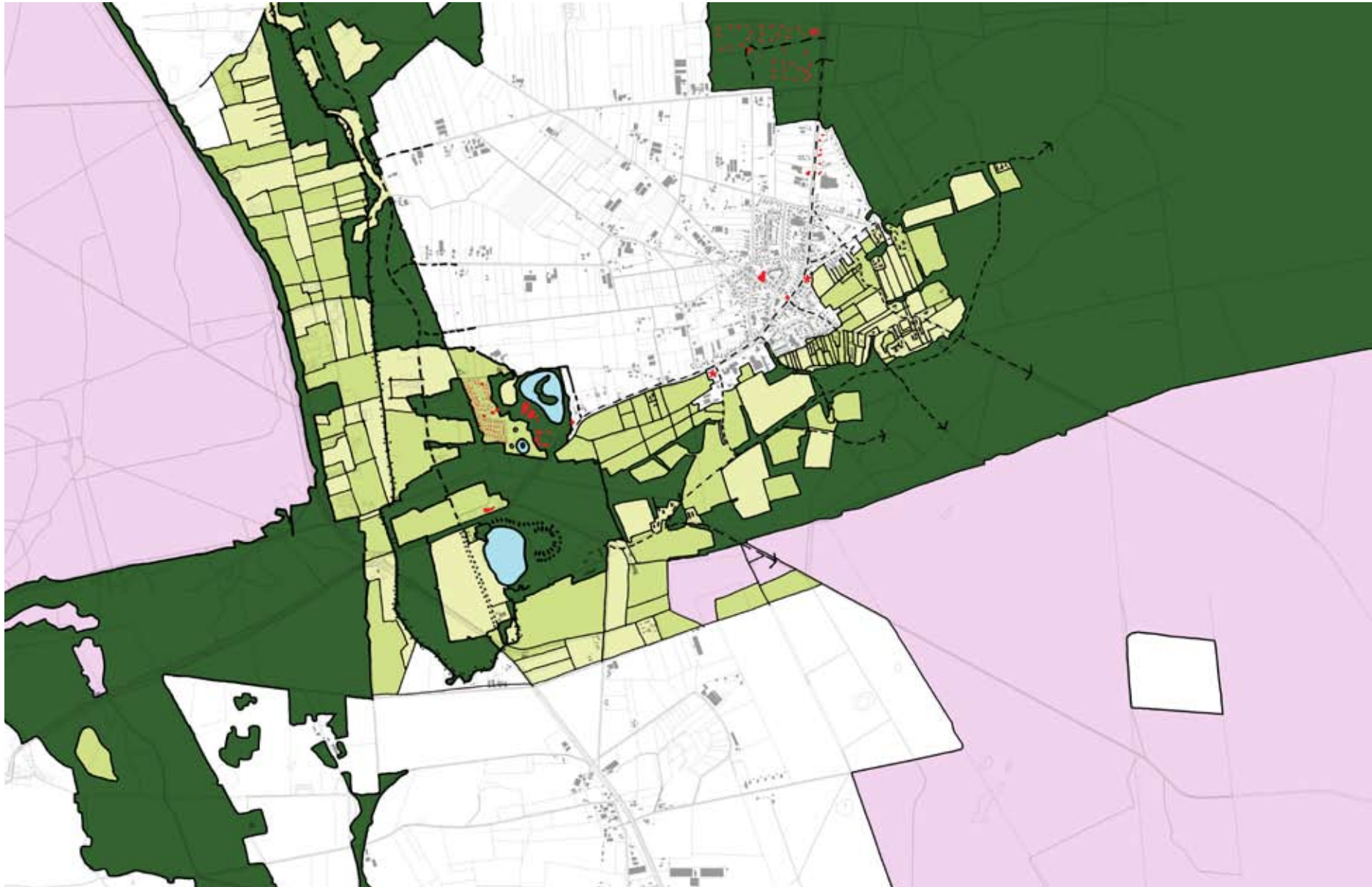

Eetcafé 't Vosje, Elspeterweg 61

De groei van de werkgelegenheid in deze seizoensgebonden sector nam in Uddel weliswaar toe, maar zou tot op heden nooit substantieel worden. De aanwezigheid van hotels, pensions, kampeerterreinen, recreatieve voorzieningen en cafés weerspiegel(d)en de toeristenstroom in Uddel. Vanouds de belangrijkste trekkers waren het Uddelermeer en het Bleeke Meer. Hier werd volop gezwommen (in het Uddelermeer tot de jaren tachtig van de vorige eeuw) en geschaatst. In de directe omgeving van de meren is sprake van een concentratie aan voorzieningen, zoals 'Recreatiepark en Camping Uddelermeer' aan het Bleeke Meer 29 dat in de jaren zeventig opende, het vermaarde 'Restaurant Theehuis Uddelermeer' aan de Garderenseweg 5 (gemeente Ermelo) dat in 1923 opende, in 1943 volledig afbrandde en tussen 1947-1953 gefaseerd werd herbouwd, en het voormalige ANWB bondshotel 'De Bleeke Hoeve' aan de Garderenseweg 130 waar nu een Bed en Breakfast is gevestigd. Niet meer als horeca in bedrijf zijn de voormalige uitspanning 'Het Jachthuis' aan de Jachthuisweg 1 en het voormalige Abva Kabo bondshotel 'Bos en Heide' aan de Meervelderweg 110 (thans Crisisopvang).

In het dorp zelf werd en wordt in zeer beperkte mate ingespeeld op het toerisme. Aan de Elspeterweg 61 begon de familie Harskamp een uitspanning 'De Vroolijke Boer' met speeltuin. In de jaren vijftig werd er een café aan vastgebouwd dat later de naam 't Stekje' kreeg. Thans is hier Eetcafé 't Vosje gevestigd. Op de viersprong middenin het dorp is in ieder geval sinds 1968 een cafetaria gevestigd. In het buitengebied zijn enkele campings ingericht, waaronder enkele bij boerderijen zoals op Staverhul 17 (sinds 1980), de Elspeterweg 75 en Buurtweg 12.

structuurbeeld toeristisch landschap

Het toeristisch landschap vouwt zich als het ware om Uddel heen. De route vanuit het bos (jachtopzienerswoning aan de Heegderweg) langs de kampen naar het Hof, de Hunerschans en het Uddelermeer, langs de beek naar het landgoed Staverden, met in de flanken Het Houtdorperveld en het Uddelsche buurtveld. Het is een rijk en afwisselend landschap, waarin de zuidzijde van Uddel een kleinschalig, omsloten en beschut kamerlandschap biedt. Uddel is niet rijk aan pleisterplaatsen. Er liggen mogelijkheden daar waar het dorp en het kampenlandschap elkaar raken. De schuur aan de Garderense weg (nr 65) bijvoorbeeld zou een mooie gelegenheid kunnen worden.

- 1 Park Noordriezen
- 2 voormalige vakantiewoningen Elspeterweg
- 3 eetcafé 't Stekje
- 4 toeristische ontwikkellocaties
- 5 cafetaria De Viersprong
- 6 supermarkt
- 7 recreatiepark Uddelermeer
- 8 B&B Bleeke Hoeve
- 9 café restaurant Uddelermeer

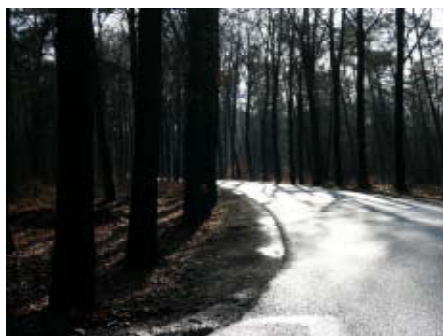
links: structuurbeeld toeristisch landschap

boven: toeristische voorzieningen

routing door het landschap

Fotoreeks van routes ten westen (deze pagina) en ten oosten van Uddel (rechter pagina). De enorme diversiteit aan landschapsbeelden, de afwisseling in besloten en open ruimtes en de variëteit in beplantingssoorten worden vooral fietsend optimaal ervaren.

waardering

Het natuurschoon rond Uddel met de bossen, de heidevelden en de meren is sinds het einde van de negentiende eeuw in trek bij toeristen. Vooral rond de twee meren is vanouds sprake van een clustering van bezienswaardigheden en voorzieningen die elkaar versterken. De voor toeristen onaantrekkelijke kern van Uddel en het niet meer kunnen zwemmen in het Uddelermeer staan een opbloeiende toeristische ontwikkeling in de weg. Karakteristieke gebouwen in Uddel die herinneren aan de bloeitijd van het toerisme zijn:

waardevol object (zie p.90 en 92)

- Elspeterweg 70-78, 86 en Staverhul 9 (vml. vakantiewon.)
- Garderenseweg 130 (Bleeke Hoeve)
- Meervelderweg 110 (vml. hotel Bos en Heide)

aanbevelingen

Algemeen:

- De landschappelijke diversiteit en de bijbehorende structuur- en ruimtebeelden koesteren; elk landschap op zicht én in hun onderlinge samenhang herkenbaar houden. Vooral aan deze bijzondere verscheidenheid ontleent Uddel zijn ontstaansgeschiedenis en identiteit. De streekeigen afwisseling in landschapstypen cq. de variatie in ecosystemen maakt Uddel interessant voor natuur en recreatieve ontwikkelingen. Per landschapstype dienen de specifieke eigen structuurelementen en architectonische beeldaspecten als uitgangspunt bij nieuwe ontwikkelingen. De bestaande landschappelijke eenheden niet verbrekken of gelijkschakelen, maar juist in hun specifieke eigenheid heel laten en versterken (NB. deze eenheden vallen niet samen met de begrenzing van het onderzoeksgebied maar strekken zich hierover uit).
- Nader onderzoeken welke 'waardevolle objecten' alsnog in aanmerking zouden moeten komen voor een beschermde status. De eerdere inventarisaties waren sterk objectmatig en architectonisch van aard. Deze gebiedsanalyse heeft geleid tot het nieuwe inzicht dat deze objecten de identiteit van Uddel bepalen en verder kunnen

versterken, en derhalve een heroverweging verdienen vanuit de eigenheid van de gebiedskarakteristieken.

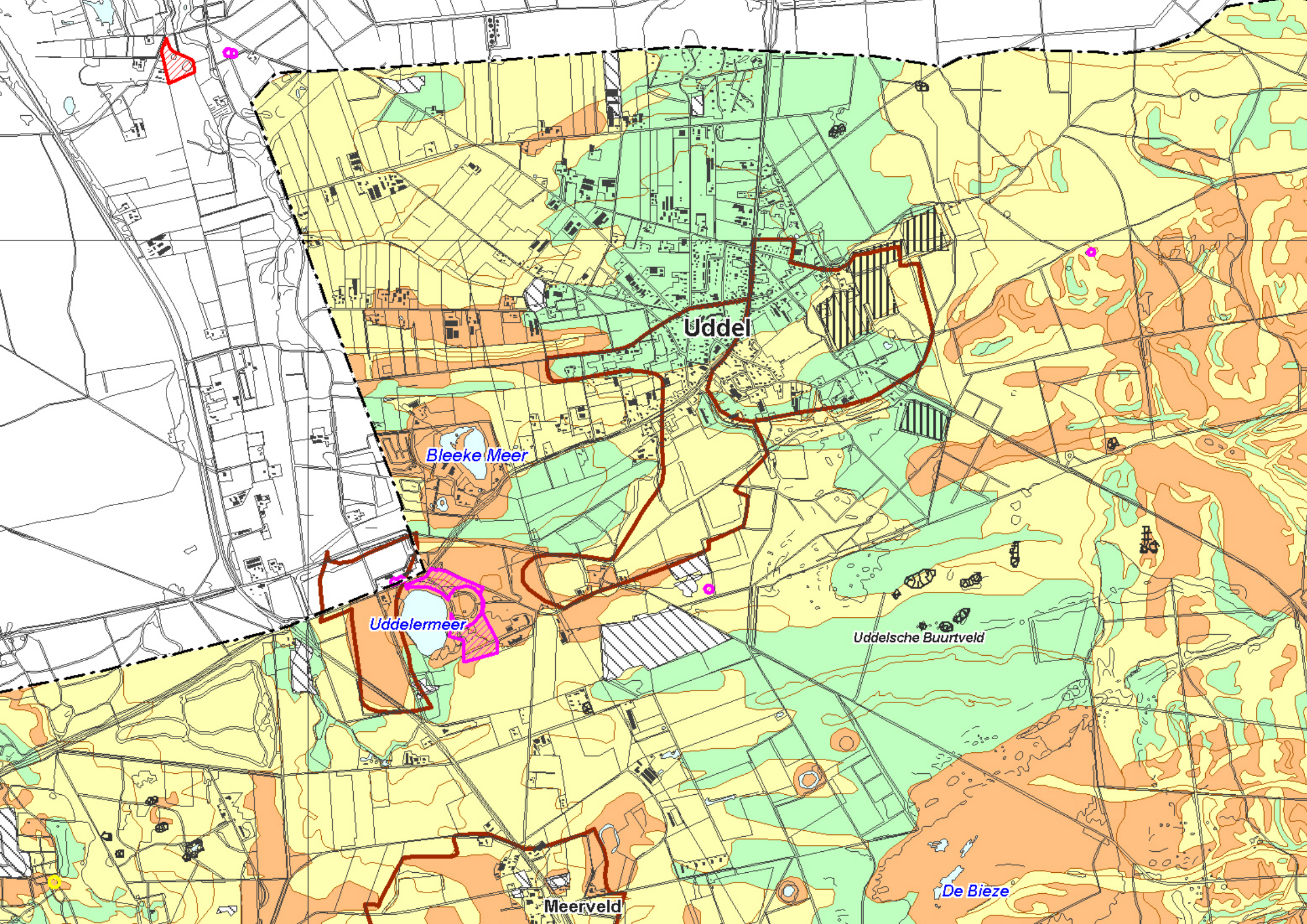
Voor een extra impuls op het gebied van toerisme in Uddel zijn de bosrijke natuur, het afwisselende landschap en de rijke cultuurhistorie de belangrijkste ingrediënten; 'het kapitaal van Uddel' als het ware. Daarbij zou gedacht kunnen worden aan:

- Het aan elkaar koppelen van de natuur, het landschap en het erfgoed in de vorm van informatie en verhalen op informatiedragers en in routebeschrijvingen.
- Het ontsluiten van het cultuurlandschap door routes, informatiedragers, infrastructuur en verblijfplaatsen.
- Het vertellen van het specifieke verhaal over Uddel aan de hand van tot de verbeelding sprekende historische plekken en daarmee verbonden personages ('plaatsen van herinnering').
- Het organiseren van evenementen en manifestaties.
- Het verbeteren van de verblijfskwaliteit in de kern van Uddel en verbinden met de toeristische trekkers, in het bijzonder de omgeving van de meren.
- Het herintroduceren van activiteiten op en rond het Uddelermeer.
- Meer verblijfskwaliteit in of rondom het dorp.

Uddel

Bleeke Meer

Uddelermeer

Uddelsche Buurtveld

Meerveld

De Bieze

bijlage I

archeologische beleidskaart

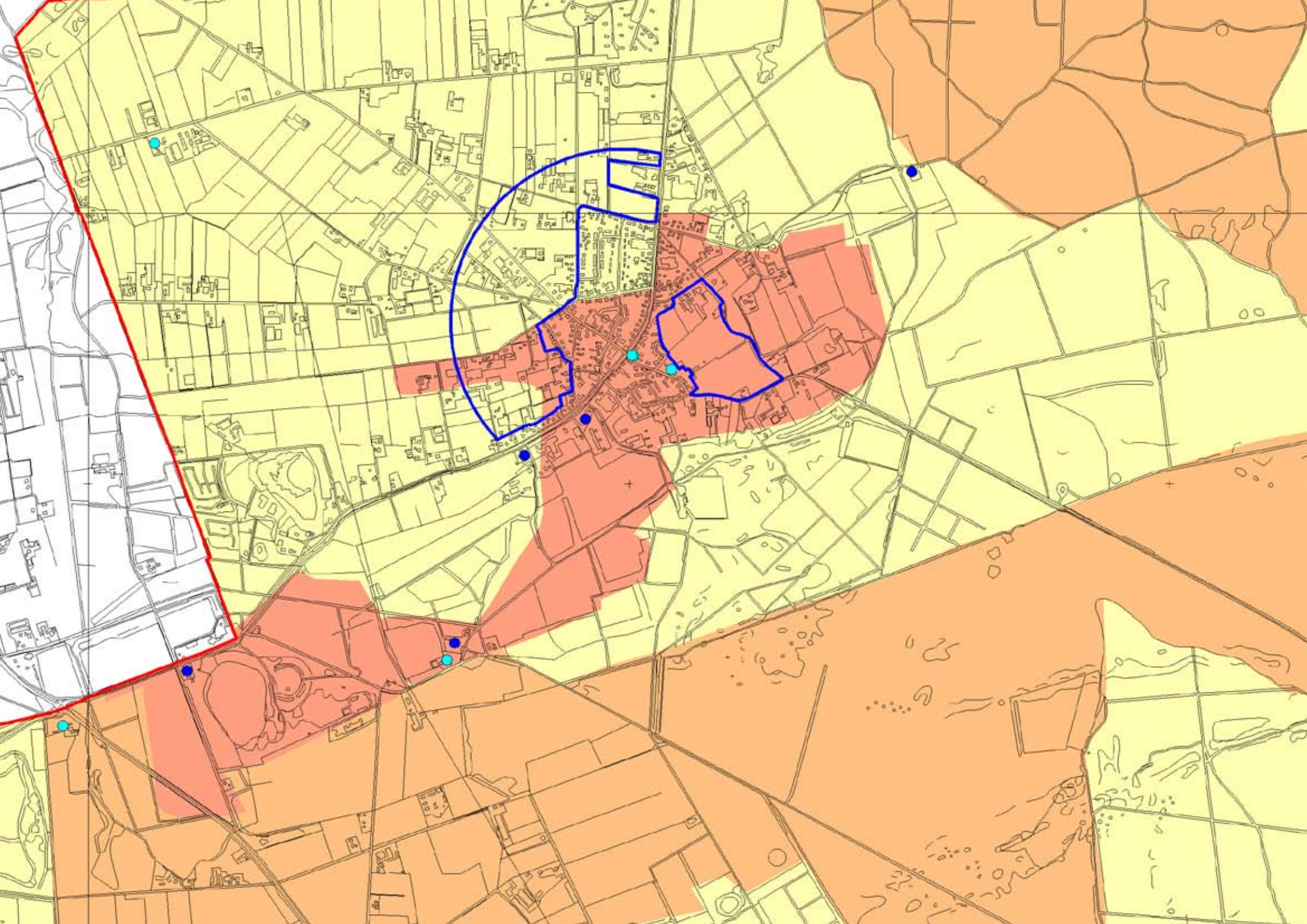
De gemeente Apeldoorn heeft de vergaarde cultuurhistorische gegevens en waarden overzichtelijk samengebracht en vastgelegd op drie kaarten: de archeologische beleidskaart en de cultuurhistorische beleids- en informatiekaart. Deze informatie vormt het kader bij nadere cultuurhistorische analyses zoals onderhavige van Uddel.

Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Apeldoorn zijn de terreinen en locaties met een monumentenstatus aangegeven. In Uddel is dat het terrein rond de Hunneschans en twee grafheuvels (aan de Heegeler Grindweg en de Zandsteeg). Daarnaast is in drie kleuren aangegeven waar respectievelijk een hoge, een middelmatige en een lage trefkans op archeologische resten wordt verwacht. De inschatting met een hoge trefkans is vooral gerelateerd aan de ligging van de dekzandruggen. Verder is het kampenlandschap aangegeven met rode contouren omdat archeologische resten in het es- of akkerdek vaak goed zijn geconserveerd. Tot slot zijn op de kaart met arceringen enkele terreinen met verstoringen aangegeven (ophogingen, afgravingen, vergravingen, egalisaties). Meer informatie hierover in de paragraaf 'bodem- en waterlandschap'.

Hunneschans

bijlage 2

cultuurhistorische beleidskaart

De gemeente Apeldoorn heeft de vergaarde cultuurhistorische gegevens en waarden overzichtelijk samengebracht en vastgelegd op drie kaarten: de archeologische beleidskaart en de cultuurhistorische beleids- en informatiekaart. Deze informatie vormt het kader bij nadere cultuurhistorische analyses zoals onderhavige van Uddel. Op de cultuurhistorische beleidskaart van de gemeente Apeldoorn zijn de terreinen en objecten met een monumentenstatus aangegeven. In Uddel betreft dat 5 rijksmonumenten (RM) en 6 gemeentelijke monumenten (GM):

- Aardhuisweg 1 / Elspeterweg 2 (GM)
- Aardhuisweg 15 (GM)
- Garderenseweg 2 (GM)
- Garderenseweg 29 (RM, vanwege de klok)
- Garderenseweg 65 (RM)
- Garderensweg 145 (GM)
- Heegderweg 56 (RM)
- Het Hof 27 (GM)
- Het Hof 33 (RM)
- Jachthuisweg 1 (RM)
- Oudedijk 25 (GM)

In het onderzoeksgebied is geen beschermd stads- of dorpsgezicht aangewezen. Derhalve zijn er ook geen beeldbepalende panden (deze kunnen alleen in een gezicht liggen). Daarnaast is in drie kleuren aangegeven waar sprake is van respectievelijk een hoge, een gemiddelde en een lage attentiewaarde in verband met de eventuele inbreng van cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke plannen. De hoogste attentiewaarde is toegekend aan het kampenlandschap en de omgeving van het Uddelermeer, en de gemiddelde attentiewaarde aan het Uddeler Heegde en het Uddelse Buurtveld. De overige gebieden hebben een cultuurhistorisch lage attentiewaarde.

Aardhuisweg 1 / Elspeterweg 2

Aardhuisweg 15

Garderenseweg 2

Garderenseweg 29

Garderenseweg 65

Garderenseweg 145

Heegderweg 56

Het Hof 27

Het Hof 33

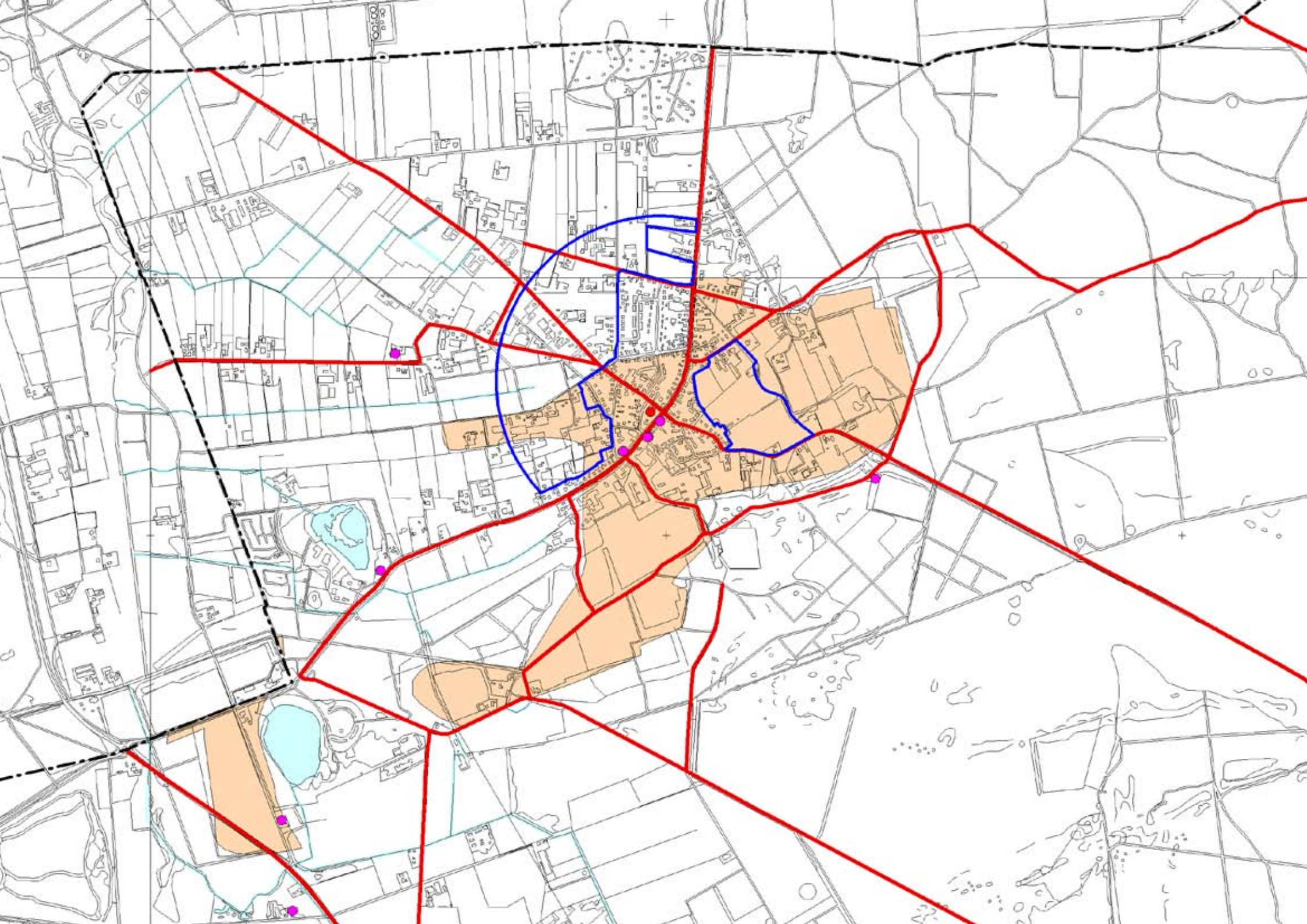
Jachthuisweg I

Oudedijk 25

bijlage 3

Aardhuisweg 104

Garderenseweg 3

cultuurhistorische informatiekaart

De gemeente Apeldoorn heeft de vergaarde cultuurhistorische gegevens en waarden overzichtelijk samengebracht en vastgelegd op drie kaarten: de archeologische beleidskaart en de cultuurhistorische beleids- en informatiekaart. Deze informatie vormt het kader bij nadere cultuurhistorische analyses zoals onderhavige van Uddel.

Op de cultuurhistorische informatiekaart van de gemeente Apeldoorn zijn in aanvulling op de beschermde monumentale zaken van de beleidskaart ook nog enkele gebieden en structuren aangegeven met een informatieve historische waarde. In Uddel betreft dat:

- de es- of akkerdekken van het kampenlandschap (zie tevens rode contouren op de archeologische beleidskaart)
- een groot aantal tracés van historische paden en wegen
- het Uddelmeer, het Bleeke Meer en de beeklopen

Daarnaast is ook nog een aantal waardevolle objecten aangemerkt (voorheen beeldbepalende panden), namelijk:

- Aardhuisweg 104
- Garderenseweg 3
- Garderenseweg 11;13
- Garderenseweg 26
- Garderenseweg 130
- Jachthuisweg 25
- Solsebergweg 8
- Uddelerveen 82

Garderenseweg 11;13

Garderenseweg 26

Garderenseweg 130

Jachthuisweg 25

Solsebergweg 8

Uddelerveen 82

bijlage 4

geraadpleegde bronnen

archieven

- coda: beeldbank (historische foto's en kaarten)
- coda: bibliotheek

literatuur

- Berendsen, H.J.A., *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*, Assen 2004
- Berendsen, H.J.A., *Landschappelijk Nederland*, Assen 2008
- Boer-Van de Wal, J.J. de, e.a. (red.), Uttiloch, Utteld, *Uddel – de geschiedenis van een strijdbare dorpsgemeenschap*, Barneveld 1992
- Doesburg, J. van e.a. (red.), *Essen in zicht. Essen en plaggen-dekken in Nederland: onderzoek en beleid*, Amersfoort 2007 (RACM)
- Dings, M., P.P. Witsen, *Dorp +. Handreiking dorpseigen uitbreiden*, Utrecht 2008 (uitgave projectbureau Belvedere)
- Drenth, B., *Het boerenerf in vroeger tijd: De Gelderse Vallei*, Arnhem september 2003
- Drost, J., *Korte historische schets van Uddel en omgeving*, Apeldoorn 1971
- Gemeente Apeldoorn, *Veluwe avonturen*, Apeldoorn 2008 (o.a. ADC Heritage, DLA+ landscape architects)
- Hoenselaars, J., *Een zoektocht naar cultuurhistorie. De enk van Beekbergen, Lieren en Oosterhuizen*, scriptie WUR februari 2009
- Lamberts, B., *Boerderijen. Categorieel onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2007
- Nijhof, W.H., *Oude boerderijen. monumenten van het platteland*, Apeldoorn 2004
- Otten, D., *Veldnamen en oude boerderijnamen in de gemeente Apeldoorn*, 2003
- Provincie Gelderland, *Monumenten Inventarisatie project, Veluwe – gemeentebesrijving Apeldoorn, Oosterbeek* 1993
- RAAAP, *Gemeente Apeldoorn, een archeologische*

- beleidsadvieskaart (concept)*, Brummen januari 2005
- Stoa, *Cultuurhistorische waardenkaart gemeente Apeldoorn*, Ede 6 oktober 2004
- Verhoeven, D. (eindred.), *Gelderland 1900 – 2000*, Zwolle 2006

websites

- apeldoorn.nl
- coda-apeldoorn.nl
- gelderlandinbeeld.nl
- kroondomeinhetloo.nl
- oud-apeldoorn.nl
- uddel.info
- uddel.net
- waswaswaar.nl

instanties en personen

- Ad Habets
- Janneke Hoenselaars
- RACM
- SB4: Eric Blok
- Vereniging Nederlands Cultuurlandschap
- Zijanzicht: Titia Hajonides en Sandra Schuit

colofon

titel	cultuurhistorische analyse Uddel	
datum	april 2009	
in opdracht van	gemeente Apeldoorn	
onderzoek, tekst, analyse	Leon van Meijel, Heide Hinterthür, Els Bet	
werkbijeenkomst 20.01.09	Gemeente Apeldoorn:	Marion Vincken, Evert Leusink, Petra Kuijlaars, Maarten Wispelwey
	Bureau Zijaanzicht:	Titia Hajonides, Sandra Schuit,
	Habets Stedenbouw:	Ad Habets
	Beter Wonen:	Dick de Man
afbeeldingen	Leon van Meijel, Heide Hinterthür, Els Bet, Maarten Wamsteeker (tenzij anders vermeld in het bijschrift)	
rapportopmaak	Freek Mulder, Maarten Wamsteeker	
productie en copyright	Leon van Meijel, Heide Hinterthür, Els Bet	

Van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie
Mr. Franckenstraat 70
6522 AG NIJMEGEN
024 - 324 326 1
vanmeijel@adviseursincultuurhistorie.nl
www.adviseursincultuurhistorie.nl

Topaz Architecten
Borneolaan 513
1019 KP AMSTERDAM
020 - 419 39 28
info@heidehinterthur.nl
www.heidehinterthur.nl

Els Bet Stedebouwkundige
Noordeinde 144
2514 GP DEN HAAG
070 - 350 35 35
bureau@elsbet.nl
www.elsbet.nl

